

TEOLOGISIA MUISTEMIA

Petri Järveläinen

TEOLOGISIA MUISTEMIA

Petri Järveläinen

Vartija

Sapere aude 6

© Vartija ja kirjoittaja

Kansi ja valokuvat: Petri Järveläinen

Kannen kuva: Juha Järveläinen

ISBN 978-952-69780-5-5

ISSN 2342-3811 (Sapere aude)

Vartijan e-kirjajulkaisu 2023 (www.vartija-lehti.fi/e-kirja)

Augustin, Einon, Jaanin, Jaskan, Juhan, Jussin, Lainan, Lauri Robertin, Mikan, Tuomon, Paakin, Pekan, Peterin, Peterin, Reijon, Ronaldin, Robertin, Seppo A:n, Simon, Tellen ja Katrin sekä Vernerin ynnä muiden muistolle.

Missä ovat nyt kaikki mainiot miehet

Simon Archapoika,

Matts Gatunpää, Jörän Kynsilaukka

Eskil Huithattu, Simon Joulu ja Bertel Fläski

Missä on Thomas i Fattigas Gård?

Taivaassa, ratki taivaassa.

Piilossa kadun alla, asfalttimaton

Murenneet tomuksi, kirkkoväen

anturoissa joka puolelle kaupunkia,

seonneet siitepölyyn, nokeen, sumuun,

menneet sadeveden mukana Aurajokeen ja mereen,

menneet Kihdin selälle asti,

Ruotsiin, kuningasten maahan.

Vain nimet jäivät, portaista kaiteet.

Jarkko Laine (Elokuvan jälkeen, Keuruu 1986)

1. August-sedän eltaantunut liha

Mikkelin ohiaajat pysähtyvät usein syömään Kenkäveron pappilassa sitä ihastellen. Seinällä on myös kuva August-sedästä, professori August Peltosesta. Nykyinenkin turisti havaitsee, että tilukset olivat niin mainittavat, että ne ovat aikanaan vetäneet, kuten Gogol sanoo. omistajansa huulet imelään hymyyn.

Niinpä August-sedän vastaus oli arvattava. Hän oli toiminut Raamatun alkukielten apulaisena vuosisadan alussa Helsingin Keisarillisessa yliopistossa ja väitellyt teologian tohtoriksi Paavalin lihaa (sarx) koskevasta käsityksestä.

Vuosia myöhemmin hänelle esitettiin kysymys, tuntisiko hän valmiutta palata entiseen virkaansa. August-setä vastasi viljapeltojensa ja karjojensa keskeltä: lihani taitaa olla jo eltaantunutta.

August-setä, mummini isänveli, edusti ensimmäisen polven suomenkielistä sivistyneistöä. Hän oli toiminut jo 1890-luvulla teologian ylioppilaiden arvovaltaisessa seurassa ja harjoittanut siellä niin sanottua toverikuria.

Hän edusti myös ensimmäistä kriittisen eksegetiikan sukupolvea Arthur Hjeltin ja Antti Filemon Puukon läheisenä työtoverina toimiessaan Helsingin yliopiston teologisessa tiedekunnassa.

Ajanhistorioitsijat kuvaavat häntä maltillisena, mutta uudet aatteet omaksuneena, Saksassa ajan ihmeen Rudolf Kittelin oppilaana opiskelleena tieteenharjoittajana. Opettajana hänet tunnettiin kuivakkaana. Hänen lempinimensä oli Katufi. Mainitseni tästä lähes vuosisata myöhemmin opettajalleni, professori Simo Knuutille, tämä totesi, että ei häntä sinne vitsejä kertomaan ollutkaan palkattu.

Augustista tuli Kenkäveron pappilan herra. Hän teki joitakin Lutherin teosten suomenoksia. Raamatunkäännöskomiteassa hän istui yhdessä Juhani Ahon kanssa. Luotiin prinsessaruususkieltä. Agricolasta alkaen suora käännös speili muuntui kuvastimeksi.

Kenkäverossa on myytävänä vanhojen kuvien albumi. Augustin poika Tapio eli miltei 100-vuotiaaksi. 1920-luvulta on kuva, jonka tekstinä on, että on oltu edistyksellisiä. Kirkkoherran poika vie koulutovereitaan T-mallin Fordilla. Samainen poika lähetti vielä 2000-luvun alussa joka kesä Nurmijärven eläkkeellä olevan talouspäällikön työköni tehtäväänään lausua, että terveisiä.

Nurmijärvi selittyi siten, että August oli hankkinut omistukseensa siellä sijaitsevan Raalan kartanon. Raala oli Kiven Viertola. Siihen liittyi myös kauheuksia. Sisällissodan aikana Augustin veli oli kieltäytynyt hevosen luovuttamisesta kaartilaisille. Oli sanottu tutut sanat: ”herra tulee mukaan.” Hetken kuluttua oli pistimet lihassa ja ruumis ojassa.

Kauan myöhemmin, olin silloin 3, olimme Raalassa. Tyly herra Osmo Tiililä, dogmatiikan professori, oli paikalla. Söin rinkiä varpaan välistä Adelkreutzien aikaisten palmujen värityksessä salissa bernhardilaiskoirien vartioitsemassa. Tunsin sydämeissäni, että Osmo-setä ei ole kiva.

Tiililä oli Karl Heimien oppilas. Tämä oli kiinnostunut luonnontieteen ja teologian suhteesta. Se heijastuu Tiililän *Systemaattiseen teologiaan*, joka ei aloita Jumalan kolminaisuudesta vaan ryntää heti kristologiaan ja kosmologiaan.

Heimin opettaja oli Rudolf Otto. Teokseen *Pyhä* sisältyy pätkä, jossa Eckerman ja Goethe keskustelevat, kenessä on ollut pyhää demonisuutta. Esimerkkitapauksena mainitaan Napoleon.

Tiililä oli tiedemiesmäinen. Mutta hän kirjoitti myös vapaammin, salanimellä synkkiä runoja ja esimerkiksi hieman koomisen kirjan *Oma pääsiäiseni*. Siinä kuvattiin ajan kirkollisia hahmoja Danten tapaan.

Tiililän oppikouluille kirjoittama *Teinien teologia* on tiivis lukupaketti ja vahva suositus. Sen lukeneet, kuten esimerkiksi Pentti Saarikoski, tiesivät systemaattisesta teologiasta enemmän kuin nykyiset läpäisyperiaatteen mukaisesti koulutetut ylioppilaat. Parisataa sivua tiheää tietopränttiä on kovin toisenlainen kuin konstruktivistisista oppimista avokonttoreissa suorittaville oppilaille tyypillinen opetus tyyliin väritä papin puku ja keskustele ryhmässä.

Kallis Tuomo Mannermaa oli jonkin aikaa Tiililän assistentti. Tuomo, joka oli hyvä ihminen, yritti sovittaa ristiriitoja. Hän kertoi, että näin menetellessään hän oli mennyt Tiililän kotiin, mutta Tiililä oli ajanut hänet puukko päänsä kohdille nostettuna pois.

Oli muitakin kartanoita. Hannu-enon Voipaala ja eritoten Palho, josta August-setä oli kotoisin. Ja Niskavuori, tietenkin.

Palho selitti August-sedän urajohteen. Se oli alun perin Laukon kartanosta lohkaistun von Schantzien rälssitila. 1830-luvulla hämäläiset talonpojat ostivat sen haltuunsa heiltä. Sinne johtavan kiemurtelevan hiekkatien varrella oli muita mielenkiintoisia taloja. Yksi oli Hämeen ratsuväen everstin von Konowin, joka oli kunnostautunut Lapuan taistelussa. Runeberg, Laukossa kotiopettajana ollessaan, vieraili talossa ja seppitti Vänrikki Ståhlin runoelmia everstin puheita kuunneltuaan. Myöhemmin naapuripitäjässä varttunut Väinö Linna kirjoitti vastatarinan niille trilogiassaan *Täällä Pohjantähden alla*. Palhon rannoilla merkitsimme kiven, josta selostimme, että Runeberg oli pissannut siihen soutumatkalla kartanoon.

Veljeksistä toinen hankki Palhon, mummini isosisän isä. Toinen Wuolijoen, toisin sanoen myöhemmän Niskavuoren.

Tiluksia laajennettiin ja ostettiin Raala Nurmijärveltä. Keskeinen vaurastumismuoto oli verovapaa viinanmyynti. Sen tuottamin tuloin pojat laitettiin kouluun. Syntyi ensimmäinen suomenkielinen sivistyneistö, jota siis Augustkin edusti.

Mutta ennen häntä vanhempi veli Verner Donatus, mummini isä.

Verner meni Hämeenlinnan lyseoon, samalle luokalle kuin Jean Sibelius, joka kuulemma sitten lunttasi matematiikan ylioppilaskokeissa. Samalle luokalle tuli myös muita kymmenen vuotta vanhempi Frans Hannula.

Paljon myöhemmin Palhosta tuli niin sanotun Hannulan herätyksen yksi keskuspaikoista Hämeessä, 1334 perustetussa Vesilahden seurakunnassa.

Verner siirtyi opintonsa suoritettuaan Kemiöön Fredrik Gabriel Hedbergin armovuodensaarnaajaksi.

Tuolta ajalta, 1890, on kirjeitä. Niissä kerrotaan Hedbergin suuremmoisesta kirjastosta patristikoista Lutheriin ja siitä, miten iltaisin luetaan nuorelle leskelle ääneen Juhani Ahon teosta *Kevät ja takatalvi*. Frans Hannulan kanssa suunnitellaan *Kotimaan*-nimistä lehteä. Verner polkee kilometrikaupalla polkupyörällään luokkatoveriaan vastaan ylen riemuissaan.

Ja sitten tulee Palhosta kirje, joka saa Vernerin vakavaksi. Miksi hänelle ei ole kerrottu, että Lyyti on pudonnut jäihin!? Kirjeissä ovat esillä Teologisen Lauantaiseuran jäsenet. Verner pyytää, että August suorittaisi velan Collianderille, Valkealan luutnantti Collianderin pojalle, jonka seuroihin Paavo Ruotsalainen uhkasi olla tulematta, ellei tämä möisi hänelle sitä komeaa hevosta. Ja kirjalistaa silloiseen Akateemiseen Kirjakauppaan laaditaan. Käydään keskustelua J.S. Pajulasta, kaveripiiriin kuuluvasta kirkkohistorian väittelijästä.

Ystäväni Tarja-Liisa Luukkanen, joka erikoistui 1800-luvun aatehistoriaan, on kirjoittanut Pajulasta seikkaperäisen tutkimuksen.

Verner saa stipendin. Hän lähtee ensin Upsalaan ja sitten Erlangeniin. August matkustaa perässä. Vanhassa valokuva-albumissa on heidän saksalaisten professoreidensa valokuvia.

Verner kotiutuu. Hän saa työn Jyväskylästä. Nopeasti hänestä tulee myös Jyväskylän lyseon rehtori. Hänen oppilainaan ovat niin Hannikaiset, Aalto kuin myös erikoinen tapaus Otto Wille Kuusinen, josta Vernerin tyttäret vielä 1980-luvulla muistelevat, miten se Otto Ville niin harhautui vaikka isäkin sille rahaa antoi.

1900-luvun alkupuolella hermoheikkoutta valittava – se ei hänen mukaansa suureksi helpotukseksi ole kuitenkin fyysillistä laatua (sic!) – Verner rakennuttaa sekä Jyväskylän lyseon että Palhon kartanon perille massiivisen jugendhuvilan, Hepolahden. Palho siirtyy hänen veljelleen Johannes Victorille.

Noilta ajoilta on kirjeitä. Verner on tavannut Narvan nuorisoseuran talolla Sigridin. Vernerin korviin on kuulunut huolestuttava huhu, että Sigrid harrastaisi kuorolaulantaa. Näinpä hän kysyykin, kuuluuko Sigrid kristilliseen naisyhdistykseen. Kun suhde kuumenee, Verner lähettää kirjeessä sormuksen. Hän kertoo, että Jyväskylässä on järjestetty luentotilaisuus naisasiassa. Neiti Gripenberg on ollut luennoimassa. Luento on ollut vallan järkeenkäypä. Vernerin mielestä emansipatiooni on oikein sopiva, mutta ei hän niistä kaikkein emansipeeratuimmista oikein tykkää, hän kirjoittaa Sigridille, vaan juuri sillä tavoin emansipeeratuista kuin tämä. Pisteet kotiin. Ja perhe pystyyn.

Tuossa pyhässä maastossa ja ikuisessa 1800-luvussa, Augustin, Vernerin ja Johannes Victorin mailla, me serkut kasvamme vuosikymmeniä myöhemmin.

August Peltonen.

Vernerin matkoilla (takarivissä viides oikealta).

2. Palhon sonninäyttely ja Savon Pariisi

Lapsena ollessani mummini ilakoi Palhossa: Raalan pojatkin tulevat!

Luulin, että he olivat kivoja leikkikavereita. Mutta varakkuusautoista astuikin arvokkaita herroja keppeineen, erilaisia neuvoksia ja tarkastajia, Osmokin, valtionkonttorinjohtaja. August-sedän poikia. Suuret porttikivetkin oli nimetty: Tyyne-täti ja Junno-setä.

Istuttiin kartanon saleissa ja tiedusteltiin, kuka on asessori.

Isäni Juha, kuvataiteilija, joka ei ollut tuomari tai kirkkoherra, oli suvun musta lammas. Häneen oli vaikea suhtautua. Ystävällisyyttä osoitettiin ojentamalla sormi kohti jotakin Edelfeltin maalauksen jäljennöstä ja kysymällä: Juha, tiedätkö, mitä nuo von Wrightin maalaukset nykyisin maksavat!

Vaarini Tauno, Savon Sellun perustaja, jonka hankkeista Hertta Kuusinen oli räyhännyt eduskunnan pöntössä jalkaansa polkien sanoen, ettei Suomen valtio ole Savon Sellu, ei ollut mitään. Kansanedustaja Raimo Ilaskivi puolestaan esitti, ettei Suomen valtion rahoja voida lainoituksen takaamiseksi viskailla pitkin poikin metsiä. Tauno, joka kuoli puoli vuotta ennen syntymääni, olikin sanonut, että Palhoon tullessa koki itsensä sonninäyttelyn esineenä.

Vernerin veli, Junno-setä, oli Senaatin oikeusosaston senaattori 1917 ja Korkeimman oikeuden tuomari sen jälkeen, kunnes tuli Kokoomuksen edustajana perustuslakivaliokunnan puheenjohtajaksi. Noihin aikoihin Senaatti muodostui talous- ja oikeusosastosta. Molempien jäseniä sanottiin senaattoreiksi. Talousosastosta muodostui itsenäistymisen jälkeen valtioneuvosto ja oikeusosastosta Korkein oikeus.

Luulin tätä valkoiseksi Suomeksi. Vasta luettuani Heikki Ylikankaan *Tie Tampereelle*, muutin mieltäni. Oli ollut sisällissota ja syksyn 1918 vankileirit kaamea asia.

Tauno-vaari oli nuorena suojeluskuntalaisena vartiossa Tampereella, aikaisemmin patruunamikkona Narvassa.

Hänen sukujuurensa eivät olleet yhtä vapaan viinanmyynnillä rahoitettuja pappissukuja edustavien kanssa. Järveläiset olivat kotoisin Joroisilta, jonne he olivat asettuneet 1500-luvulla Karjalasta tulleen Savon asutuksen myötä. Ensimmäinen heistä oli Ivar, jonka tila sijaitsi Kauko Pirisen, Savon asutushistorian kirjoittaneen professorin, kotitilan naapurissa.

Kauko Pirinen, keskiajan asiantuntija, oli virassa vielä aloittaessani opiskelut. Hän istui aamusta iltaan Yliopiston kirjastossa ja Kansallisarkistossa ja tutki. Tutki, tutki ja tutki. Hän oli hajamielinen professori. Kun hän Neitsytpolulla sijainneesta työhuoneestaan käväisi pisuaarilla, hän koputti huoneensa oveen. Sitten hän koputti toiletin oveen ja sieltä tullessaan koputti oveen taas. Mennessään huoneeseensa hän koputti sen oveen. Kahvilassa hän laittoi sokerit taskuunsa ja kolikot kahvikuppiin. Keskiaika oli vallannut hänen oppineen mielensä näin tyystin.

Joroisia sanottiin Savon Pariisiksi. Paikkakunta oli Ruotsin armeijan läänitystalojen miehittämä. Niihin tilattiin soittajia ja tanssijoita Pariisista.

Taloissa oli paljon tyttäriä. Niitä riitti myös talonpojille. Järveläiset, jotka olivat räätäleitä ja suutareita, naivat näistä taloista.

Kaukainen suora mummini on yksi heistä. Isosisäni 7. polvessa Matts nai Elisabeth Silviuksen. Hänen isänsä äiti oli Katariina Ekestubbe, joka on haudattu Iisalmen kirkkomaahan. Katariinan isä puolestaan oli hakkapeliitta ja Turun linnan komentaja Simo Olkkala, joka aateloitiin. Simo oli naimisissa Katariina Lemniuksen kanssa.

Katariinan isä oli Ruotsin kuninkaan Juhanan henkilääkäri ja tämän isä Levinus Lemnius, joka on mielenkiintoinen hahmo.

Levinus Lemnius oli hollantilainen lääkäri, joka ryhtyi roomalaiskatoliseksi papiksi puolisonsa kuoleman jälkeen. Hän esitti, että vihkisormus tulee sijoittaa vasemman nimettömään, koska siitä on suora yhteys aorttaan. Shakespeare viittaa eräässä näytelmässään tähän.

Lemnius kirjoitti tutkielman Paratiisin puista. Hän harjoitti jonkinlaista homeopatiaa. Monet hänen suomalaisista kaukaisista sukulaisistaan ovat olleet joko metsänhoitajia, kuten vaarini Tauno ja setäni Veli-Pekka, joka oli metsäekonomian professori tai teologeja, kuten setäni Matti ja omalla tavallani minäkin.

Levinus Lemnius väitti kirjoissaan polveutuvansa roomalaisesta papista ja senaattori Lemniuksesta, joka oli Hadrianuksen seurana Britanniassa. Jotkut sukututkijat ovat viitanneet siihen, että Firenzessä oleva senaattori Lemniusten vaakuna on samanlainen kuin Lemniuksen 1600-luvulla. Kirjoja ja periytyä on kuitenkin vuosisatojen ajan väärennetty ja asiasta ei ole uskottavaa todisteaineistoa.

Kuvataiteilijoiden lapsena leikittelen kuitenkin sillä ajatuksella, että senaattori Philostratus Lemnius kirjoitti kirjan, jonka nimi oli *Eikones*. Siinä selostettiin kuutisenkymmentä antiikissa kuuluisaa kuvaa.

Raalan pojat.

3. Laina-täti

Tampereella kohtasivat tytöt, Palhon kartanon perilliset ja Järveläisen sisarukset.

Muistan heistä monet siltä ajalta, jolloin sunnuntaisin mentiin vieraisille.

Oli Elli, joka on perinteiseen tapaan sanoen hullu. Hän kävi katsomassa kaikki Tukki-joella-näytelmän esitykset Pyynikin kesäteatterissa. Ja kun sadas näytös koitti, hänelle annettiin vapaalippu kaikkiin vastaisiin.

Maila, lämmin musiikinopettaja. Pikkupoikana tykkäsin laulaa. Maila säesti. Kerran Matti Luoman kotona, Matti Luoma oli erikoinen psykologi ja teologian harrastaja, joka oli naimisissa isäni serkun Sailan kanssa, esiinnyimme ylioppilasjuhlissa. Saila Luoma oli saksan kielenopettaja, joka kirjoitti monisataisen sivuisen tutkielman Wagnerista. Hänen poikansa, kaukainen serkkuni, säesti hanurilla Mikko Alataloa.

Aino, Jämsän kansanopiston rehtori, Keski-Suomen asekatkijä.

Helvi, dramaattinen elokuvanäyttelijä ja Mikkelin teatterinjohtaja, jonka suuri rooli oli Nyrki Tapiovaaran elokuvassa *Miehen tie* roolissa karjakko Hulda Tiirikka, myöhemmin myös kuvaruutuihin saapuneessa viihteessä *Me Tammelat*. Helvi istui usein hieman taaemmalla ja oli vallan eteerinen.

Ja Anni. Oi Anni. Pieni basso, joka vielä ovelta mörisi kukkakimpuin: ”Näitä mä tahdon haudalleni, kun mä kuolen.”

Nämä olivat vaarini Taunon sisaret ja hänen isänsä Kustaan tyttäret. Kustaalla oli kauppa Tampereen keskustassa. Se ei menestynyt, koska Kustaa antoi ilmaiseksi kenkiä köyhille. Hän perusti Tampereen teatterin ja oli ehdolla Kansalliselle näyttämölle, mutta häipyi Tuusulaan Eino Leinin seurueeseen, johon hän tuupertui. Hänestä ei saanut puhua.

Jostain syystä Joroisen Järveläiset olivat siirtyneet Tampereelle. He perustivat sinne uuden pelin, jalkapallon. Yksi serkuista, Lauri, opiskeli sisustusarkkitehdiksi. Hän on suunnitellut Eduskunnan istuntosalin pöydät ja tuolit. Joillakin perheen sisaruksilla oli kirjakauppa Tammelassa vielä 1960-luvulla.

Mutta mahtavin oli Laina-täti, Laina Kalmari, vaarin sisar. Laina saapui suurine hatuineen ja võineen sisarusten ylläpitämään Peyton Place-kerhoon.

Lainan tasolle ylsi vain Veikko Sinisalo, joka mummin sisaren Ainon pienessä kolmiossa lausui kuin menneisyyden runonlaulaja Viidan *Moreenin* alkua ja tietenkin runon Äidit nuo toivossa väkevät.

Laina oli 1800-luvulla syntynyt. Kun ylioppilaskokeissa hän oli mennyt aivan lukkoon, professori Stenij oli lausunut, että nyt jos minä kysyisin Jumalan pojan nimen, neiti Järveläinen ei sitä tietäisi. Tällöin Laina oli huutanut niin lujaa kuin kurkusta pääsee: JEESUS. Niin Laina pääsi ylioppilaaksi.

Abiturienttiaikanaan Laina oli asunut Svinhufvudeilla. Svinhufvudin-setä oli tullut sanomaan, että Paasikivi on hermostunut, koska hänellä on niin huono flaksi naismaailmassa.

Laina oli ollut naimisissa Paasikiven opettajan ja niin sanottua myöntäväisyyspolitiikkaa kannattaneen Richard Danielsson-Kalmarin veljenpojan kanssa. Minulla on Laina-tädiltä peritty Richard-sedän sohva. Mies kuoli varhain. Alkoi Lainan yrttitarhan polku. Oltuaan Iida Aalbergin näytelmäseurueessa hän päätti omistaa näytelmätaiteensa raamatunlausunnalle.

Laina tunsu kaikki: Mannerheimin, Stålhbergin, Rytin ja muut. Ja tietysti Richard-sedän. Hänen kirjekokoelmansa sisältää runsaasti viestinvaihtoa Alma Kuulan kanssa. Usein hänen luonaan kesäisin vierailivat tähdet. Tauno Palokin kysyi, mitäs jos iskin tuon Lainan.

Erikoinen tapaus oli Virosta karannut näyttelijätär Lina Reiman, Olavi Paavolaisen ystävätär, joka kuljetettiin Lainan luo. Kesäisenä aamuyönä isäni Juha heräsi ja katsoi kuin kummitusta puutarhaan: siellä Lina Reiman vaaleaverhoisessa yöpuvussaan tanssi.

Myöhemmin Laina perusti Lahteen lausuntastudion, jonka yksi kiitollisista opiskelijoista oli Anneli Sauli.

Psalmilausunnan ensimmäinen yhteydenotto oli sittem্পään työpaikkaani Portaanpään kristilliseen opistoon. Rehtori oli vastannut: Harjoittamanne taide on syntiä. Mutta koska lausutte Raamattua, saatte tulla.

Laina-täti teki lausuntalevyjä Raamatusta. Kerran toisen maailmansodan alla hän oli Saksassa. Majapaikassa hän kysyi oven avanneelta pojalta, että kukas se sinä olet. Poika vastasi: ”Niemöller, ich bin Niemöller.” Isä, kuuluisa teologi, oli jo tuolloin vangittuna.

Laina eli miltei 100-vuotiaaksi. Hän kumartui puoleeni ja lausui syvällä äänellään: ”Ida Aalberg sanoi minulle kuolinvuoteellaan. Taiteeni salaisuus on se, että olen etsiytynyt suurten henkien seuraan.”

Hieman yli kymmenvuotiaana vein aika pelokkain mutta murhaavin mielin Aamulehden toimitukseen valituskirjelmän konserttiarvosteluista. Se julkaistiin lehden kulttuuriosastolla. Laina luki sen. Hän katsahti taas taiteellista tajua ilmentävin elein puoleeni ja lausui syvällä äänellä: nyt minä kunnioitan sinua vielä suuremmin.

Helvi Järveläinen näytelmässä "Erämaan ritarit".

4. Hirveä puhelinsoitto

Heinäkuun 1941 lopulla Palhossa soi puhelin. Siinä saatu viesti saatettiin noin kilometrin päässä sijainneelle Hepolahden huvilalle Vernerille: Paavo oli kaatunut.

Sisaret kulkivat pitkin Hepolahtea kauhusta kiljuen. Verner siirtyi korkeiden kirjahyllyjensä ympäröimään huoneeseensa ja oli vaiti.

Pastori Paavo Palho, Tampereen kaupunkilähetyksen johtaja ja Petäjaveden kirkkoherra, Vernerin poika, isoenoni, oli RUK:n priimus, kuten mummini, hänen sisarensa usein muisti sanoa.

Talvisodassa Paavo oli Taipaleella keskisuomalaisista muodostetun konekiväärikomppanian päällikkö, luutnantti.

Hän ystäväystyi kapteeni Yrjö Jylhän kanssa. Heillä oli yhteinen korsu, jonka nimi oli Seurahuone.

Isäni, joka oli tuolloin 7-vuotias, muisti enonsa kauhistelut välirauhan aikana: ryssää oli ammuttu pinoon kuin halkoja ja jähmettyneet ruumiit olivat muodostaneet korkeita jäätyneitä vuoria.

Monet kokoelman *Kiirastuli* runot kertovat yhteisistä kokemuksista. Ne heijastavat runoilijan ja papin eettistä keskustelua sodassa. Ja ne heijastavat sitä, miten saman uskonnonopettajan poika ja oppilas ovat vastakkain muutaman kilometrin päässä, toinen konekiväärikomppanian päällikkönä Taipaleen Kirvesmäessä ja toinen Terijoella vastahallituksen johtajana. Mistä saivat he sen oikeuden?

Yhdenkin runon tausta on se, että juuri kun korsusta oli lähdetty, siihen oli osunut räjähdde ja suuri määrä ihmisiä oli menehtynyt. Yksi oli teologian ylioppilas Kalliala,

joka menehtyi joukkosidontapaikalla. Ennen iskua hän oli lausunut, että taitaa olla viimeinen virsi, jonka hän nyt lukee. Jylhän runon nimi onkin Viimeinen virsi.

Välirauhan aikana Jylhä oli sairaalassa. Paakki-eno meni häntä tapaamaan. Sairaalassa oli ensin estetty, mutta Paavo oli sanonut olevansa veli.

Jylhä kirjoittikin myöhemmin, että Paavon kuolema oli ollut hänen suurin menetyksensä sodan aikana.

Se tapahtui näin.

Jatkosodan alkuvaiheissa Karjalan armeija oli edennyt Raja-Karjalassa Viteleeseen Tuulosjoen rannalle. Muutamaa päivää ennen kuin armeija ampui parikymmentä tuhatta kranaattia, savutti alueen ja juoksi Aunukseen, Paavo sai surmansa tarkka-ampujan luodista noin klo 18 noustessaan konekivääripesäkkeestä.

Hän oli juuri lähdössä kastamaan tytärtään Lailaa. Jylhä tuli paikalle seuraavana aamuna kuullakseen ystävänsä kuolleen äskettäin.

Paavo Palho.

5. Kolari

Sellainen oli ympäristö, jossa sain niin sanotut herkimmät vaikutteeni.

Keskeinen henkilö oli pastori Pekka Palho, Vernerin pojanpoika ja Paavon orpolapsi, isäni serkku, kesäisten kuukausien varaisäni. Olimme hänen poikansa, Mikan, kanssa samanikäisiä ja oli luontevaa, että hyppelimme rantakivillä ja soudimme veneillä lähipiirissä. Paakki-enon sotamerkit paidoissa leikimme sotaa.

Paavon leski, Telle-täti, ensimmäinen Lapuan tuomiokirkossa saarnannut naisteologi ja Hilja Riipisen johtaman opettajainhuoneen lehtori, lätki mökissä pasianssia. Saunasta uimaan mennessä Telle heitti sangollisen kuumaa vettä järveen ja sukelsi perässä.

Valkoisen Suomen edustajien perillinen, Pekka, oli mukana SDP:n kirkkopoliittisen ohjelman laadinnassa, joskaan ei siitä tietenkään kantautunut meille lapsille puhetta. Pekka myös julkaisi Katariina Eskolan kanssa tutkielman *Demokraattisuus seurakunnassa*. Kova veto senaattorin ja vuosien 1917–18 Korkeimman Oikeuden tuomarin jälkeläisen sekä sotaluutnantin, josta Yrjö Jylhä kirjoitti runon Sankaripappi, pojalta. Simo Talvitien alulle saattaman toiminnan mukaisena teollisuuspappina toiminut Pekka valittiin kolmikymppisenä Suolahden seurakunnan kirkkoherraksi. Häntä ihailtiin esimerkiksi siksi, että hän nosti tiellä hattua vastaan tulleille tehdastyöläisille. Suolahdessa vaikutti myös uskonnonopettaja Katri Taanila, Hannun isosisko, Viteleen lääkintälotta, näytelmäkirjailija, runoilija ja kaatumatautinen näkyjen näkijä. Kun Katri oli jo vanha, eksyimme eräänä iltana Kuopioon, josta ei lähtenytäkään linja-autoa etelään. Katri innostui kovasti, kun ehdotin, että mennään syömään kebabia. Hän ei ollut ennen sitä maistanut. Sitten hän tilasi Suolahdesta taksin, jolla huristelimme kesäisessä yössä satojen kilometrien reissun. Toisen kerran Katrin vanhuudessa tuumasimme Torsti Lehtisen kanssa, että kun kirjailijat ajavat aina Lappiin, teemme mekin niin ja otetaan Katri mukaan. Ajoimme vahingossa majapaikastamme Muoniosta

ohi Kätöksuvantoon, koska keskustelu kuolemasta oli niin mieltä ylentävä.

Kun Katri sitten aikanaan kuoli reilusti yli 90-vuotiaana, muistotilaisuudessa puheet pidimme Hannu ja minä. Omastani en muista, muuta kuin sen, että Hannu opasti puhumaan kuin oma poika. Hannun puheesta muistan, että hän totesi Katri Taanilan muistotilaisuuden olevan ainutkertainen tilaisuus, jota ei toisteta. Sitten hän piti esitelmän Bachin musiikista.

Pekassa vauhtia riitti. Hän valmisti styroksista vesisukset, joilla saattoi hiihdellä sukisauvoista valmistettujen melojen avulla siten, että toimi näytti vetten päällä kävelemiseltä. Järvikin oli nimeltään parahultaisesti Pyhäjärvi. Kun suksilla hiihti sen laineilla, Tampereelta Hämeenlinnaan matkalla ollut Hopealinjan alus oli kaatua matkustajien rynnätessä sen toiselle laidalle moista seuraamaan.

Pekan vauhti johti lopulta siihen, juuri ennen siirtymistä Seurakuntaopiston johtajaksi, että marraskuuden liukkailla hän ajoi nokkakolarin ja istui elämän loput vuosikymmenet pyörätuolissa toinen puoli halvaantuneena, lopulta sikiöasentoon käpertyneenä Koukkuniemen sairaalassa.

Pekka ilmoitti minut ja Mikan rippikouluun Aholansaareen. En ollut kuullut Paavo Ruotsalaisesta ennen sitä. Aamuvarhaisella ajelimme Suolahdesta kohti saarta ja ohitimme Siilinjärvellä Kemiran tehtaan valkean jätevuoren, josta Pekka sanoi, että se on Suomen ainoa jäävuori.

Perillä syliinsä otti savunhajuinen pirtti raskassanaisine ja -soutuisine virsineen. Siihen aikaan Tampereella oli vallalla eroottisviritteinen nuorisoherätys, jonka jäsenillä oli päällään paidat, joissa luki With Christ never alone ja jonka ympärillä soi imelä gospel. En olisi ehkä tutustunut kristinuskoon, jos olisin saanut siitä kuvani vain tuota kautta. Aholansaaren kioskista ostin Paavo Ruotsalaisen nimiin laitettun pienen tekstin *Sisällisen tykökäymisen neuvot*. En ymmärtänyt siitä mitään. Koetin kovasti ottaa selvää, mistä on kysymys. Se herätti kiinnostukseni teologiaan.

Tosin tietämättäni olin ollut körttiläisyyden kanssa tekemisissä varhemmin. Vaarini Tauno oli ollut körttisaarnaaja Aku Rädyn tuttava. Setäni Matin palvellessa Kiuruveden seurakunnassa väliaikaisena pappina 1970 lähipiiri kokoontui jouluksi Kiuruveden vanhaan pappilaan. Muistan vain suuret ja melko tyhjät huoneet sekä verevän sedän, joka saapui aamuisin pappilaan. Hänen kanssaan konttasimme pitkin pappilan suuria saleja ajellen joululahjaksi saamallani paloautolla. Kävi myöhemmin ilmi, että kyseessä oli Viljo Porkola, aikaisempien ja myöhempien aikojen kuulu körttipappi. Kiuruvedeltä kotiin Helsinkiin matkustettaessa juna suistui raiteilta Lapinlahden kohdalla. Ehkä se oli enne. Siellä olen tehnyt elämäntyöni sittemmin.

Viljo Porkolasta on tunnettu tarina. Kiuruveden seurakuntailmoituksissa luki, että seurat siellä ja siellä, mukana kirkkoherra, sateen sattuessa Porkola. Porkola oli Savossa niitä pappeja, joista sanotaan, että hän saarnasi synnin synniksi. Mutta 1900-luvun loppua kohden hänen näkemyksensä muuttui lempeäksi ja hän saavutti patriarkan aseman herännäispiireissä. Hänen muutamaiset pienet kirjansa ovat kiinnostavia. Porkola vastusti kovasti näkemystä, jonka mukaisesti ihmisen tahto on vapaa. Mutta onko huomattu hänen terävintä näkemystään? Porkolan mukaan ihmisen tahdonvapauden rajallisuus liittyy ensisijaisesti siihen, että lähimmäistään ei voi valita.

Pian Aholansaarella tutustuin myös Jaakko Eleniukseen. Jaakko eli Jaska oli kummallinen sekoitus tyyliä ja raakaa työmiestä, aivan uskomaton kuningasjätkä, joka sanoi Kirkkohallituksen virkailijoita kullervoiksi ja loppuporukkaa kenokauloiksi. Hän oli kannustava ja jaksoi kuunnella tuntikausiin ylennyttä puhetulvaani.

Jaakko oli nuoruusvuosieni teologisuus. Virallisesti oikeat ensimmäiset teologian opettajani olivat tosin Ristot Cantell ja Lauha. Ensimmäisen lukioluokan kesällä suoritin Etelä-Pohjanmaan kesäyliopistossa Karhunmäen opistossa yleisen teologian approbaturia, jota nämä luennoivat, Cantell kiven päällä istuen Auringossa luennoiden suoraan paperista, pääosin kirjastaan *Ekumenian ABC*. Tenttikirjana oli myös Martti Simojoen Augsburgin tunnustusta käsittelevä meditaatio. Tenttikysymys oli, mitä

Simojoki tarkoittaa selostuksellaan siitä, että kukin tulee uskollaan autuaaksi. En muistanut selostuksesta mitään, mutta sain muistaakseni arvosanaksi 1.5. Risto Lauha sanoi rauhallisella äänellään jyrkästi: Raamattu ei ole mikään monoliittinen möhkäle.

Jaakko oli ollut pitkään sosiaalietiikan assistenttina Helsingin yliopistossa, mutta tuli sitten Herättäjä-Yhdistyksen toiminnanjohtajaksi sen ensimmäisenä oppineena teologina, alana Tuomas Akvinolaisen käsitys luonnollisesta laista. Väitöskirjasta eli legenda, että vain nootit puuttuivat. Höpsis. Käsikirjoitus on olemassa; Tuomo Mannerman luki sen ja kehotti laittamaan painoon. Ja Jaakko on professorin arvonimensä ansainnut.

Jaakko oli ihastunut ranskalaisen professorin Marie-Dominique Chenun Tuomas-tulkintaan. Chenu piti Akvinolaista teologisen ajattelun lähteenä, mutta ei samassa merkityksessä kuin 1900-luvun niin sanottu tomismi, joka oli katolisen kirkon virallinen uskonnonfilosofia. Chenu tulkitsi Tuomasta uusplatonismin ikuisen lähdön ja paluun viitekehyksessä. Hän oli keskeinen vaikuttaja teologisessa liikehdinnässä, jota kutsutaan nimellä *nouvelle théologie*. Häntä on pidetty myös vapautuksen teologian ”isänä” ja hän olikin tämän suuntauksen keskeisen vaikuttajan Gustavo Gutierrézin opettaja.

Chenun tulkinnan mukaan Tuomaan Summan kaksi ensimmäistä osaa tarkastelevat kaikille ihmisille luonnostaan tunnettuja asioita, Jumalaa, enkeleitä, moraalia ja sen sellaisia normaaliin elämään liittyviä kysymyksiä. Kun tämäkään ei ihmiskunnalle riittänyt, tarvittiin vielä kolmas osa, joka käsittelee Kristusta ja kirkkoa. Jaakon pahennustakin herättänyt väite, jonka mukaan laki on jo saarnattu, selittyy tästä keskiaikaisesta taustasta käsin. Jokainen piipunsavu, asuipa talossa sitten kristitty, pakana tai hindu, oli luonnollisen rukouksen merkki. Kaikki nämä kaipasivat Summan kolmatta osaa, armoa.

Tulimme läheiseen tuttavuuteen siksikin, että hänen poikansa Juhani ja Antti olivat samaa kaveripiiriä kuin minä, ryhmää, joka liftaili kesät ympäri maata ja päätti kesänsä Aholansaaren virsikokouksissa. Siihen kuului myös Antti Ripatti, nykyinen taloustieteen professori ja Antti Saarelma, nykyinen sotaveteraani ja aivoinfarktin saanut potilas, jonka kanssa voi kommunikoida silmin ja veisaten. Rippikoulukavereistani pikkuserkkuni Mika kuoli 37-vuotiaana sydäninfarktiin. Tragedia seurasi kolmannessa polvessa Paakki-enon ja Pekan jälkeen. Antti sai massiivisen aivoinfarktin. Muista kavereista Juhani halvaantui kaksikymppisenä ja Antilla on Parkinsonin tauti. Antti Ripatti ja minä olemme terveinä jäljillä ja musisoimme Aikuisten musiikkileirillä kuukauden välein.

Antti Saareلمان, kouluneron, kanssa olimme myös luokkatoverit Tampereen Norsissa. Hänen lempinimensä oli Antti Suudelma. Vaatimuksestamme perustettiin latinan opetusryhmä. Lauloimme myös kvartetissa. Iltaisin kävelimme Nekalassa ja opin Antilta sen, minkä nykyisinkin ekumeniasta tiedän.

Viinikan kirkko, Saarelmien koti, oli Vaskiherran suunnittelema. Yrjö Vaskinen oli äidinisäni työkaveri rakennushallituksessa. Malmin lentokenttä on heidän suunnittelemansa. Rakennushallituksen arkkitehtina tuolloinen toimineen Salme Setälän muistelmien mukaan se on Onni Ermalan suunnittelema. Museoviraston ja vastaavien muiden tiedostoissa sanotaan, että kenttä on Onni Ermalan, Dag Englundin ja Vera Rosendalin arkkitehtityötä.

Englund tuli rakennushallitukseen töihin vaiheessa, jossa Onni Ermala, taatani, ja Yrjö Vaskinen olivat laatineet piirustukset muutaman vuoden suunnittelutyön tuloksena. He suunnittelivat sekä Lentokonehalli 1:n, joka on äidinisäni nimissä, että paviiljongin, jonka viimeiset piirustukset syksyltä 1937 ovat Vaskisen allekirjoittamat; Taata ei tuossa vaiheessa ollut arkkitehti ja usein hänen suunnitelmansa allekirjoittivat muut, mutta epäilisin suunnitelman olevan yhteistyön tulosta Vaskisen kanssa. Englund viimeisteli ne keväällä 1938 tultuaan ystävänsä Väinö Vähäkankaan, joka oli viraston johtaja, pyynnöstä tehtävään ennen rakennustöiden alkamista ja ne esiteltiin

hänen nimissään arkkitehtien lehdessä. Vera Rosendal tuli firmaan töihin vasta, kun kentän rakentaminen oli jo alkanut ja toimi rakennustöiden valvojana.

En tutustunut äidinisään, koska hän kuoli vatsasyöpään jo kymmenen vuotta ennen syntymääni. Käytyään Viipurin taidekoulun, joka oli monivuotinen tasokas laitos, hän meni Rakennushallitukseen piirtäjäksi. Ura oli outo.

Taata voitti Suomen Arkkitehtiliiton kilpailut. Hänen työkaverinsa Salme Setälän muistelmissaan *Epäasiallinen kronikka* väittämän mukaan SAFA eli arkkitehtiliitto muutti sääntöjään tästä syystä siten, että kilpailuihin eivät saaneet osallistua arkkitehdin tutkintoa suorittamattomat. Paasikivi myönsi kuitenkin Taatalle oikeuden käyttää arkkitehdin nimikettä, ilmeisesti ainoana taiteilijana Suomessa. Hän päätti päivänsä Kemin kaupunginarkkitehtina. Hänen merkittävimpiä töitään Malmin lentokentän lisäksi ovat Lapin lääninhallitus, Kemin työväentalo ja Pohjanranta, joka on Paavo Väyrysen omistuksessa. Tärkeimmät suunnitteluvoitot liittyvät kolmesti Helsingin olympiastadioniin. Taatan suunnitelma olisi ollut kallis, sillä uimastadion olisi sijoitettu päänäyttämön viereen. Taata myös suunnitteli sekä Venäjän suurlähetystön sisustuksen että Malmin lentokentälle 300 hengen elokuvateatterin niinä aikoina, jolloin maan pääkaupungin läheisyydessä sijaitsi vieraan vallan varuskunta. Hän sai kutsun sekä Etelä-Afrikan Johannesburgin, Kanadan Ottawan että Perun Liman kaupunginarkkitehdiksi, mutta hän hävisi Lappiin.

Taata piirsi myös Suomussalmen kirkon. Paljon myöhemmin olin Suomussalmen seurakunnan kesäteologi ja pidin saarnoja äidinisäni piirtämässä kirkossa. Runoilija Risto Kormilainen toimi tuon seurakunnan pappina. Riston erään kokoelman nimi oli *Sormustimellinen tomua*. Tietenkin kirjoitin vastakokoelman Lapiollinen paskaa. Siihen sisältyi runoja Kainuun nälkämaita, kuten esimerkiksi: Ikimuistoinen joulu Kainuussa/ metsässä ei löytynyt enää joulukuusta.

Uskonnon ja psykologian opettajamme Norssissa oli laestadiolaisuuden hajaannuksessa syrjään joutunut rovasti Antti Sointu, joka oli omistautunut Freudin

sukupuoliteorialle. Hän saattoi osoittaa etupenkissä istuvaa neitoa ja kysyä: Sanopas sinä simpseä pimu siinä, mitä kravatti Freudin mukaan symboloi. Sitten hän kertoi, että vaimonsa mukaan hän on vielä hyvin vitaali.

Kerran Jaakon Mersussa – muistettakoon saksan sijat das Auto, der Wagen, die Mercedes - Tampereelta Lapualle hirven takamus näyttäytyi vasemman etuvalon edessä, kun vauhti oli 140 km/h. Jaakko oli rauhallinen ja sytytti tupakin ja tarjosi minullekin.

Paljon myöhemmin viimeisiä tapaamisiamme oli Turun kristillisen opiston rehtorin Martti Antolan asunnossa. Vanhana hävittäjälentoupseerina Jaakko istui selkä suorana, joskin nautti lasillisen whiskyä. Sen juotuaan hänessä heräsi halu painia. Jaska tarttui minuun keskivartalosta ja heitti. Lensin läpi lasioven. Martti ryntäsi paikalle ja istui Jaskan päälle. Martti nauroi onnesta mykkyräisenä ja hänen hymynsä täytti huoneen onnena kuin Buddhan kasvot. Vasta Martin hautajaisissa uskaltauduin kertomaan hänen leskelleen, että minä se olin, joka sen teidän lasioven rikoin.

Jaska oli lapsuudestaan asti lukenut kansansanontoja ja kuunnellut paikallisia huvitustarinoita. Niistä yhden mukaan juopon isännän pojat olivat tämän menoon tuskastuttuaan laittaneet tämän sänkyyn sian suolet. Aamulla isäntä oli tullut tyytyväisenä kahville ja kertonut, että oli taas juonut niin, että suolet olivat tulleet ulos. ”Vaan harjanvarren ja Jumalan armon avulla sain ne työnnettyksi takaasin.”

Jaskan sanavalmiudesta mieleeni ovat jääneet jotkin sanonnat. Evankelioitsijoista hän sanoi, että näille pitäisi antaa kakkosnelosta. Kun hänet Pohjalaisen päätoimittajana laitettiin irtisanomaan puolet toimituksesta, joku oli alkanut imarrella, että kai se rovasti nyt rukoilee meidän perheen puolesta, kun kuollaan riviin lattialle. Siihen Jaakko: Jos sua yhtään lohduttaa, niin kolmevuotiaasta olen rukoillut, mutta koskaan ei ole kuultu. Eläkkeelle jäätyään hän kertoi perustavansa mökkiveistämön, jonka yrittäjäystävällinen nimi oli Jaskan Hirsipuu. Pari viikkoa ennen kuolemaansa,

syövän kipujen koettelemana, ilmestyi lehtiotsikko. ”Elenius: Kristuksessa voimme näyttää kuolemalle pitkät.”

Taata, Onni Johannes Ermala.

6. Kodin poikia

Televisiosarja *Kotikadun* maisemissa, Topeliuksenpuiston reunamalla sijaitsee Koti, jonka kamreeri Aarne Roering perusti 1928 maalta Helsinkiin jumaluusoppia opiskelemaan tulleille ylioppilaille, Herännäinen ylioppilaskoti eli Körttis: Alatalo ja Ylä-talo Ratakadulla ja Alatorppa ja Ylätorppa Pieni Roobertinkadun varrella.

Aarne-sedän vaatava katse seuraa hänen muotokuvastaan Kodin elämää vielä tänäänkin. Sen lähellä on sodissa menehtyneiden kuvat. Heitä sanottiin ainakin 1980-luvulla Kodilta valmistuneiksi.

Ratakadun puolella eli pitkäaikaisia alkuperäisasukkaita. Vielä 1980-luvulla Helsinki oli kirkonkylistä muodostuva yhteisö. Vakituiset ja pitkäaikaiset asukkaat antoivat keskellä kylää maisemaa hallinneiden kirkkojen ympäristöille oman erityisen ilmeensä. Johanneksenkirjon sivustoilla saattoi nähdä vanhoja kulttuuripersoonia kuten esimerkiksi Tyyni Tuulion.

Irmeli Viherjuuri julkaisi keväisin lehteä, jonka ideologiana oli ”perhostelu”. Perhostelu oli keväinen elämänasenne, jossa tavoiteltiin siipien välkkeen keveyttä. Irmelin suuri huoneisto Ratakadun kuudennessa kerroksessa oli täynnä historiaa. Eräässä laatikossa oli Venäjän viimeisen keisarinna ottamia valokuvia. Irmeli oli saanut ne Suomeen emigroituneelta hovineiti Anna Virubovalta.

Hieman alempana asui varakas Tytti Kajanoja, Jouko Kajanojan äiti, ja rouva Bardy, lääkäri, jolta saattoi saada reseptin antibiootteja, mikäli uskaltautui kertomaan, että kurkussa on valkoisia pilkkuja.

Koti takasi nuorelle ylioppilaalle turvallisen sijan lounaiseen ja kavereineen viimeisinä vuosina, jolloin teho-opiskelun sijasta vähintäänkin ensimmäinen opiskeluvuosi tuli kuluttaa kävelyyn edestakaisin Esplanadia ylioppilaslakki päässä. Osa tietysti

opiskeli ahkerammin, mutta monet laiskahkosti. Näin toimivia sanottiin ”asioihin hiukkasen syvemmin perehtyneiksi” ja näillä oli Raamattupiirin sijasta räjäytyspiiri. Kerran laitettiin Helsingin sanomiin ilmoitus, että otetaan sihteeri. Haastatteluja sitten melko kämäisessä viihtöksi sanotussa olotilassa pidettiin hieman hämmentyneille työnhakijoille. Alatorppaan tilattiin lehdet nimellä Ernst Kaltenbrunner.

Ensimmäisen opiskelusyöksen aikana totesimme eräänä joulukuun sunnuntaina huone-
toverini Juha Rauhalan kanssa, että perjantaina olisi kreikan alkeiskurssin tentti. Osaltani olin käynyt vain ensimmäisellä luennolla hakemassa alkumerkinnän apulaisprofessori Raija Sollamolalta. Jos August-setä oli ollut kuivakka, viran uudempi haltija opasti Pyhän Kirjan tutkimuksen saloihin väräjäväisellä äänellä, että eksegetiikka on lintu, joka lentää oksalta oksalle.

Alkoi hillitön opiskelu. Taoimme päähämme kreikan sijamuotojen päätteitä nukku-
matta. Perjantain vastaisena yönä Juha totesi rääkistä, ettei kestä enää, on pakko nuk-
kua. Hän rojahti sänkyynsä ja sammui sinne. Hetken kuluttua hän singahti unessaan
L-asentoon näin sanoen: ”hoo, tuu, too, toon, tuu, sano sika.” Ja rojahti takaisin seläl-
leen.

No, tentti meni läpi ihan mukavasti ja eteenpäin päästiin. Illalla koitti juoksulenkki,
jonka nimi oli Torpan hiki, veri ja yrjö. Se oli noin 4.5 kilometrin pituinen Kaivopuis-
tosta Tehtaankadulle ja siitä nousevalle Kirurginmäelle nouseva rääkki, jolla rytmi-
häiriöt juhlivat. Yleensä vakuuteltiin, että otetaan ihan rauhallisesti ja nautitaan,
mutta sitten alkoi sellainen kiskominen, että heikkopäistä hirvitti. Nopeimmat juoksi-
vat lenkin noin 17 minuutissa vauhdin yltyessä Neitsytpolun kuluttavassa mäessä pi-
kajuoksuksi.

Opiskeluaikojeni Körttiksellä asui värikäs ryhmä erilaisia ihmisiä.

Usein viihtöön saapui entinen asukas Matti Välimaa, Masi, joka kajautti ovelta, että
eikö täältä perkele kahvia saa.

Matti kolusi divareita ja toi tuliaisia. Touhu jatkui siihen mittaankin, että mennessäni suorittamaan varusmiespalvelusta, Masi lähetti Tikkakoskelle viikoittain paketin, jossa oli yksi kirjasarjan Suomen sana osista. Paketin yläkulmassa luki lähettäjänä eversti Välimaa. Tämä herätti komppaniassa huomiota ja luulen, että helppo kohteluni perustui siihen.

Masi sanoi itseään esitellen, että minä olen tyhmä, olen maalta ja anyway hemingwayen ymmärrä. Sitten hän vihelsi ylähuulesta ja katsoi kuin Heikki Silvennoinen tuhannen euron setelissä.

Masi oli töissä mainostenpakkausfirmassa. Hän opiskeli vuosikausia, tenttien yksi kirja kerrallaan pääaineopintoja. Samanlainen tapaus oli Vesa Linkama, joka saapui tentteihin junakyyditse perehtyen *Der Spiegelin* ajankohtaisimpiin raportteihin. Linkama oli kiinnostunut rautatieteellisyydestä. Hänellä oli runsaasti aiheeseen liittyvää dokumentaatiota. Aina kuullessaan radalta oudomman vihellyksen, hän otti kameransa ja kiirehti kuvaamaan tavanomaisesta poikkeavaa veturia.

Nämä opiskelijat olivat professori Simo Knuutilan suosikkeja. Opinnot kestivät miesmuistin eli neljännesvuosisadan ajan.

Kollegoidensa mukaan Masista tuli loistava hautajaispappi. Hän menehtyi sydänkohtaukseen alle 50-vuotiaana.

Körttiksellä oli myös kotiryssiä, ystävyiden hengessä lähetettyjä tarkkailijoita, jotka veivät kotimatkoillaan suuret määrät länsielektroniikkaa kotiinsa.

Heistä parhaiten tutustuin Gennadiin, jonka lempinimi oli Gona-Gena tai yksinkertaisesti vain ryssä. Viihtiöstä huudeltiin, että ryssä, tule kahville.

Soittelin Gennadille opiskelutavaroideni mukana olevan levysoittimen voimin Tsaikovskia. Kun Luuppala osti ensimmäisen tietokoneen, Gennadi hätääntyi ja meni huoneeseensa ristinmerkkejä tehden.

Elämä oli vähän vitsikästä. Kun joku valmistui, laiskimmat meistä laittoivat pöydilleen Immanuel Kantin teoksia ja kutsuimme tiedekunnan nuorempia assistentteja valmistumisen juhlaaksi kylään.

Nämä olivat sitten selostaneet yliopistolla, että ne opiskelevat siellä Kantin filosofiaa yöt ja päivät alkukielisistä lähteistä. Professoreiden tupakkahuoneessa oli syttynyt röhönauru.

Kesäisin Körttis oli matkustajahotelli. Asumaan tuli joku aivan liskomainen tyyppi, jolle kehitimme lempinimen Vompatti.

Eräänä kesänä vieraaksemme saapui juuri Israelin armeijasta vapautuneita tyttöjä. Kivoja olivat, mutta lihaksikkaita.

Olin ollut Puolangan seurakunnassa töissä ja tavannut siellä maajoukkuehiihtäjä Tuulikki Pyykkösen, jolla oli hauis kuin berliininmakkara ja hartiat ladonovimaiset. Nämä Israelin neitisotaveraanit olivat hurjempaa lihasmassaa kuin Tuulikki.

Perustettiin asiaan hiukkasen syvemmin perehtyneitä varten Giimel-seura eli heprean lukupiiri niitä varten, jotka eivät ensimmäisten opintovuosiensa aikana olleet saaneet heprean alkeiskurssia suoritettua.

Kun ylioppilas sitten tentaattorin piirrettyä taululle alefin vastasi, että giimel, nöyräsydäminen lehtori antoi armon käydä oikeudesta ja kirjoitti opintokirjaan arvosanan 1. Olihan kuitenkin tunnistettu kieli ja sen kirjaimisto ainakin noin isossa kuvassa. Körttiksen johtajaksi tuli noina aikoina pastori Eero Holma puolisoineen. Heidän poikaansa Anttia, josta tuli sitten tunnettu näyttelijä, kutsuttiin nimellä Tutkija. Antille

syötettiin niin paljon hurjia juttuja kuin sielu sieti. Kenties hän siksi sanoi jo 3-vuotiaana: ”Vaikka minä puhun paljon paskaa, Jumala rakastaa minua.”

Eräänä päivänä puhelin soi. Siihen vastattiin totuttuun tapaan, että Ilmavoimien esikunnassa. Kröhisevä ääni kysyi, että tietääkösi ylioppilas, kuka täällä puhuu. Kun ei tiennyt, soittaja ilmoitti olevansa professori Lauri Haikola. Ylioppilaan pyytäessä anteeksi, kuului neuvo, että parempi olisi ollut sanoa, että haista jätkä paska. Ja sitten tuli kutsu Minervankadulle.

Lauri Haikola vastaanotti vieraat Suomi-verryttelypuvussa hyväntuulisena. Tarkoituksena oli siivota hänen kirjastonsa ja täyttää muovipussit siitä poistetuilla. Tätä touhua tehdessä Haikola luennoi lähes jokaisesta käteensä ottamasta kirjasta ja kertoi sen kirjoittajan olleen vanha kaverinsa. Jaaha, jaaha ja ou lentelivät ilmassa. Professori sanoi lukevansa 300 sivua joka päivä kielestä riippumatta. Ovella hän kysäisi, että osaatkos sinä Tunnustuskirjat latinaksi. Kun myönsin, että en, hän sanoi, että ei se mitään, hän kyllä osaa.

Edettiin Karl Barthin kohdalle. Haikola tarinoi, miten tämä lämmitti asuntoaan oppilaidensa väitöskirjoilla. Siellä hän istui yhdessä sihteerinsä kanssa, jota Haikola luonnehti Barthin rakastajattareksi. Charlotte von Kirchbaum tulikin Barthien kotiin melko varhaisessa vaiheessa. Suhde oli perheen kannalta kiusallinen ja synnyttänyt myös joidenkin Barthin ihailijoiden piirissä hämmennystä. Kiinnostavampaa lienee kuitenkin tiivis yhteistyö ja se, millainen oli Kirchbaumin anti Barthin teoksiin. Kirchbaumin omista artikkeleista on julkaistu vain yksi teos.

Haikolasta kiersi tietenkin monia tarinoita. Kaaduttuaan talvisodassa Viipurin Honkaniemessä suksilla siten, että jalka jäi pystyyn, kranaatti repäisi sen polvesta irti. Haikola asettautui sotasairaalan jälkeen Ruotsiin, missä hän toimi Uppsalan ja Lundin yliopistojen eri viroissa. Hänen opettajansa oli Anders Nygren, jonka kuuluisan teoksen *Eros och Agape* asiallisesta arvostelusta Haikola tyytyi toteamaan, että se on hiirten hyppimistä pöydälle. Keskeinen työtoveri oli Herbert Olsson ja läheinen ihminen

Ragnar Bring, jolle Haikola lanseerasi körttiläisyyden merkityksen. Bringin oppilas oli sitten Helge Nyman, joka väitteli Nygrenin kategorioita soveltaen Paavo Ruotsalaisen uskonkäsityksestä.

Nygren ajatteli, että teologinen perinne muodostuu kahdesta perusmotiivista. Itsensä uhraavasta agape-rakkaudesta ja kaipaavasta eros-rakkaudesta. Näkemys on nerokkuudessaan aatehistoriallisesti ongelmallinen. Jo Nygrenin eros-rakkauden edustajaksi väittävä Klemens Aleksandrialainen kirjoitti, että kristityjen eros sammuu tai vaassa. Tuomo Mannermaa myöhemmin kahden rakkauden kuvauksessaan painotti myös Jumalan rakastamisen teemaa. Viimeisin tiedossani oleva korjausyritys on Jean-Luc Marionin *Le phenomene erotique*.

Haikolan omat tutkimukset käsittelivät Lutheria ja hänen jälkeensä jakaantuneen luterilaisuuden aitoluterilaista siipeä. Haikola korosti Lutherin ja myöhemmän luterilaisen ajattelun eroavaisuuksia ja esitti, että varsinainen uskonpuhdistaja oli Philip Melanchthon. Tutkimuksillaan hän nousi maailmanmaineeseen. Niihin kuuluu myös tärkeä teos *Usus legis*, joka arvosteli myöhemmässä luterilaisuudessa esille tullutta näkemystä kristittyjen erityisestä, Pyhän Hengen johtamasta moraalista, niin sanotusta lain kolmannesta käytöstä.

Ruotsissa Haikolasta oli tullut Ruotsin kansalainen, mikä häneltä unohtui hänen pyrkimässään kansanedustajaksi sosiaalidemokraattien listalta Suomessa. Hän oli avioitunut Margareta Overtonin kanssa. Haikolan kirjastossa oli olutpulloja ja petaamaton sänky rouvan tullessa sisään ostoksilta. Haikola esitteli, että tossa on mun akka ja se on Darwinin sukulainen.

Puujalan aiheuttaman kivun lisäksi se tarjosi mahdollisuuden keposille. Kun Tukholmassa akateemisilla illallisilla viereistä pöydästä kantautui Haikolan korviin keskustelu, jonka mukaan Moskova olisi Länsi-Ruotsia, jos ruotsalaiset olisivat olleet sodassa, Haikola löi puukon jalkaansa pystyyn sillä seurauksella, että sanojilta tuli ylen.

Hän oli näiden kepposten taitaja. Laudaturseminaarissa oli pitänyt mennä saunaan. Assistentti laitettiin juoksemaan metsikköön panssarivaunujen ääniä jäljitellen. Opiskelijoiden tehtävänä oli heitellä tätä kaljapulloilla.

Kerran Haikola istui Bottalla pakinoitsija Johnny Walkerin eli Haukisen kanssa. Illan myötä kävi ilmi, että tämä elää susiparina Nivalasta kotoisin olevan näyttelijättären, Eeva-Maijan kanssa. Siltä istumalta lähdettiin vihkimään. Morsio oli jo koivet ojossa sängyssä. Johnny Walker komennettiin hänen viereensä ja Haikola vihki parin kristilliseen avioliittoon sängyn päästä.

Kun Haukinen sitten kuoli auto-onnettomuudessa, Haikola siunasi hänet. Siunauspuheessa Haikola luonnehti Haukista Jeesuksen 13. opetuslapseksi. Kuljettuaan arkun päähän, hän huomasi, että arkkuun oli jäänyt lappu: 13.

Usein kerrottu juttu on tietysti näkemys kirkon ongelmasta. Sellaista seminaaria pidettiin Helsingissä, tuomiokirkon kryptassa. Haikola keskeytti esitelmöitsijän, napsautti sormiaan ja kertoi, että ainakin Sievissä kirkon ongelma oli se, että kanttori pani sikaa.

Minä en ole koskaan puhunut paskaa, selitti Haikola toimintaansa. Kun muuan naispuolinen teologian ylioppilas haki häneltä merkintää opintokirjaan, Haikola kiinnitti nimeä sukunimeen ja totesi, että tietääkö neiti suvun olevan Virosta. Pienen hiljaisuuden jälkeen Haikola kysäisi, että eikös hän olekin viisas mies.

Muuan ylioppilas taas löydettiin hämmentyneenä tiedekunnan kirjastosta. Haikola oli antanut vaikean laudaturtyön aiheen. Se oli kirosanojen käyttö toisen maailmansodan jälkeisessä kaunokirjallisuudessa.

Haikolan paras ystävä oli koulukaveri Jussi Tenkku. Haikolan mukaan he olivat ainoat herrat, jotka herännäisyyden piiristä olivat nousseet. Körttiläisyys oli kuulemma perustettu Haikolan enon Antti Rättyän toimesta eräällä vintillä.

Jussi Tenkku oli moraalifilosofian professori. Koulun lisäksi oli oltu sodassakin yhdessä. Ensin oli koetettu ottaa ryssiä juoksemalla kiinni, mutta sitten olivatkin alkaneet ampua.

Haikola soitti aamuisin Tenkulle ja kysyi, että onnistuiko yhdyntä viime yönä. Laurin eli Lassen mukaan Tenkku oli hedonisti. Tämä kun aamulla laittoi leivänpaahdinten sängyn viereen ja alkoi lukea Anthony Earl of Shaftesburyn teosta *Characteristics*. Kerran järjestimme väitöstilaisuuden Haikolan ja Tenkun välille. Haikola irvaili jostakin suomalaisesta, joka oli yrittänyt puolustaa Platonin ”himofilosofiaa” ihan rapakon takana. Kyseessä oli Tenkku, joka väitteli Platonin käsityksistä yhden aikansa johtavan antiikin filosofian tutkijan, Harry Wolfsonin oppilaana oltuaan.

Tenkun *Vanhan- ja keskiajan moraalifilosofian historia* oli kirja, joka sai itseni miehistymään. Aloin tajuta historiallisia jatkuvuuksia ja menneiden aikojen kirjoittajien älyllisen paneutumisen merkitystä. Ehkä sitä voisi sanoa intellektuaaliseksi herätykseksi. Jussi Tenkun mukaan lähinnä intiaanitarinoiden kertomiseen ja pesäpalloon omistautunut Lasse Haikola oli saanut sellaisen Ruotsissa.

Haikolan kirjastossaan pitämän esitelmän jälkeen siirryttiin olohuoneeseen, jonne Margaret oli ehtinyt kattaa kahvitarjoilun. Ennen sitä Haikola kaivoi kirjastoon Paulsenin kaksiosaisen *Etiikan*, jonka hän määräsi opinnäytetyöni aiheeksi. Kun sanoin, että tämä voi olla vaikea, hän totesi, että ou, kyllähän siinä pitää koko länsimainen filosofian historia hallita.

Kahveilla hän luki viimeistä ruotsiksi kirjoittamaansa esitelmää luterilaisesta puhdasoppisuudesta. Sen päätettyään hän totesi, että mennään syömään. Hän soitti Bottalle,

ilmoitti olevansa osakunnan entinen inspehtori, käteistä ei ole, mutta käykö seitsemän tuhannen markan shekki.

Jonkin aikaa myöhemmin lehdessä oli ilmoitus, että Timo Junkkaala pitää esitelmän citykörttiläisten erheistä. Paikalle soitettiin tietysti Lasse Haikola. Ei tuossa tilaisuudessa sitten muita kuulijoita hänen ja körttikodin poikien lisäksi ollutkaan.

Ronskeista puheistaan ja herra kaikkietävänä esiintymisestään huolimatta Lassella oli lämmin sydän, joka pulppusi veri-arvoltaan kaveria ei jätetä -verta. Tämä karoliini oli äärimmäisen demokraattinen ja innostunut nuorten, tietään etsivien ihmisten kysymyksistä. Jos joku oli tyhmä, Lasse sanoi, että hyvä mies, mutta lukenut väärät kirjat. Kun hän sitten kuoli aivoihin levinneeseen syöpään viimeisenä kiusauksenaan niille, jotka ajattelivat hänen kuolevan viinaan, Honkaniemen hautuumaalla oli arkkua laskemassa vain Kodin poikia, olihan hän heistä yksi loppuun asti.

Kuolinvuoteellaan hän kysyi, mikä on ensimmäinen käsky.

Tällaisissa kokemuksissa opintoni eivät edenneet kovinkaan suurella tahdilla. Päätin siksi keskeyttää ne ja antautua sotilasuralle. Kutsuntatoimisto osoitti minulle sijan arvokkaassa Tikkakosken alokaskomppaniassa, jonka johtajana oli Reserviupseerikoulun kouluttajan tehtävästä väkivaltaisuuden takia erotettu kapteeni Lairio.

Ennen astumistani sotilasuralle olin tavannut professori Simo Knuutilan, jolle tentin kaksi niin sanottua suuntautumisvaihtoehto-opintoa. Yhden uskonnonfilosofiasta ja toisen etiikasta. Molemmissa oli kymmenkunta vaikeata kirjaa. Luin niitä aamusta iltaan. Tentin molemmat yhdessä tentissä, Simon tehdessä kysymyksen jokaisesta kirjasta. Etienne Gilsonin *Christian Philosophy in the Middle Ages* olin opetellut ulkoa, mutta jättänyt lukematta sen esipuheen. Simon kysymys koski kuitenkin esipuheessa luonnehdittua käsitystä siitä, mitä on kristillinen filosofia. Jotakin siitä sävelsin.

Aloin suuntautua Simon opiskelijaksi, mutta ennen sitä vierailin Peter Mannsin luona Mainzissa ja tulin Tuomo Mannermaan assistentiksi, mikä on seuraava luku tätä tarinaa.

Armeijasta nautin. En ollut enää yksilö vaan yhteisesti komennettava nutipää. Varsinaisten sotatieteellisten opintojen jälkeen kävin Santahaminassa sotilaspastorikurssin, jolla oli mukana monta sittempää kuuluisuutta kuten Kari Kanala ja Tom Sjöblom, taisi olla Matti Kotirantakin, vanhempana kokelaana.

Ensimmäinen määräykseni oli Ilmavoimien esikuntaan Tikkakoskelle. Siellä esimiehenäni toimi römeä-ääninen Seppo Lavi, Veikon veljenpoika. Sepon luennot varusmiehille olivat tällaisia: Kun tanssilavalle mennään, niin tehotippa tirahtaa ja yhdeksän kuukauden päästä miehen nimi luetaan kolmella kirjaimella i, s ja ä. Mutta fiksu poika hoitaa homman, hakeutuu Ilmavoimiin töihin ja elättää perheensä.

Ilmavoimilla oli käytössään sikalingoksi kutsuttu simulaattori. Se mittasi G-voimien sietokykyä. Nimensä se oli saanut siitä, että sian sydän oli revennyt arvon ollessa 12. Seppo istui kojeessa nauraen suuremmissa arvoissa.

Ensimmäisiin tehtäviini kuului kapiaisten hengellisille päville Kajaaniin suunnattu linja-automatka. Tyypit pitivät sulkeisia toisilleen uskonnon alalla Eija Merilän laulujen soidessa. Minun piti jotakin sanoa. Palaute oli raju. Kun joku oli mennyt Keuruun pioneeripataljoonaan varusmiespapiksi, aliupseerikoulun johtajana toiminut majuri oli karjunut tälle, että ette ole sitten samanlainen nössö kuin se Järveläinen Ilmavoimien esikunnasta. Teidän tehtävänne on puhua miehille helvetistä ja perkeleestä. Pian kävi ilmi, että Ilmavoimien Teknillisessä koulussa ei ole ollenkaan pappia. Seppo määräsi minut sinne. Ohjeena oli, että kun muut ovat vaatineet pistoolin, ota sinä rynnäkkökivääri.

Parikymppiselle pojalle varuskunnan papin tehtävä oli liian vaativa. Siihen motivoi lähinnä se, että jos minä täältä lähdän, lähtee moni muukin. Joulun vietin putkassa

sinne tuomitun, ajallisesti siirretyn rangaistuksen saaneen kanssa. Putkassa olin käynyt jo Tikkakoskella. Joku humalainen oli laitettu sinne puntikselta. Aamulla mennessäni häntä tapaamaan, hän kertoi, että oli tapahtunut ruokkimisihme. Vesi vatsassa oli muuttunut viiniksi.

Koetin pitää hartauksia, mutta eihän niistä mitään tullut. Kerrotaan, että kun ohjesäännössä lukee, että komppaniassa on pidettävä iltahartaus, kerran papin saavuttamattomissa ollessa päivystävä upseeri oli pitänyt sellaisen. Ensin oli komennettu asento ja sitten kolminkertainen eläköönhuuto Jeesukselle.

Simon ja Tuomon kanssa Margareta Haikolan luona 1997 päivänä, jolloin Lauri Haikola olisi täyttänyt 80 vuotta. Kuva: Margaret Haikola.

7. Peter

Armeijasta kotiuduttuani lähdin heti junalla hengähtämään Eurooppaan. Otin mukaan pienen repun, teltan ja makuupussin sekä muistikirjan, johon kirjoittelin Mika Waltarin *Yksinäisen miehen junan* innoittamana havaintojani.

Siihen aikaan Eurooppaan mentiin Tukholman kautta. Yöjuna Tanskaan ja Saksaan kesti kauan. Interrail-lipun hinta oli alhainen. Baselissa päivän käveltyäni menin Firenzeä kohti suuntaavaan junaan. Alkumatkasta konduktööri ilmoitti, että Italiassa on junalakko. Poistuin junasta hieman ennen puoltayötä Zürichissä ja menin Wieniin kulkevaan junaan nukkumaan niin sanottuun kusetiin.

Wienissä kuljeskelin reppuineni ihmetellen joka kulmassa seisovia konepistoolimiehiä. Katselin tuntikaupalla Maria Teresian palatseihin rakennettua Taidehistoriallista ja Luonnonhistoriallista museota. Sitten junailin takaisin kohti saksanmaata. Frankfurtin asemalla joku ystävällinen sielu kopaisi minua olkapäästä ja kehotti laittamaan rahat taskuun. Matkashekit roikkuivat avoimesta maihinnousutakin taskusta.

Päämäärä oli Mainz, jossa eli ja vaikutti Lauri Haikolan kaveri Peter Manns, osoitteessa Marienstrasse 1. Hän oli Euroopan historian instituutin johtaja. Sen piirissä monet Tuomo Mannermaan oppilaat valmistelivat väitöskirjojaan. Minäkin sain sieltä yösijan. Kun olin pedannut sänkyni perinteiseen tapaan, jossa täkki laitetaan pitkitäin, se oli illalla pedattu uudestaan siten, että täkki oli myttynä sängyn päässä. Talonmies kävi erikseen kertomassa Mannsille, että sänky oli ollut väärin pedattu.

Soitin siis Mannsin ovikelloa ja tämä viekkaasti hymyilevä professori saapui ovelle sanoen olleensa Hitlerin armeijan upseeri. Sanoin, että minä olen Mannerheimin armeijasta. Se näytti riittävän humööriksi tutustumiseksi.

Tuohon aikaan roomalaiskatolisessa teologiassa oli kaksi suuntausta suhteessa Lutheriin. Otto-Hermann Pesch esitti, että roomalaiskatolisen kirkon tulisi hyväksyä Luther osittain ja tulkita jotkin hänen näkemyksensä harhaoppisiksi. Peter Manns edusti kantaa, jonka mukaan koko Luther tulisi hyväksyä kirkon pappina ja teologina. Hän luonnehti Lutheria lausuen, että tämä on norsu, joka nostaa perhosen kukkasen päältä siten, että lehtikään ei värähdä.

Joseph Lortzin oppilaana Manns oli omaksunut historiallisen menetelmän. Hän tahtoi yhdistää sen käsitteelliseen tarkasteluun. Mannsin suomennettu Lutherin elämäkerta on lukemisen arvoinen tästä näkökulmasta.

Mannsin kirjassa on kiinnostava historiallinen vastaus 1960-luvulla populaariksi tulleeseen näkemykseen, jonka mukaisesti Lutherin kysymys oli armollisesta Jumalasta, mutta nykyihminen ei kysy niin.

Ei, sanoi Peter. Lutherin kysymys ei koskenut armollista Jumalaa. Sen sijaan se liittyi keskiajan rippikäytäntöön, jossa korostettiin sydämen katumusta (*contritio cordis*). Mallimunkkina Lutherilla ei ollut juurikaan kaduttavaa. Hän koki olevansa pinnallinen ihminen, koska hänessä ei herää sydämen katumus. Hänen rippi-isänsä Staupitzin tekstit on editoitu. Niitä olisi paikallaan tutkia myös tämän kysymyksen osalta. Peterin koti, jos oikein muistan, oli kolmen huoneen avara asunto. Aamuisin hän luki valkeassa kauluspaidassaan ja alushousuissaan ovelta vasemmalle avautuvassa ensimmäisessä huoneessa Bernhard Clairvaux'laisen Korkean Veisun selitystä suoraan latinaksi sanakirjoja käyttämättä. Hänen mielestään Clairvaux'xlaisen rakkauden teologia oli ennakoanut Lutherin näkemyksiä, mutta niin sanottu skolastiikka oli tullut väliin.

Jossain vaiheessa paikalle saapui assistentti Rainer Vinke, joka pisti Mannsiin insuliniiniinkin. Rainer oli sekä lääkäri että teologian tohtori ja lisäksi hän lauloi salanimellä La Scalassa solistiosuuksia. Rainer korjasi useat suomalaisten teologien saksankieliset väitöskirjat niiden kieliasun osalta.

Minun saksani oli heikkoa turistitasoa. Mutta onnistuin opettamaan Rainerille yhden saksan sanan. Se on das Rapakivi. Vielä vuosia myöhemmin huutelimme toisillemme kaduilla törmätessä das Rapakivi.

Aamun lukujen jälkeen lähdettiin syömään, aivan hirveästi ja vielä torille ostamaan lisää ruokaa. Ravintolassa kohtasimme eri sukupolvien välein. Mukana oli Euroopan historian instituutissa tutkimusta tekevä 80-vuotias Stalingradin veteraani kapusiinimunkki Eberhard, 60-vuotias Peter, tuohon aikaan Mainzissa tutkinut opiskeluvuosinani lähes varaäidikseni tullut Anja Ghiselli, 40 v ja minä, 22 v. Vietimme elämän juhlaa Jumalan kattaman pöydän äärellä. Ja viikonloppuisin mentiin syömään Peterin entisen seurakunnan notkuvien pöytien äärelle. Mustalla Mersulla.

Kerran Peter pysäköi Mersunsa Euroopan historian instituutin läheisyyteen väärälle paikalle. Poliisi tuli sakottamaan. Tähän Peter, että hän hakee vain yhden paperin. Siihen poliisi, että laki on laki, sakot pitää maksaa. Peterin vastaus oli, että seuraavan kerran kun te tulette ripille, minä sanon teille, että laki on laki ja sakot pitää maksaa. Lounaan jälkeen Peter luki *Jerry Cottoneita*. Syy oli se, että niissä tiedetään, mikä on oikein ja väärin. Lisäksi niissä oikea aina voittaa. Ja lopuksi niin, että niillä ei ole mitään tekemistä todellisuuden kanssa.

Sitten taas työskenneltiin ja illalla vetäydyttiin olohuoneeseen nauttimaan shamppanjaa ja tupakoimaan. Rauhallisen illanvieton keskeytti kuitenkin Pariisista tullut soitto. Peterin ottoäiti tuli lankoja pitkin ja haukkui Peteriä siitä, että ennen niin ihanasta ihmisestä oli tullut moinen lurjus. Kyseessä oli kenraalinleski. Ranskalainen kenraali oli näet adoptoinut Saksan tykistön luutnantti Peterin suoraan vankileiriltä Italiasta.

Kenraali oli Raymond Scmittlein, De Gaullen läheinen yhteistyökumppani ja elämänsä loppuun asti Ranskan kansanedustuslaitoksessa gaullisti. Hän oli toiminut toisen maailmansodan aikana Norjassa ja Afrikassa. Hän oli tieteellisesti suuntautunut ja kirjoitti myös tutkielman Jeesuksen kuolinsyystä. Toisen maailmansodan jälkeen

häneistä tuli Saksan yliopistojärjestelmän uudistaja. Hän esimerkiksi perusti vanhan Mainzin Gutenberg-yliopiston uudelleen.

Peter oli orpo. Hänen kodikseen tuli jo 13-vuotiaana luostari. Sieltä hän joutui toiseen maailmansotaan. Ennen sitä hän oli kuitenkin kihlautunut Berliinissä olleen tytön kanssa. Tämä ja hänen perheensä oli kuitenkin sodan alussa kaasuttanut itsensä. Peter oli koko sodan ajan kihloissa kuolleen tytön kanssa.

Peterin jouduttua vangiksi vastapuolen kenraali todellakin adoptoi hänet, sillä hän oli hyvin viehättävä persoona, juuri sellainen, joista Laina Kalmari oli sanonut minulle, että taiteen salaisuus on etsiä suurten persoonien seuraan.

Peteristä tuli pappi. Kun hän yritti ottaa yhteyttä vastakkaiseen sukupuoleen, äitipuoli vahti häntä. Peter hommasi koiran ja tätä ulkoiluttaessaan soitteli puhelinkioskeista kiinnostuksen kohteille. Ajoi hän kerran humalassa poliisin tutkaankin, mutta katolinen kirkko vapautti hänet syytteistä.

Helsingin yliopiston kunniatohtori Mannsin tapasin sitten muutaman kerran Anjan avuitse myös Suomessa.

Peter söi suruunsa. Hän painoi lähes 200 kiloa. Joskus mentiin laihdutusklinikoille, mutta hän lahjoi hoitajat tuomaan hänelle herkkuja ja viljeli tomaatteja parvekkeella. Lääkärit totesivat, että ohjelmasta huolimatta professori Mannsin paino on lisääntynyt klinikan hoitojakson aikana. Kun hän kuoli, asunnosta löytyi vain suuren kermakakun lasku, mutta ei itse kermakakkua.

Peterin luota jatkoin matkaa Firenzeen nähdäkseen Duomon ja Assisin, jossa isäni oli opiskellut 1950-luvulla ja jonka ”pastellimaista valoa” hän oli ylistänyt keittiönpöydän päästä esittämillään puheenvuoroilla, joiden vanhaeurooppalaisen seikkaperäiset analyysit ja ylistykset saattoivat kestää tauotta kuusi tuntia ilman ruokaa ja juomaa.

Max Mizzi esitteli minulle konventtia. Nukuin teltassa Monte Subasion vuoren leirintäalueella italialaisten näkökulmasta talvella. Kylän väki alkoi kantaa majaani vilttejä ja keitetyjä kananmunia.

8. SAT

Aloitin teologian opinnot vuonna 1985. Opettajakunta muodostui sotaveteraaneista ja nuoremmista luennoitsijoista. Luennoilla en tosin juurikaan käynyt, koska suurimman osan opinnoista saattoi suorittaa kirjatentein ja kielet opiskella hokemalla kielioppi-sääntöjä ja sanoja sen sijasta, että olisi käynyt kuuntelemassa niistä jonkun toisen selitystä.

Systemaattisen teologian muistoon jääneitä opettajia olivat Pauli Annala, josta tuli läheinen ystäväni. Pauli luennoi valkoinen villapaita päällään Horst Georg Pöhlmannin *Dogmatiikkaa* hyväksi käyttäen fundamentaaliteologiaa. Jaakko Heinimäki kertoi näiden luentojen jälkeen nähneensä unta huilua soittavasta Palesta.

Myöhemmin kirjoittaessani digitaaliseen muotoon Palen upeaa kirjaa *Antiikin teologinen perintö* kuulin työn jatkuessa mielessäni Palen hyräilyä.

Meistä tuli Jaakon kanssa Palen poikien kummisetiä. Vuosia myöhemmin osallistuimme näiden rippijuhlaan. Ajelimme Mersuillamme kirkon pihaan. Jaakko hyppäsi omastaan lausuen ilahtuneena, että kyllä on Jumala poikia siunannut, kummisedillä on Mersut!

Olimme Jaakon kanssa samaa kurssia. Toimitimme vuorovuosittain yhtä maan vanhintaa lehteä, teologian ylioppilaiden tiedekuntajärjestön julkaisua, jonka nimi oli *Kyyhkynen*. Menimme myös Islantiin.

Pohjoismaisten teologian ylioppilaiden kokous pidettiin Reykjavikissa joskus 1980-luvun puolivälin jälkeen. Keflavikiin tullessa havainto vastasi Kuuhun laskeutumista. Suomen edustajat olivat Jaakko Heinimäki, Kaisamari Hintikka ja minä. Tehtävämme oli annettu pitää esitys suomalaisten sukupuolikäsityksistä. Jaakon kanssa käännetimme latinankielisen esitelmän ystävällämme Antti Saarelmalla ja totesimme

kokoontumisessa, että Finnish sex is so boring. Esityksen jälkeen syntyi ihmetystä, osataanko Suomessa latinaa noinkin hyvin. Vastasimme islanniksi jau, jau.

Uimme geysirien lämmittämässä maauimaloissa, joissa Jaakon napa paljaana lasketellut altaaseen riemumielin herättivät iloa. Söimme pässinkiveksiä ja haudutettua valasta. Asuntomme oli pojan, jonka nimi oli Oscar Inga Ingason. Iskimme silmämme nättiin tyttöön, jonka nimi oli Gudbjörk ja saimme hänen kauttaan isänsä matkailuauton lainaan. Se meni rikki nopeasti. Tuntemattomilta kairoilta soitimme autovuokraamoon ja saimme uuden auton. Siitä taas hajosi pakoputki.

Kaisa ihastui Islantiin niin, että taisi viettää siellä kokonaisen vuoden. Siellä vaikutti myös ystävämme Tapio Koivukari, merkittävä kirjailija, jonka ensiteoksen nimi on *Odinin korppi*.

Miellyttäviä herrasmiehiä toimi Kirkkohistorian laitoksen viroissa. Sellainen oli apulaisprofessori Pekka Raittila, joka nuorukaisen opinnoista kiinnostuneena antoi loppumerkintöjä. Hän tiesi lestadiolaisuuden jokaisen tienmutkan. Eino Murtorinne teki vaikutuksen. Hän oli tiedekunnan professoreista ainoa, joka istuskeli opiskelijoiden tupakkahuoneen nurkassa narisevalla äänellä naureskellen ja sikaria poltellen. Sama narina seurasi, kun häneltä haki loppumerkinnän. Murtorinne kaivoi pöydällään olevasta tuhkakupista osittain poltetun sikarin, sytytti sen, narisi että häh häh ja antoi loppumerkinnän vihkoon.

Einoa sanottiin Murtsiksi ja Natsi-Eikaksi, jälkimmäisen nimen johtuessa siitä, että hän oli tutkinut kolmannen valtakunnan kirkkopoliitikkaa. Hänen kanssaan olimme yhteyksissä hänen kuolemaansa asti 92-vuotiaana. Loppuun asti tapaamisia valaisi Einon valoisa ja terävä persoona.

Opettajakuntaan kuuluivat tietysti myös legendat kuten Ylli, käytännöllisten harjoitusten ohjaaja Yrjö Knuutila, jonka vanhaa huonetta körttikodilla sanottiin

lensiaatinkämpäksi. Ja oli Eino Wilhelms ynnä kuonokoppa kasvoillaan kaduilla kulkenut Ilmari Soisalon-Soininen.

Tiedekunta sijaitti Neitsytpolulla vanhassa akkutehtaassa, joka teki oikein tulosvastuullisen vaikutelman. Opinto-ohjelma oli DDR:n koulutusohjelman innoittama läpäisyperiaatteen värittämän tutkintouudistuksen mukainen. Piti opiskella sitä sun tätä, jotta kehkeytyisi sosiaaliseksi seuraimiseksi, psykologiaa, sosiologiaa yms. tähdelistä. Teologian klassista kirjallisuutta opinto-ohjelmaan sisältyi niukasti. Siihen tustuttiin vasta pääaineopintovaiheessa, jos sattui valitsemaan sellaisen pääaineen, jossa opiskeltiin kirjoja eikä ensisijaisesti tilastotieteen menetelmiä yms. korkeampaa tiedettä.

Ensimmäisenä syksynä osallistuin Seppo A. Teinosen niin sanotuille professoriluennoille, koska olin kuullut Teinosesta paljon. Vanhemmat teologit kutsuivat häntä nimellä Maestro, nuoremmat, ja tietääkseni hän itsekin, nimellä hullu-Teinonen. Teinosella oli maine, että hän on Helsingin yliopiston paras luennoitsija. Viimeisten luentojen aiheena oli Jeesuksen Teresan teos *Sisäinen Linna*. Kirja oli yksi Teinosen suomentamista mystiikan teologian klassikoista, joista valtaosa ilmestyi sarjassa Hengen tie. Sarja oli merkittävä, koska se avasi näköalat luterilaisesta näkövinkkelistä spiritualiteetin teologian yhteiseen perintöön. Se kansainvälisti merkittävän osan suomalaisia teologianopiskelijoita.

Kristinusko ei tarkoittanutkaan Sovinnonkaavaa. Se oli Ristin Johanneksen, Avilan Teresan, Fransiskuksen, Mestari Eckhartin, Tuomas Kempiläisen, Ramon Llullin, Anselm Canterburyläisen ja muiden suuri perinne. Katsokaa, lukekaa omalla kielellänne, mustaa valkoisella, antakaa soida ja jättäkää Ukko Noa – tuntui Teinonen viestivän. Teinosen oman tutkijauran kannalta arvelen sarjan syntyneen hänen kiinnostuksen kohteidensa ohella siksi, että hän oli huomannut olevansa etevä kielissä, kun taas hänen teoreettisen filosofian kykynsä eivät olleet yli tavanomaisen systemaattisen teologian professoritason yltävät. Kun Simo Knuutila aikanaan oli näyttänyt Teinoselle väitöskirjakäsikirjoitustaan ”Jumalan mahdollisuuksien lisääntyminen keskiajalla”,

joka oli huomattava kansainvälinen tutkimus modaalilogiikan alalta, Teinosen reaktio siihen oli räjähtää nauruun silmät kyynelissä.

Teinosen tietämys dogmatiikan alalla oli suvereeni ja kävelevän tietosanakirjan tapainen. Hänen kykynsä omaksua kieliä oli poikkeuksellinen. Saksa, ranska, italia ja englantia, tuo Teinosen mukaan bisnesmiesten kieli, kuuluivat jokaisen kandidaattitason teologin työkalupakkiin. Ne olivat vaivattomasti omaksuttavissa joko lukemalla kolmen kuukauden ajan aamuisin muutama tunti tai sitten luku päivässä Raamattua vieralla kielellä. Tämän jälkeen saattoi sitten aloittaa varsinaiset kieliopinnot, johon sisältyivät myös eri kielten paikalliset murteet. "On myös japaniksi", oli Teinonen kirjoittanut eräänkin tenttikirjan perään opinto-oppaaseen.

Sen sijaan analyttinen filosofinen metatarkastelu oli hänelle vieraampaa. Oletan, että Teinonen huomattuaan vierautensa tällä systemaattisen teologian harjoittamisen kannalta olennaisella alueella suuntautui kääntäjäksi. Oma taustansa oli ehkä myös kirkkopolitiikalla. Jumalanpalvelus, käsitys kirkosta ja sen virasta, olivat kulkemassa suuntaan, jota Teinonen vierasti. Hän lausui: "Suomen kirkko on paras todistus Jumalan olemassaolosta. Jos Jumalaa ei olisi, se lakkaisi olemasta kahdessa viikossa." Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon kokemiensa tympääntymisten seurauksena Teinonen viimeisinä vuosinaan totesikin, että paska pöyhien parane ja suuntautui tekstikäännöksiin.

Käännöksiin ja kommentaareihin liittyy tietysti sekin hyöty, että käännökset pysyvät, mutta analyysit muuttuvat jatkuvasti, ja jälkimmäisellä saralla on huomattavasti vaikeampi saavuttaa tuloksia, jotka kiinnostavat vielä vuosikymmenten jälkeen.

Kansainvälisen tutkimuksen kannalta luulisin, että Teinosen espanjankielinen kommentaari Ignatios Loyolan *Hengellisistä harjoituksista* on tällä alalla hänen merkittävintä panoksensa.

Itse hän tosin sanoi, että reseptikirja *Silakka* oli hänen merkittävin kirjallinen teok-
sensa. Tosin kirjansa Keskusteluja mystiikasta lopussa hän toteaa, että hänen kaikki
kirjansa voidaan polttaa. Silakkakinko?

Spiritualiteetin teologian tutkimus oli Teinosen tutkijanuran kolmas kansainvälinen
avaus. Hän oli aloittanut lähetystyön tutkijana. Tämä aika perehdytti hänet myös us-
kontotieteen alueelle.

Toinen vaihe oli Rooma. 1960-luvulla hän kiinnostui siitä, mitä roomalaiskatolisessa
kirkossa on tapahtumassa ja ui Vatikaanin konsiilin sisäpiireihin journalistikortilla.
Sujahtaminen oli sikäli sujuvaa, että Teinonen sai kaapatuksi tuhkakupin paavin työ-
pöydältä.

Vatikaanin toisen konsiilin jälkeen Teinosen tutkimusprojektit kohdistuivat kirkko-
opillisiin ja virkaopillisiin kysymyksiin. Hänen tunnettuja oppilaitaan olivat Risto
Cantell ja Simo S. Salo sekä erityisesti Eero Huovinen. Teinosen tallissa valmistuivat
lukuisat näkyviin tehtäviin asettuneet kirkolliset vaikuttajat.

He oppivat Teinoselta uuden lauseen. Kun Teinosen oma opettaja Osmo Tiililä oli
lausunut jyhkeästi: ”Kirkko on, koska täällä kuollaan,” Teinonen vastasi ilkikurisen
mahtipontisesti, mutta tosissaan: ”Kirkko on yksinomaan siksi, että Jumala rakastaa
maailmaa.”

Kolmas, yhtä produktiivinen kuin aikaisemmatkin, vaihe oli vuoden 1985 vaiheilla
meneillään. Näin SAT avasi suomalaisille luterilaisille teologianopiskelijoille ison
maailman useaan otteeseen suurina ”aaltoina”. Kehitys oli syvenevä. Se ehkä myös
valottaa jotakin SATin persoonasta, johon sisältyi myös emotionaalis-voluntaristista
piirrettä.

Teinosen luennot olivat silkkaa talk showta. Jalka huiskaisi luentosalin ovelta ensim-
mäisenä sisään ja jo oviaukosta alkoi kuulua oppinut ja innostunut esitelmä, joka

kohdistui älyllisenä tykistökeskityksenä ja ajatuksen stadionkonserttina nuoriin opiskelijoihin. Ennen sitä Teinonen huusi, että sancta sapientia, mihin tuli vastata kuorona ora pro nobis.

Luennot sisälsivät Vanhasta testamentista nykyaikaiseen teologiaan kulkevia teologianhistoriallisia katsauksia, joihin liittyi yhtä hyvin esitys siitä, miten leijona murisee kuin nauhalta tulevaa härkätaistelumusiikkiakin.

Välillä kuultiin ironisia, paatoksellisin äänenpainoin esitettyjä huomautuksia: ”Rauhallista kristillisyyttä meidän tulee edistää, sanoi rovasti. Mutta Jeesus sanoo: MINÄ OLEN TULLUT SYTYTTÄMÄÄN MAAILMAN TULEEN.” Ja: ”Kannaksen keskitys, se, pojat, oli nuorelle miehelle yhtä juhlaa!”

Teinonen yksinkertaisti joskus dogmatiikan professorinviran sisällöksi sen, että pitää opettaa oppilaille uskontunnustus. Teinosen viimeisiin laudaturseminaareihin kuului Isä meidän –rukouksen selityshistoriasta pidetty seminaari. Opiskelijat laativat kustakin rukouksen pyynnöstä ja selityshistoriasta patristiikasta skolastiikkaan pro graduja. Monet ystäväni osallistuivat tuohon seminaariin. Itse sain siitä opintojeni jälkeen idean kirjoittaa pohdiskelukirjan Isä meidän -rukouksesta. Se ilmestyikin nimellä *Rukouksen elämänmuoto*.

Teinonen kirjoitti siitä kiittävän arvostelun *Teologiseen Aikakauskirjaan*. Maestron kiitos oli mairitteleva koska yleensä Teinosen arvostelut olivat hänen viimeisinä vuosinaan melko tylyjä. Niissä saattoi lukea: professorin kannattaisi lukea kirjoja. Aina-kin alueilta, joiden professori hän on. Tai sitten saattoi lukea lopuksi yksinkertaisesti: Stroh. Teinosen käänös tälle sanalle oli paska.

Teinosen viimeisten vuosien ”hulluus” on tallennettu hyvin hänen Teologisessa Aikakauskirjassa julkaisemaansa artikkeliin virsikirjauudistuksesta. Artikkelin lukiessa palautuu elävästi mieleen, millaista, hauskaa ja samalla oppinutta, hänen työskentelynsä opettajana oli.

Teinosen viimeiselle luennolle ennen eläköitymistä oli kokoontunut opiskelijoiden lisäksi monia teologisen tiedekunnan opettajia. Luento päättyi sisällöllisesti ehtoolismysteeriin liittyvään visioon. Sen teologiaan liittyvät viimeiset sanat olivat: *hoc est!*

Tämän jälkeen Teinonen lausui nopeasti: tämä oli sitten viimeinen luento, jonka tässä yliopistossa pidin. Sitten hän käveli ripein askelin ovesta ulos ja sytytti Marlboron.

90-luvulla Teinoselta tuli joskus kortteja systemaattisen teologian laitokselle. Niissä ylistettiin Andalusiaa ja todettiin, että tulkaa tekin tänne. Jaakko Ripatti kertoi noina aikoina, että oli ollut tapaamassa Teinosta Fuengirolassa. Tämä oli opiskellut härkätaiistelua Salamancan yliopistossa tuolloin. Jonkun hotellin katolla hän oli komentanut vaimoaan Riittaa laittamaan pahviset sarvet päähänsä ja hyökkäilemään härkänä. Itse Teinonen oli suorittanut näyttäviä härkätaiistelueleitä punaisen pöytäliinan kanssa. Monille hän lähetti pieninä painoksina ottamiaan kirjojaan, joita hän Espanjassa laati. Andalusian historiasta tuli hänen kirjallisen toimintansa yksi uusi aluevaltaus esimerkiksi Rooman matkaoppaan rinnalle. Joitakin näistä kirjoista julkaistiin myös yleisölle. Osa jäi lähimpien tuttavien lukunautinnoiksi.

Kummisedät Islannissa. Kuvaaja mahdollisesti Kaisamari Hintikka.

9. Tuksa

Näin ja kuulin Tuomo Mannermaan ensimmäisen kerran elävänä vuonna 1983. Ajatukseni Tuomoon kääntyessä mieleni täyttää liikutus. Hän oli hyvä ihminen, ruhtinas Myshkin.

Tuolloin vietettiin Martti Lutherin 500-vuotissyntymäpäivää. Professori Mannermaa piti yleisöluentoa Lutherin teologiasta Helsingin Salomoninkadulla sijaitsevassa pääkaupunkiseudun körttiläisten seuratilassa.

Tuomon oikea käsi etsiytyi poskelle. Puhuessaan hän katseli yleisön ohi ikkunan suuntaan. Hän vaikutti entiseltä kuulantyöntäjältä: harmaa parta ja hiukset nousivat paksujen olkapäiden ja vatsoittuneen hahmon vallitsevimmiksi piirteiksi.

Havahdun, että hän on ollut tuolloin vasta 46-vuotias, elämänsä voimissa oleva keski-ikäinen, vaikka vaikuttikin faaraolta tai pyramidilta tai katedraalilta.

Esitys eteni harvoin lausutuista sanoista muodostuvien lauseiden: Jumala ei asu korkeudessa ja pyhyudessa vaan synnissä ja häpeässä. Kunnian teologi etsii Jumalaa kirkkaudesta. Ristin teologi etsii Häntä alhaalta, häpeästä. Luther lausuu: Ihmistä ei rakasteta, koska hän on kaunis. Ihminen on kaunis, koska häntä rakastetaan.

Esitelmää seuranneissa keskustelussa yhteisen gradun tehneet Pekka Elonheimo ja Heikki Leppä esittivät kärkkäitä kysymyksiksi verhottuja väitteitä: Herra professori, eikö olekin niin, että luterilainen kirkko on kalvinistinen ja siinä on väärä käsitys Raamatusta, kun opetetaan, että se on elämän ohje? Jne. Jne.

Mannermaan kirja *Kaksi rakkautta* ilmestyi tuona vuonna. Sitä mainostettiin pitkään. Olin lukion toisella luokalla. Kävin Tampereen Näsilinnankadun kirjakaupassa viikoittain kysymässä, onko se ilmestynyt. Ei ollut. Kirjoitustyö oli kuulemma kesken, ajatus viipyilee.

Noihin aikoihin tunsin Tuomon kirjoista *Kristillisen opin kehitys* -nimisen oppikirjan ja tutkielman *In ipsa fide Christus adest*.

Edellinen osoittaa Tuomon asiantuntemuksen 1800-luvun lopun saksalaisesta tutkimuksesta. Eipä 1900-luvulla olisi ollut paljon asiasta tarjottavaakaan. Toinen maailmansota tuhosi eurooppalaisen tieteen siinä määrin, että vastaaviin saavutuksiin kuin 1800-luvun loppupuolella, yllettiin vasta 1980-luvulla.

Kun teos *Kaksi rakkautta vihdoin* valmistui, ensimmäinen luku oli lause lauseelta sävellettyä. Loppuosa kirjasta oli hieman hapuilevan oloista. Myöhemmin näin, että Tuomo kirjoitti kirjaa vielä 1990-luvun puolivälissä ja lisäsi siihen viidennen luvun, joka koski Jumalan rakastamista. Mutta ei siitäkään valmista tullut.

Tosin vaatimukset olivat korkealla. Teologian parikymmenosaisessa standardiartikkelisanakirjassa *TRE* hakusana Liebe on Tuomon käsialaa.

Kaksi rakkautta -teoksen määrä oli olla suomalaisen teologian suurteos. Se ammensi Anders Nygrenin eros ja agapee -jaottelusta pyrkien kuitenkin korjaamaan sen. Kristinuskontulkintaan tuli sisällyttää eroottinen aines, Tuomon mielestä. Lisäksi eros ja agapee eivät olleet vastakohtia vaan sen sijaan oikeat vastakohtat olivat ihmisen rakkaus ja Jumalan rakkaus.

Ihmisen rakkaus syntyy kohteensa voimasta. Jumalan rakkaus luo kohteensa. Myöhemminkin Tuomo oli yhtä jahkaileva. Kun Kirjapajan toimittaja pyysi häneltä suurelle yleisölle suunnattua teologista kirjaa, Tuomo sai sanotuksi: ”No jos se olisi sellainen pieni kirja Jumalasta...” Lauseesta sai alkunsa kokonainen kirjasarja. Tuomo märehti lause lauseelta tekstiä ja sai viitisenkymmentä liuskaa courier-kirjasimella naputeltua tekstiä aikaiseksi. Hän antoi käsikirjoituksen minulle kysyen, olisiko siitä kustannustoimittajan tarpeeseen. Luin tekstin ja sanoin, että älä muuta mitään, hyvä se on, pääset vaivasta.

Tuomon puoliso Raija oli tuolloin kuollut. Vuosi taisi olla 1994 tai -5. Tuomo oli jotenkin tuuliajolla. Hän nukkui Huhta-koirani kainalossaan takahuoneessa. Jukka Kemppisen kanssa hän saattoi jakaa suruaan.

Joku teki haastattelun Tuomosta *Hengelliseen Kuukauslehteen*. Haastattelu käsitteli selviämistä puolison kuolemasta. Tuomolla oli lehti mukana, kun hän vei yli 20-vuotiaasta kissaansa eläinlääkäriin loppukatselmukseen. Pois lähtevän kissan kori sylissä Tuomo avasi lehden odotushuoneessa ja näki otsikon: ”Tuomo Mannermaa, Vanha kissa tuo lohtua.”

Luulen, että Tuomo oli silloin maailman yksinäisin ihminen. Vielä yksinäisempi kuin nuorena ruotsinlaivan yökerhossa. Joku leidi oli tullut hakemaan Tuomoa tanssiin. Muutaman pyörähdyksen jälkeen leidi oli kysynyt: ”Tanssitaanko? Vai puhutaanko Heideggerista?”

Ei Tuomo tosin kaikessa jahkaillut. 1990-luvun alussa 80 liuskaa saksankielistä esitelmätekstiä syntyi neljässä päivässä, kun moottori lähti käyntiin.

Tuomo rakasti elämän pieniä iloja. Hän oli luonnonrakastaja, jota viehätti eläinten käyttäytyminen, semminkin kissojen.

Eräänä kesänä muurahaiset tekivät hänen vanhan valkoisen Saabinsa tavaratilaan pesän Olhavan kesämökillä. Tuomo ajoi sen syksyn tullen Espoonlahteen ja ruokki sitä koko talven eukalyptyksellä. Keväällä hyväkuntoinen pesä palautettiin Olhavaan. Kissojen seurausta olivat myös ruumiinvammat. Kerran Tuomo katkaisi kylkiluunsa, kun oli tonkimassa pihan roskalaatikosta sanomalehtiä näille. Hän putosi roskikseen ja hajotti itsensä.

Tuomo oli sängen kiinnostunut luonnontieteen asioista. Oli luontevaa, että hän oli tekemisissä myös professori K.V. Laurikaisen kanssa. Laurikainen oli koonnut

Siltavuorenpenkereelle Luonnonfilosofisen seuran, jonka istunnoissa kohtasi vanhempia professoreita kuten Kullervo Rainion ja Lauri Rauhalan. Lisäksi porukkaan liittyi Lande Lindfors, joka räyhäsi, koska tiesi kaiken paremmin kuin muut.

Teologisessa tiedekunnassa Laurikaisen projektiin suhtauduttiin hieman vierastaen. Laurikainen tukeutui Wolfgang Paulin kvanttifysiikan hieman mystiseen tulkintaan. Kun kvantin paikkaa ja aikaa ei voitu samanaikaisesti mitata ja lisäksi suhteellisuusteoria ja kvanttiteoria olivat yhteensovittamattomia, Laurikainen esitti, että todellisuus on irrationaalinen. Hän oli kiusaantunut Ilkka Niiniluodon huomautuksesta, jonka mukaisesti sukan reikä on reikä eikä Jumala.

Lievän kiusaantuneisuuden takia Luonnonfilosofian seuran esitelmöitsijöiksi lähetettiin teologisen tiedekunnan nuorempia urmaksia. Pidin parikin esitelmää, Stephen Jay Gouldin kirjasta *Burgessin fauna* ja Vatikaanin kvanttifilosofiaprojektista.

Stephen Jay Gouldin väite oli, että jos elämänlanka voitaisiin kiertää takaisin ja aloittaa alusta, se ei johtaisi kulussaan enää samaan tulokseen kuin nykyisin tunnettu. Väite liittyi 500 miljoonaa vuotta vanhaan fossiililöytöön, jossa on merkkejä ensimmäisistä selkäjänteisistä, muun muassa Picaia Graligens. Kun erehdyin lausumaan, että kambridinen räjähdys, Lande karjaisi, että se on kambrinen.

Toinen esitelmä koski Vatikaanin katsomuksia, mutta asiasta ei irronnut Laurikaisen pettymykseksi paljonkaan, koska kvanttifysiikkaa pidettiin lähinnä innoittavana uskonnollisten vertauskuvien lähteenä.

Sinänsä Laurikaisen kanssa tekemisissä oleminen oli kohottavaa. Hän oli toiminut sodassa tykistöneron, kenraali Nenosen toimiston ballistiikan laskijana. Nenosen keskeisin idea lienee keskitetty tuli, jota sanotaan myös murskaavaksi tuleksi. Siinä suuri määrä putkia osoitetaan samasta tulenjohdosta samaan niin sanottuun pistemaaliin. Näin esimerkiksi hehtaarin alue myllätään noin 200 putken samanaikaisena pommituksena.

Jukka Malmivaara, joka oli lempeyden esikuva, oli tehnyt Nenosen periaatteiden pohjalta Kusrajärven taistelusuunnitelman. Sitä muutettavat muuttaen sovellettiin myös kuulussa Ihantalan taistelussa. Malmivaarakin ehti paikalle juuri komennettuna komentajana, mutta sai pahan sirpalehaavan juuri paikalle saavuttuaan. Kun Malmivaara sitten vanheni ja oli viimeisen kerran Kuopion tuomiokirkossa, joku koetti saattaa häntä sieltä pois. Malmivaara totesi: ”Ei tehdä tästä mitään teatteria.” Se oli hänen viimeinen kirkollinen kannanottonsa.

Monet soittelivat Tuomolle huoliaan öisin ja hän oli kovin väsynyt. Silmäanaluset mustina hän saapui työpaikalle. Ainoa hänen pitämänsä luentosarja, jonka kuuntelin, oli otsikoltaan Lutherin käsitys meditaatiosta. Se perustui Nicolnin samannimiseen kirjaan. Meditoiva professori saattoi lausua kesken luentonsa: Hetkinen...missä olemmekaan...joka tapauksessa minä ymmärrän, että tarkoitus oli puhua elämyksen käsitteestä.

Erlebnis. Se oli Tuomolle tärkeä. Tuomo oli alun perin fenomenologi. Hänen tutkimuksensa Karl Rahnerin filosofis-teologisesta antropologiasta on tuon lähestymisen tärkein teos. Tuomo tunsi perin juurin eksistentiaalistisen tomismin. Se oli hänelle myös reitti Luther-tutkijaksi.

Vielä 1950-luvulla ja seuraavalla vuosikymmenellä hän seurusteli sellaisten ajattelijoiden kuin Camus, Hromadka, jota hän kävi haastattelemassakin, Bonhoeffer, Balhasar ja Rahner kanssa.

Tuomon väitöskirja on tiukkaa uskonnonfilosofiaa. Jokainen lause on tiivis. Jo väitöskirjan otsikko ilmaisee aiheen vaativuuden: uskontiedon reseptiivisyys ja spontaanisuus. Kyse oli sen käsittelemisestä, onko ihmisen tietoisuudessa jumalan kohtaamisen valmiuksia ennen Jumalan yhteydenottoa.

Hän liikkui hieman samaan suuntaan kuin koulukaverinsa Paavo Rintala, joka tuli läheiseksi uudelleen joskus 1990-luvulla, nuo elokuvan *Pojat* hahmot.

Ilman roomalaiskatolisen teologian tuntemusta Tuomosta ei olisi tullut Luther-miestä. Ja tulkinnassa näkyy kyllä Heidegger-vaikutteita, kuten vaikeaselkoinen reaalis-onttisen käsite, jota Tuomo sovelsi Lutherin tekstin lukemiseen.

Jaakko Elenius mainitsi joskus 80-luvulla ajaessamme hänen Mersullaan Tampereelta Lapualle, että eihän se Tuomo alun perin pitänyt Lutheria kuin juoppona harhaoppisena, me Haikolan kanssa koetettiin vakuuttaa hänet.

Ehkä vakuuttaminen auttoi. Mutta luulisin, että Tuomo alkoi kiinnittää Lutheriin huomiota alun perin siksi, että tahtoi ymmärtää, mitä roomalaiskatolisessa traditiossa oli tapahtunut Lutherin kohdalla.

Roomalaiskatoliset piirit Keski-Euroopassa pysyivät häntä lähellä myös Luther-tutkimuskaudella. Tärkein kumppani oli roomalaiskatolinen pappi, Peter Manns. Tuomon ja Peterin oli määrä kirjoittaa Lutherin teologian yleisesitys, mutta Peter, 200-kiloinen diabeetikko söi kermakakun ja kuoli.

Tuomoa vastassa oli Gerhard Ebeling, Boenhoefferin seminaarin kasvatti. Toisen maailmansodan jälkeen systemaattis-teologinen Luther-tutkimus käytännössä lopahti Saksassa. Ebeling oli harvoja tutkimusta jatkaneita. Tuomon tulkinta erosi Ebelingin tulkinnasta, jota Tuomo piti uskantilaisena. Ebeling ei pitänyt Tuomon tulkinnasta. Se oli myös uhka hänen asemalleen. Joskus Tuomon esitelmöidessä Ebeling saattoi jutella huomattavan kovaan ääneen muista asioista vierustovereidensa kanssa.

Miikka Ruokanen laati kiitosta saaneen väitöskirjan Ebelingistä Tuomon ohjauksessa. Se oli Saksan-suhteiden kannalta ongelmallista tutkimuksen hyvälaatuisuudesta huolimatta. Myöhemmin Tuomon ja Miikan tiet erkanivat.

Oli Tuomolla muidenkin kanssa erimielisyyksiä. Näistä kuuluisin oli Heikki Räisäsen kanssa käyty sananvaihto raamatuntutkimuksesta Teologisessa Aikakauskirjassa, siinä rinnalla debatti Anssi Simojoen kanssa. Heikki Kirjavainen ja Tuomo saattoivat murjottaa keskenään viikon ja kirjoittaa työhuoneissaan vastineita toisilleen, mutta se oli veljessotaa. Martti Lindqvistin terapiakäsitystä Tuomo veteli kölin alta julkisessa esitelmässään.

Tuomon riidat olivat vakaumuksellisia. Hän suuttui harvoin, mutta kun suuttui, se oli pyhää vihaa. Henkilökohtaisista naljailuista selän takana hän pidättäytyi. Hän oli vakaumuksellinen ja uskoi, että toisesta ihmisestä pahanpuhuminen on syntiä.

Peter Mannsin kuoleman jälkeen Tuomolla ei ollut merkittävää tukea Saksassa. Ebelingin koulu vastusti hänen ajatuksiaan. Hän löysi liittolaisia Yhdysvalloista. Robert Jenson, Pecos Billin näköinen kaveri, alkoi hiippailla Helsingissä. Jensonin ja Carl Braatenin johdolla Yhdysvalloissa julkaistiin sitten Tuomon koulukuntaa esittelevä artikkelikokoelma.

Tanskalaiset jäivät hieman saksalaisen torjunnan ja amerikkalaisen ylistyksen väli- maastoon. Leif Grane oli porukan kingi. Mukava Grane poltteli piippuaan ja koetti kysyä, olisiko Tuomon reaaliseksi sanoma jumalallistuminen Lutherilla pikemminkin metafora. Hyväntuulinen Steffen Kjeldgaard-Pedersen naureskeli vierellä. Ruotsalaisista ei ollut enää lundilaisuuden suuruuteen. Myöhemmin Stasin agentiksi tunnustautunut Aleksander Radler oli kovasti tykötuleva.

Tuomo otti minut töihinsä käytävältä. Olin 24-vuotias kloppi. Systemaattisen teologian laitoksella, jonka esimies Tuomo oli, oli avoinna toimistosihteerin toimi. Se oli tarkoitettu jatko-opiskelijoille. Muutamassa tunnissa käsitteli laskut ja hankinnat sun muut tilatoimikunnat. Lopun ajan sai opiskella ja kirjoittaa opinnäytettä. Myöhemmin toimi muutettiin osastosihteeriksi hallinnonkevennyksen paisutettua laitoshallinnon sellaiseksi, että näissä tehtävissä ei ole aikaa opiskelulle ja tutkimukselle.

Tuohon aikaan laitos oli hauska ja eläväinen yksikkö. Vielä ei istuttu suljettujen ovien takana täyttämässä tuloskaavakkeita ja vakuuttelemalla, että huippuja ollaan. Sen sijaan ovet olivat auki, kahvi porisi aamusta aamuyöhön ja yhteinen sanailu koski tutkimusaiheita.

Pian työn aloittamisen jälkeen Eero Huovisesta tuli piispa. Eero tuli toimistoon viimeisenä työpäivänään ja murisi Kaartin alikersantin äänellä testamenttinsa: Sun tehtävä on pitää huoli Tuomosta. Siivoa sen huone. Ole sen sihteeri.

Ryhdyin toimeen.

Tuomon huone oli täynnä kirjakasoja ja papereita. Niitä oli kaapeissa ja pöydillä 60-luvun alulta lähtien. Lueskelin lausuntoja ja vastineita. Käytiin Tuomon kanssa läpi suomalaista teologianhistoriaa.

Kiinnostava yksityiskohta oli Haikolan seuraajan valinta. Kiistaa käytiin siitä, mitä termi ”ynnä” merkitsee virkanimikkeessä. Jussi Tenkku oli ratkaissut asian tiedekunnan näkemyksen vastaisesti Simo Knuutilan voitoksi.

Huone tuli siivotuksi, mutta siitä alkoi sitten jonkinlainen Tuomon kamaripalvelijan roolikin. Työ oli ympärivuorokautinen. Pian tehtävä vaihtui assistentin virkaan Simo Peuran lähdettyä kirjoittamaan jotakin piispainkokouksen etiikkapaperia.

Tuomo tykkäsi, että pidän laudaturseminaarit ja avustan liseniaattiseminaareissa, joissa hän ottaa aktiivisemmän roolin. Tuomo nukkui laudaturseminaareissa ja koetin ohjata graduja.

Pidimme seminaarin new agesta ja jumalanpalvelusuudistuksesta. Kumpikaan aihe ei ollut itselleni läheinen, mutta koska Tuomokaan ei jaksanut paneutua asiaan kovin syvästi, koetin lukea tausta-aineiston kunnolla. Yksi piispa, Jari Jolkkonen, saatiin aikaiseksi.

Lisensiaattiseminaari, johon Tuomo paneutui, oli sitten enemmän sellainen kirkko-ruhtinaaksi etenemisen putki. Tapio Luoma, Jukka Keskitalo ja Matti Repo laativat sen piirissä väitöskirjojansa.

Tuomo oli noina vuosina kovin uninen. Hän heräsi ja ilahtui kuitenkin kaikesta, jonka koki viehättäväksi. Hänellä oli esteettinen elämänasenne. Se ei ollut kuitenkaan Kierkegaardin pinnallinen eksistenssitaso vaan uskon hyppyyn liittyvä valinta valinnan ikuisessa pätevyudessa. Hänen otteensa muistutti Balthasarin *Teologisessa Estetikassa* esittämää näkemystä, jonka mukaan Jumala ilmoittaa itsensä kauneudessa. Kerran keväällä tiedekunnan toimistosta soitettiin kysymys, tahtooko professori kesä-tenttien paperit kotiosoitteensa vaiko kesäosoitteeseensa. Välitin kysymyksen Tuomolle. Hän rojahti tuoliinsa ja kysyi: ”Mitä se kotiosoite tarkoittaa?”

Tuomo saattoi ylistää kahvikupin korvankaaren ihanaa muotoa suosikkikahvilassaan Eromanga. Hän kulki kameran kanssa ja otti henkilökuvia. Ne olivat mustavalkoisia, mutta kehitetty sävyiltään mustan ja valkoisen välin miljooniin sävyihin.

Tuomo teki teologisen pohjatyön pappisviran avaamiseksi naisille. Luulisin, että häntä motivoi siihen myös teologinen estetiikka. Nainen pappina oli Tuomolle rakkautta, mutta myös Jumalan kauneutta.

Kerran oltiin Tanskanmaalla. Mentiin kirkkoon. Saarnan piti naispuolinen pastori. Tuomo ei piitannut sisällöstä mitään. Hän käveli jumalanpalveluksen jälkeen aivan haltioissaan katuja ja pyöritteli silmiään hokien: näitkö, miten pastori pyöritti silmiään niin viehkeästi.

Tuomo kenties oli minuun hieman pettynyt, koska en jatkanut hänen antamiaan Luther-töitä. Siirryin Simo Knuutilan oppilaaksi kirjoittamaan väitöskirjaa. Olimme tietysti päivittäin tekemisissä, mutta juttelimme harvemmin.

Väitöskirjan valmistuttua ajattelin, että on oikein antaa se myös Tuomon luettavaksi. Jätin hänelle käsikirjoituksen. Jonkin ajan kuluttua Tuomon tytär soitti: ”Isä pyysi sanomaan, että sai sydänkohtauksen.”

Tuomo jäi eläkkeelle. Tarkoituksemme oli järjestää kansainvälisiä symposiumeja Lapinlahdella, mutta Tuomon sydänvaivat pahenivat. Lääkärit olivat lausuneet, että leikkaukset vaikuttavat myös kognitiivisiin kykyihin heikentävästi.

Istuimme Oulussa kaupungin vanhimpiin kuuluvassa Tuomon talossa. Tuomo kaivoi ruokapöydän alta tyytyväisenä konjakkipulloa esille. Hän iloitsi siitä, että saa lukea eksegeetiikkaa. Piirongin päällä oli junan alle heittäytyneen ystävän, Vanhan testamentin professorin, Timo Veijolan valokuva.

Viimeisen kerran tapasimme Olhavan kesämökillä. Kuistilla istuessamme ja merelle katsellessamme kysyin Tuomolta, miksi Venäjän ortodoksisen kirkon ja Suomen evankelis-luterilaisen kirkon neuvottelut muuttuivat niin äkkiä poliittisesta sumutuksesta teologisiksi.

Tuomo alkoi harvaan puhetapaansa selostaa: Eräänä yönä Kiovassa arkkipiispa Mihail tuli huoneeseeni ja lausui, että kun nuo nyt nukkuvat, niin lopetetaan tämä sirkus ja kirjoitetaan jotakin hengellistä. Yön aikana he kirjoittivat pohjapaperin. Tarina, joka kiteytyy Tuomon kirjan otsikon nimeen *In ipsa fide Christus adest* muuntui myytiksi.

Kesäisen merituulen hyväillessä kasvoja tuli mieleen tarina Barmenin julistuksesta. Kun eräältä sitä tekemässä olleelta itäsaksalaiselta piispalta kysyttiin, miksi se on niin kalvinistinen, oli vastaus: Barthin ja Bonhoefferin piti kirjoittaa se yhdessä. Mutta sitten Dietrichille tuli päänsärky ja Barth teki sen yksin.

Tuomon voiman päiviin sisältyy artikkeli polyfoniasta Dietrich Bonhoefferin ajattelussa. Muistan Tuomon sanoja tuosta aiheesta, kuinka ristikkäisten sävelkulkujen

kannattelijana on cantus firmus. Muistan, miten hänelle soittaessa taustalta kuului taukoamaton Bach. Ja ajattelen, että nykyisen puheen moniäänisyydestä lähde on tuo Tuomon artikkeli.

Muistan hänen kannustavuutensa, lempeytensä, hyväntahtoisuutensa, vakaumuksellisuutensa ja läsnäolonsa. Erityisesti muistan hänen ilahtumisensa vähäeleisestä kau-
neudesta.

Hän oli sanan perinteisessä merkityksessä teologi. Hänelle theoria oli näkemistä. Toisin sanoen ajatus oli aistillista, oppi ja käytänte sama asia. Siksi uskoa ei voinut olla ilman rakkautta.

Viimeinen yhteydenotto oli kovin tuomomainen. Olin lainannut hänelle kirjan, jonka nimi oli *Miksi norsut itkevät?* Kirja tuli postista saatesanoin kirjeessä, jonka olen säilyttänyt. Tuomo kirjoitti, että kirjoilla on kohtalonsa ja että kohta koittaa pääsiäisen ilo.

Tuomosta kirjoittamani muistelma jälkeen tie tiivistyy. Oikeastaan aloitin opiskelut vasta tämän vaiheen jälkeen. Ne veivät Simo Knuutilan oppilaaksi, Yhdysvaltoihin ja vihdoin teologian opettajaksi Venäjälle, Antwerpeniin ja Tübingeniin. Tunnen kouristusta siirtyessäni kirjoittamaan näistä vaiheista. Nousee kuola suusta ja vesi korvista. Ennen näitä vaiheita kirjoitan kuitenkin eräistä kiinnostavista tapahtumisista ja ihmisistä.

10. Admiraal on dokis

Tuomon assistenttina ollessa sivutoimenani oli hetken aikaa myös Teologisen Aikakauskirjan toimittajana oleminen. Varsinaiset toimittajat olivat Matti Myllykoski ja Martti Nissinen. Päätoimittaja oli Juha Seppo.

Pidin Vanhasta testamentista ja sen tutkimuskirjallisuudesta. Ehkä yksi syy oli se, että lapsena äitini oli kieltänyt lukemasta *Uutta testamenttia*, joka kuulemma oli aikuisten kirja. Kotikasvatukseni liittyi psalmeihin. Martti oli tämän alan ansioitunut ja viisas tutkija, joka savonmurteella taisi selittää täydet hepreat.

Matti oli älykäs ja innovatiivinen, hauska ystävä, joka oli väitellyt Jeesuksen viimeisistä päivistä. Matin kanssa esitimme, minä viululla säestäen, Mika Aspisen tosin hoidessa pianolla varsinaisen säestyksen, teologian ylioppilaiden vuosijuhlassa Matti Jurvan laulun *Anteeksi, nimeni on Jurva*. Laulu kertoo kauppamatkustajasta, joka saapuu kotiin. Postiluukusta katsoessaan hän huomaa, että eteisessä on vieraan miehen vaatteita. Tämän nähtyään, matkamies laulaa: Anteeksi, nimeni on Jurva, saanko käydä seuraanne? On elo surua, vaan teillä iloa. Onnitella saanko teitä?

Päätoimittaja Juha Seppo, Muilun Rauhan poika Lapualta, toimi uskonnonvapauskomitean varapuheenjohtajana. Juhan näkemys oli selvä. Kansainväliset ihmisoikeussopimukset korostavat positiivista uskonnonvapautta, vakaumuksen ilmaisun oikeutta julkisessa tilassa. Eihän laki nyt sitä säätele, mitä kukin saa tehdä verhot ikkunoissa ja peiton alla, kuten sittemmin on ajateltu.

Tehtävästäni johtuen tulin myös kutsutuksi Esko Ahon perustaman Maanantaiseuran kokoukseen Säätytalolle. Oli lama ja Aho oli erehtynyt siinä, että filosofejä tarvitaan kriisiin ratkaisuun. Ei tarvita. Heitä tarvitaan ongelmallistamaan asioita silloin, kun kaikki näyttää hyvältä.

Sirkka Hämäläinen, Helsingin apulaiskaupunginjohtaja Korpinen ja Terho Pursiainen alkoivat paneelissa säättä sitä, kuka on aiheuttanut laman. Valtioneuvos Virolainen istui samassa rivissä ja nousi seisomaan runoilija Lassi Nummen viereltä. Hän tokaisi, että älkää syyllisiä etsikö, kaikkihan tietävät, että ne ovat Sorsan Kale ja mie. Tehkää jotakin!

Vuosien kuluttua osallistuin valtiolliseen elämään valtioneuvoston juhlahuoneistossa vastaanottaen juuri perustettujen lastenkulttuurikeskusten rahoitusta. Hotkaisin samp-panjan janooni. Ministeri tuli saliin ja alkoi kilistellä. Itselläni oli vain tyhjä käsi. Ministeri totesi, että onpa kiva, kun on muitakin raittiita ihmisiä jäljellä Johannes Virolaisen mentyä.

Juha olisi tahtonut kirjoittaa herännäisyyden historian. Yhteistyökumppani, professori Laasonen tehtäväksi taas jäi yleisen pietismin historian kirjoittaminen. Oppikouluopettajamaisen ja tarkan tutkijan Laasonen tärkeä yhteistyökumppani oli pietismin tutkija Wallmann, jonka teesi oli, että pietismi oli keskeinen sekularisaation syy. Kun oikeat uskovaiset valtasivat kirkon, siihen löyhemmin kiinnittyneet alkoivat kokea, että asia ei kuulu heille.

Laasonen oli sitä mieltä, että Suomen herännäisyys perustuu jesuiittakirjallisuuteen. Jo Erkki Kansanaho oli väitöskirjassaan *Wegeliuksen postillan lähteet ja teologia* osoittanut postillatutkimuksen avulla, että körttiläisten lukemien postillojen tausta palautuu keskiajan kirjallisuuteen, viime kädessä Johan Arndtiin, jonka kirjat ovat keskiajan hengellisyyden gallerioita. Oli uudempaa ja seikkaperäisempää tutkimusta.

Myöhemmin luin Laestadiuksen laajan teoksen *Hullujenhuonelainen*. Ihastuin siihen ja nauroin vedet silmissä sen kekseliäisyyttä. Teoksessaan Uppsalassa kartesiolaista luonnontiedettä opiskellut Laestadius selostaa aikansa moderneimman lääketieteen ja psykologian lähdeteosten valossa saarnojensa vaikutusta. Kirjassa luodaan ensimmäinen teoria veridopingista ja muiden planeettojen asukkaista.

Kun muut ajan herätysjohtajat olivat tukeutuneet patristiseen ja keskiaikaiseen lähteistöön, Laestadius on ainoa moderni 1800-luvun Suomeen vaikuttanut teologi, mikä on paradoksaalista liikkeen sittemmän asemoitumisen kannalta.

Tosin Hannu Raittila romaanissaan *Ei minulta mitään puutu* osuu oikeaan. Laestadiolainen sähköyrittäjä saapuu körttiläiseen kylään ja kertoo sähkölamppujen onnesta. Pimeydestä nousee körttiläinen ja kysyy, että sinäkö sidot Seulaset ja sanottuaan lumelle, että tule, se tulee. Romaanissa körttiläisiä kuvataan Helvetin enkeleiden moottoripyöräjenginä, jotka ovat kokoontuneet avioliittoon vihkiäisiin. Vihkipuheena on Antti Hyryn novelli Maantietä pitkin hän lähti.

Seurasin läheltä myös Juhan viranhakua, joka oli melko haastava, joskin Juha tuli valituksi. Toisena hakijana oli Seppo J. Salminen, jonka kaksiosainen tutkimus Enevaldus Svenoniuksesta on tutkimuksellisesti mielestäni ylivertainen.

Svenonius oli passittanut Turun Terseruksen lähtemään virastaan siitä syystä, että tämä oli tulkinnut uskontunnustuksen kohtaa astui alas tuonelaan metaforisesti. Eino Kailakin kiinnitti tähän akateemiseen keskusteluun huomiota.

Sen eräänä jälkivaikutuksena voi ehkä nähdä systemaattikkojen ja eksegeettien väliset huonot suhteet, jotka olivat syntyneet Heikki Räisänen esitelmästä Syntyneet neitsyt Mariasta?

Paljon myöhemmin Simo Knuutila ja Heikki Räisänen liennyttivät tilannetta perustamalla oppilailleen raamattupiirin. Siinä piti lukea äkkiä Markuksen evankeliumi tai Ilmestyskirja ja sanoa, mitä tuli mieleen. Näin tutustuin Heikkiin.

Heikin lehtihaastattelut olivat usein räväköitä, toimittajien toimesta. Ne eivät lainkaan vastanneet kuvaa, jonka hänestä sain. Hän oli vähäeleinen, tarkka ja humaani henkilö, joka suhtautui nuorempaan, tieteen ensiaskeleilla pyristelevään tutkijaan sydämellisesti. Ehkä Heikin pidättyväisyys ja vähäeleisyys myös tutkimuksissaan

ärsytti joitakuita. Jos luetaan hänen töidensä kooste *Mitä varhaiset kristityt uskoivat*, kai siinä ärsyttää eniten se, että eivätpä aivan mahdottomia. Oliko Heikin hiljaisuus perua hänen opettajaltaan Aimo T. Nikolaiselta? Nikolaisen tulkinnat ovat vähän lässähtäviä. Selostaessaan Isä meidän -rukouksen pyyntöä Nikolainen sanoo, että kysessä on matkamiesten vahva eväs, mutta yhteyttä ehtoolliseen ei ole. Uskonto on enemmänkin sellaista kaurapuuroa ja näkkileipää.

Samoihin aikoihin alkoi kuulua Viro vabaaks. Lennart Meri oli perustanut Viron kulttuurilähetystön Kasarmitorin varrelle. Hän pyyhkäisi usein valkeassa liivipuvussaan Savisaaren ja Kaplinskin kanssa torin poikki. Eräät teologisen tiedekunnan laitokset, joilla minäkin tein hommiani, sijaitsivat naapurissa ja näin tuota kuhinaa oli mahdollista havainnoida. Kummallinen vipinä kävi Meren ympärillä. Tuli mieleen Max ja Moritz: pojat, joit' ei saatu hyviks, on nyt jauhettuina jyviks'.

Kuulemani kertomuksen mukaan Savisaar lähti eräänä aamuna Tallinnaan Kauppatorin laidassa sijainneella pienellä hyillisellä moottoriveneellä, jota tämä väki suharoi Tallinnan ja Helsingin väliä. Meri katseli televisiosta, miten Jeltsin seisoo Moskovassa tankin päällä. Meri soitti Tallinnaan, Savisaaren sinne juuri edettyä, että no nyt pojat. Toompean mäelle nostettiin lippu ja Viro oli vapaa. Lennart Meren autoon Helsingissä löydettiin jostakin Viron lippu. Kun se kaahasi Kasarmitorilta, ympärillä olevat autot soittivat tööttiä.

Noina aikoina menin pitämään Viroon viikon mittaisen kurssin Isä meidän -rukouksesta Tallinnan vanhassa kaupungissa sijaitsevaan Usupedagogiseen instituuttiin. Matkustin katamaraanilla, joka oli lastattu stetsonpäisillä lähetysaarnajilla. Kuuntelijoina rapistuvissa huoneissa, joiden seinällä luki siin ei suitsetata, oli ryysyläisiä, joista yksi kertoi tulleensa Neuvostoliiton leireiltä. Siellä hän oli saanut käsiinsä vain yhden teologisen artikkelin, joka oli Lennart Pinomaan kirjoittama. Posket kuumentuen tyyppi ihmetteli, miksi Pinomaa oli sanonut, että Jumalaa ei saa rakastaa. Se oli ollut hänen kysymyksensä vankeudessa.

Tulkkinani oli hepreaa opettava poika, joka tahtoi näyttää kotitilansa, jonka juuri oli saanut takaisin. Ajelimme 40 kilometriä Tallinnasta Pietarin suuntaan. Menimme suuren pihalla olevan puun sisään. Perhe oli piiloutunut sinne neuvostosotilaiden tullessa hakemaan. Yöllä perhe ohjasi minut nukkumaan huoneeseen, jossa oli kaksi sänkyä. Hetken kuluttua pojan äiti saapui nukkumaan toiseen. Näin uinuimme mamman kanssa selät vastakkain.

Kasarmitorin toisella puolen vastapäätä Viron kulttuurilähetystä sijaitti myös pikeminkin brutaali röttelö, jossa oli sekataravakauppa ja pizzeria. Aki Kaurismäki oli kuvannut Kati Outista siellä elokuvassaan *Tulitikkutehtaan tyttö*.

Kerran Mark C. Taylor kävi Systemaattisen teologian laitoksella kylässä. Taylor oli pitänyt Esa Saarisen kanssa video-opetusta ja hän oli myös nuorena väitelleen Heidi Liehun opposentti. Kävimme Markin kanssa pizzalla kaurismäkeläisellä röttelössä, johon hän astui bootseineen.

Paikka oli tarkasti valittu, sillä Mark oli kirjoittanut sekavan mukateologisen kirjan *Erring* sekä teoksen *On Religion*, joka käsitteli Las Vegasin peliautomaatteja.

Myöhemmin Järvenpäässä eräässä uskonnonfilosofiakokouksessa Taneli Kukkonen piti vähän piloillaan esitelmän, jossa hän väitti, että Vilhelm Niskanen oli ajatellut samoin kuin Taylor. Vilhelm Niskanen, kuulujen hiihtäjien esi-isä, oli aikanaan filosofiina pidetty maallikkosaarnaaja, josta huhuttiin, että hän kieltäisi kuolleiden ylösnousemuksen. Paavo Ruotsalainen kirjoitti hänelle kirjeen, jossa nuhteli tätä siitä, että hän oli antanut akkansa Iisebellin viekoitella lapualaisia akkoja. Kirje on osoitettu ystävälle Herrassa ja Pirussa ja päättyy kehotukseen juosta sen herran perässä, jossa on jo juoxenneltu.

Tanelin esitelmän jälkeen paikalla ollut Richard Swinburne tuli kysymään, että kuka olikaan tämä erittäin merkittävä suomalainen uskonnonfilosofi, Niskanen?

Tallinnan-matkan jälkeen soi puhelin. Soittaja esittäytyi kirjailija Jaan Kaplinskiksi. Hän kertoi toivovansa, että saisi yhteyksiä suomalaisiin teologeihin. Kutsuin Kaplinskin meille kylään. Söimme karjalanpiirakoita. Kaplinski kertoi matkoistaan mongolien parissa. Lisäksi hän antoi luettavaksi käsikirjoituksen, jonka nimi oli *Rajalla, jota ei ole*. Otava sitten julkaisi tämän uskonnonfilosofisen mietelmän.

Kaplinski kertoi opiskelleensa Tartossa Uku Masingin johdolla. Masing oli taitanut 70 kieltä, oli merkittävä folkloristiikan tutkija ja saanut myös Israelin ihmisoikeuspalkinnon piilotettuaan juutalaisia toisen maailmansodan aikana. Masingin mukaan Jeesus oli tarkoittanut jotakin muuta kuin että ei saa kaivaa nenää.

Masing oli opiskellut Saksassa, mutta irtaantunut tšekäläisen koulutuksen systeeminrakentamisen pyrkimyksestä. Häntä sanottiin Viron Kierkegaardiksi. Kaplinski oli kiinnostunut siitä, mitä yhteistä Masingin ajattelulla on Paavo Ruotsalaisen ajatteluun. Kaplinskin romaanin *Sama joki* päähenkilö on kuva Masingista. Romaaniin sisältyy ilmeisesti luentomuistiinpanoja tämän puheista. Romaanin loppu on ahdistava. En tiedä, onko sillä historiallista pohjaa vai onko se allegoria siitä, miten oppilaan on nähtävä opettajansa heikkous, jotta pääsisi omiin saappaisiinsa.

Tapasimme Jaanin kanssa myöhemmin Mukkulan kirjailijakokouksessa. Sen alussa Matti Suurpää oli häkeltynyt tavattuaan Jaakko Heinimäen entisessä Eino S. Revon huoneessa. Kokouksen aihe oli Pyhä.

Isä Mitro ajeli puutarhatraktorilla ympäri Mukkulan kenttiä ja säkätti jossakin Ylen haastattelussa, että kun metropoliitta juo itsensä hengiltä ja hänestä itsestään tulee piispa, hän ottaa pituushyppääjä Ringa Rovon sihteerikseen. Leif Salmén siteerasi Pascalin tunnettua merkintää, joka päättyy sanaan TULTA! , ihmetteli, että sellainen on poistunut uskonnosta ja että jäljellä on vain Nokian kännykkä, jonka päässä on lady shave.

Mukkulassa suunnittelimme Jaakon ja Etelä-Suomen Sanomien päätoimittajan kanssa aikuisriippikoulua, koska jälkimmäisen mukaan isosena toimiminen oli ollut antavaa. Suunnitelmaan sisältyi Jaakon tulla papiksi, minun teologiharjoittelijaksi ja päätoimittajan isoseksi. Muita isosia olisivat olleet Mikko Kuustonen, jonka elämäkerran Jaakko kirjoitti, soittamaan kitaraa iltanuotiolle, ja Satu Silvo. Silvon olin tavannut jossakin Kirjapajan kustannustalon suunnittelukokouksessa Suomenlinnassa ja hän oli niin vaikuttava, että ehdotin kustannusohjelmaan teosta, jonka nimi on Nainen.

11. Simo

Mitä kertoisin tohtori-isästäni Simosta, akatemiaprofessori Simo Knuutilasta? Hänen akateemiset ansionsa kirjoitin muistokirjoitukseen *Vartijassa* ja ohjausmetodin kirjaan *Miten meistä tuli filosofian tohtoreita*. Kun hän kuoli, pidettyään päivällä esitelmän, puhkesin loputtomaan parkuun.

Kirjassa *Miten meistä tuli filosofian tohtoreita* on myös ystäväni Juha Sihvolan muistelu, Simon läheisen ystävän laatima. Lopetettuani päivittäisen tutkimuksen aloitin soittaa viulua. Kerran Silja Raitio-Heikinheimon kurssilla oltuani olimme soittaneet viikon kolmioktaavista A-duuri-asteikkoa. Yht’äkkiä viulusta lähti ääni, joka oli kauris. Tuntui kuin timantteja olisi satanut. Hämmentynein mielin lähdin pois soittotunnilta. Sitten soi puhelin: Juha oli kuollut.

Tupakoimme paljon, mitä sanottiin röökaamiseksi. Ennen tohtoriopintoja olin tullut hänen tutkimusassistentikseen. Simo sanoi, että hänen tärkein tieteellinen kontribuutionsa on logiikan oppikirjojen lauseen ”tahdon maata loassa tuhannen guldenin kanssa” ajoittaminen vuosisataa aiemmaksi.

Tuolloin olivat ilmestyneet ensimmäiset cd-romit. Tutkimusassistenttina tehtäväkseni tuli tehdä haku ”in luto”, loassa. Tarkoitus oli katsoa, olisiko esimerkkilause varhaisempi. Sellainen löytyi, ja se oli yhtä juhlaa. Oli hienoa olla kansainvälisesti menestynyt lokatutkija.

Piti hakea myös Helsingin yliopiston kirjastosta moniosainen, ranskankielinen Lottinin keskiajan psykologian historia. Simo unohti palauttaa sen, mutta se oli kortillani. Laina-aika meni umpeen ja näin muodoin myös lainaoikeuteni. Simon kanssa pohdimme, mitä maksaisi, kirja kannattaisi ostaa. Paljon myöhemmin kysyin Antwerpenin yliopiston uskonnonfilosofian professori Walter van Herckiltä, kuka oli Lottin.

Hän lähetti kuvan, jossa oli sata mustaa munkkia. Yksi oli ympäröity punakynällä: Lottin.

Olin siis alkanut opiskella filosofiaa. Se johtui siitä, että olin uskonopin alalle suuntautunut, mutta huomasin, että järkiperäinen ajattelu ja sen historia on akilleenkantapäätäni. Menin graduseminaariin, jonka aiheena olivat tunteet. Teoreettisen filosofian laitoksella tentit otti vastaan Albert S. Kivinen, joka oli tuolloin Ilkka Niiniluodon viransijainen. Hän oli perustanut Albertien seuran. Sen sääntöihin kuuluu, että henkilön pitää muuttaa nimensä Albertiksi ja lisäksi kulkea kerran vuodessa Albertinkatu päästä päähän.

Seminaarin kenties kiinnostavin henkilö oli Esa Uusi-Kerttula, vuosikymmeniä rautateillä töitä tehnyt. Hän luki seminaariesitelmänsä siten kuin englantia luetaan suomeksi. Esan aihe oli Jimi Hendrixin lavashown emotionaaliset näkökohdat. Gradussa on luku, jossa analysoidaan Hendrixin kitara. Simo Knuutilakin sanoi filosofiasta, että hän ajattelee siten kuin suuri ajattelija Mick Jagger: ”I know, it is only rock’n roll, but I like it.”

Aihe ei kiinnostanut. Mutta otaksuin, että ilman intressiä syntyy objektiivisempaa tiedettä. Osakseni tuli äskettäin suomeksi julkaistujen Wittgensteinin *Huomautuksia psykologian filosofiasta 1-2* opinnäytelaadinta.

Kirjoitin gradun noin kolmessa viikossa. Ensimmäinen lukemani huomautus oli sellainen, jossa Wittgenstein kysyi, onko hänellä oltava lehmä, jotta hän tietäisi jollakin muullakin olevan lehmän. Päätä särki referoidessa. Ensimmäiset neljäkymmentä sivua olivat Simon mukaan ihan okei. Kun en muuta keksinyt, kirjoitin toisen osan, saman verran sivuja, joissa esittelin pohdintoja Wittgensteinin kieli-idealismista. Sain arvosanan, joka oikeutti jatko-opintoihin. Se oli ollut tavoite.

Graduseminaarin assistenttina oli Reijo Työrinoja. Hänen nuoruutensa elämänvaiheista nuoruudentuttavani Matti Asseri Nyberg oli kirjoittanut romaanin *Palokärjen huuto*. Asseri kehotti katsomaan totuutta suoraan silmästä korvaan.

Rexi vei minut myös Itävallan Kirchbergiin vuosittaiseen Itävallan Ludwig Wittgenstein -seuran kokoukseen. Se kesti viikon ja sijaitsi kylässä, joka sijaitsi sen kylän vieressä, jossa Wittgenstein oli toiminut kansakoulun opettajana. Taksikuski kertoi isänsä olleen Wittgensteinin oppilas ja todenneen tämän hirmuiseksi.

Kokouksen aluksi katsottiin M.A. Nummisen video *Tractatuksen* tunnetuista sanoista. Sitten oli esitelmiä aamusta iltaan.

Paikallinen maaherra järjesti illallisen, jolle nämä sadat filosofit osallistuivat. Menimme Rexin kanssa erääseen pöytään sattumalta. Esittelimme itsemme. Sanoessani nimeni puolalainen Lekka-Kovalik pyysi toistamaan sen. Sitten hän kysyi, tunnenko Juha Järveläisen. Lekka-Kovalik oli toiminut Liechtensteinissa Barry Smithin assistenttina. Tämä oli isäni kummitytön kanssa naimisissa ja kodissa oli isäni maalauksia. Pöydässä istui myös Maggie Taylor, joka oli ollut Derek Jarmanin Wittgenstein-filmin avustaja. Myöhemmin Maggie kävi meillä Suomessa vieraana, mutta hävisi sitten Hollywoodiin tuottajaksi.

Suuren puun alla istuttiin illat. Eräs kokoukseen osallistuja humaltui päivä päivältä ja hänen otsaansa ilmestyi veriviiruja. Hän oli ruotsalainen estetiikan professori. Olimme Reijon kanssa ilahtuneita siitä, että kerrankin se on ruotsalainen, joka munaa itsensä. Mutta päivien kuluttua hän saapui pöytäämme ja kertoi olevansa alun perin suomalainen. Isänsä oli ollut Tampereen Pelastusarmeijan johtaja.

Sukunimemme olivat olleet vieraita kokouksen järjestäjille. Nukuimme Reijon kanssa parisängyssä koko viikon.

Viimeisenä päivänä menimme esitelmien jälkeen Maggien kanssa aterioimaan ravintolaan, jonka terassilta johtavat kanjonit veivät aina Jugoslaviaan asti. Sarajevon tykit kantautuivat korviimme ja yhtyivät hirmuiseen ukonilmaan. Siinä paukkeessa ja ryskeessä saatoimme vain todeta, että the last speaker.

No niin. Väitöskirjavaiheessa sain rahoituksen uskonnollisia tunteita koskevalle teemalle. Se yhdistettiin Suomen Akatemian rahoittamaan modernin uskonnonfilosofian tutkimusprojektiin, joka oli Simon vetämä. Tutkijat olivat Timo Koistinen ja Tommi Lehtonen, joiden kanssa meille syntyi syvä ystävyys.

Vielä nykyisinkin kokoonnumme yhteen, vuosien päästä, Jaakkohintikkakesävaellukselle. Se sai nimensä siitä, että kerran mennessämme junalla Tampereelle konduktööri oli ihan Jaakko Hintikan näköinen. Viimeksi tapasimme Simon haudalla Maunulan uurnalehdossa, osastossa 22, rivissä 1, paikassa 22, jonka hautakivessä ei ole risti vaan kaksi lintua, opettajamme opetettavana.

Simo keksi, että kyseessä on koulu. Meidän tuli joka keskiviikko istua muutamia tunteja hänen huoneessaan siten, että joku oli kirjoittanut parikymmentä sivua väitöskirjan lukua. Korjattuaan ensin punakynällä esitetyn, Simon alkoi kertoa muistoja nuoruutensa Etelä-Pohjanmaalta.

Simon isä oli ollut liikemies. Kerran hän oli hieman maistissa ostanut meijerin huuto-kaupasta. Perheen tehtäväksi muodostui maidonmyynti Törnävän mielisairaalaan. Simon isä oli myös keksijä. Maatalousnäyttelyssä Simon tehtävä oli esitellä isänsä perunannostokonetta Oma apu. Se oli kaapinut ylös kaikki mullat mutta ei perunoita. Näistä lähtökohdista Simo selosti kristillistä toivoa. Ollessaan pikkupoika, kotona oli ollut sika. Kouluun mennessään Simo tiesi, että teurastaja tulee päivän aikana. Mutta koulusta kotiin palatessaan hän juoksi pilttuuseen katsomaan, olisiko sika sittenkin hengissä.

Tarinat etenivät erikoisiin sfääreihin. Kerran hän suunnitteli Dolly-lampaan kloonauksen jälkeen Jeesuksen kloonausta Torinon käärinliinasta. Toimenpiteen jälkimaininkina voitaisiin kuulemma olla ylpeitä siitä, ettei ole kahtatuhatta vuotta tumput suorassa seisottu.

Ongelmaksi muodostui kuitenkin geno- ja fenotyypin ero. Ehkä klooni lähtisikin ensin Norjaan kalatehtaalle töihin ja lopulta Herättäjä-Yhdistyksen piirisihteeriksi. Ja oli puhetta Jumalaan rationaalisesti suhtautuvista ihmisistä. Simo oli sitä mieltä, että jos tiede onnistuisi todistamaan, ettei Jumalaa olekaan, niin muuntuisi tahti Swinburnenkin boxissa. Ja eikun Alkon kautta kotiin.

Simon nuorempi veli oli Seppo, jota sanottiin Rätvänäksi. Hän toimi Joensuussa perinteentutkimuksen professorina. Hän väitteli vitseistä, ja siksi häntä ei erityisemmin enää mikään naurattanut. Seppo Knuutila kirjoitti mielenkiintoisen kirjan *Tyhmän kansan teoria*. Väite oli, että kuvittelemme menneisyyden suljetuksi. Mutta menneisyyden ihmiset ovat viekkaita ja pettävät meitä. He elävät edelleen ja huijaavat sen suhteen, millaisia tulkintoja heistä teemme.

Simon opiskeluaikainen huonetoveri ylioppilaskoti Konviktissa oli Terho Pursiainen. Simo kertoi, miten heiltä oli tilattu kristinuskoa koskeva kirja. Se jäi tekemättä, mutta suunnitelmaan kuului takakanteen tuleva rakennussarja Golgata, jonka otsikkona oli Ristiinnaulitse oma Jeesuksesi.

Terhon kirja *Uusin testamentti* oli sitten parranpäristystä herättävä. Myöhemmin hän piti Kemin kirkossa saarnan, jossa sanoi, ettei voi olla enää pappi eikä ehkä edes seurakunnan jäsen. Hän kirjoitti sen pohjalta kirjan *Sokea äiti*, joka oli lukiovuosieni valtaisa elämys.

Terho oli perhetuttu, setäni Matin koulukaveri. Kuopiosta lähti heidän aikoinaan monia koulukavereita opiskelemaan teologiaa: Matti ja Terho, Pekka Vapaavuori, Jarmo Saksman ja Hannu Konola.

Konola, omaperäinen ja ansioitunut kuvataiteilija oli ollut isäni oppilas kuvataiteen tunneilla. Hän naureskeli, että isäsi antoi minulle piirustuksesta arvosanan 7.

Mummini muisteli Terhoa koulupoikana. Hän oli ollut aamuisin punainen, koska oli miettinyt teologiaa kaiket yöit. Terhosta tulikin vasemmistolainen kansanedustaja, joka sanoi suurimmaksi ansiokseen sen, että oli pudottanut Taisto Sinisalön eduskunnasta.

Terhon kanssa teimme useita maakuntamatkoja. Usein mukana oli Torsti Lehtinen. Eräässä tilaisuudessa joku kysyi, että miten hurskaan Lempi Pursiaisen poika voi olla noin kiihkeä. Terholta tuli salamavastaus: Jos äitini Jumalaan uskoisin, helvettiin joutuisin.

Tersu P. Ärsyn nopeus argumentatiivisista telineistä on kovimpia, joita olen havainnut. Ratakierrosten kerääntyessä kerääntyy tietenkin kestävyyttä edellyttäviä tilanteita enemmän.

Terho luopui lääninhallituksen sosiaalineuvoksen virasta lähdettyään pois politiikasta sillä perusteella, että nimitys oli ollut poliittinen. Hän asui Pohjoisrannassa yksiossä. Kerran siellä istuessamme hän kertoi, että on hakeutumassa uudelleen papiksi. Piispa Huovinen lausui tähän liittyvässä kirkkotilaisuudessa: Simon Pietari, saatana on kiusannut sinua kauheasti. Mene ja vahvista veljiäsi.

Terho oli opiskellut London School of Economicsissa ja käänsi John Rawlsin kirjan *Oikeudenmukaisuusteoria*. Siihen sisältyi esimerkiksi sellainen ajatus, että lääkäreille pitää maksaa kovaa palkkaa, koska he motivoituvat näin tehtävänsä.

Hieman rinnakkainen teos Rawlsin kirjalle oli David Gauthierin *Morals by Agreement*, joka oli moraaliteoria taloudellista kasvua kannattaville liberalisteille. Simo piti siitä luentosarjan. Gauthierin näkemykset perustuivat erityisesti maxmini-minimax -peleihin. Idea oli, että moraalii-instituutiota kannattaa pitää pystyssä, vaikka se

olekaan paras mahdollinen voitto liberalistille. Syy oli se, että myös liberalisti saattaa olla joskus heikko.

Simon selitys peliteoreettisesta toiseksi parhaan mahdollisuuden valinnan rationaalisuudesta oli seuraava. Kun teologian opiskelija menee Neitsytpolun ruokalaan, hän havaitsee, että listassa ovat Janssonin kiusaus, Herkkulounas ja Puuro.

Ylioppilaan oma preferenssi on Janssonin kiusaus. Mutta huomattessaan vastakkaisen sukupuolen edustajan, josta hän on kiinnostunut ja tietäessään, että tämän valinta olisi Herkkulounas, ylioppilas valitsee vaikutuksen tehdäkseen itsekkäistä pyrkimyksistään luopuen Herkkulounaan.

Joensuussa professorina ollessani opiskelija teki aivan mahtavan gradun Gauthierin teoriasta. Annoin laudaturin ainoan kerran elämässä ja mietin, että tälle pitää saada jatko-opintorahat. Asiat johtivat siihen, että perustettiin Helsingin Kauppakorkeakoulun kanssa yhteinen Suomen Akatemian hanke, joka koski piseselämän etiikan filosofisia perusteita.

Hankkeen johtajana oli Simon puoliso Marja-Liisa, joka oli kauppiksen filosofian professori. Kerran Simo oli teologisen tiedekunnan kahvipöydässä esitelmöinyt, että talousfilosofia on helppoa, lukee muutaman kansainvälisen artikkelin. Esitys katkesi Marja-Liisan hymyilevään tokaisuun: ”Nyt kuullaan!”

Simo keksi, että meidät pitää lähettää maailman markkinoille. Näinpä lähdimme Atlantaan Amerikan Filosofisen yhdistyksen kokoukseen, APA.

Yleensä eksegeetit osallistuivat Amerikan uskonnotutkimuksen seuran kokoukseen, mutta filosofit APAan.

Tultiin Atlantaan. Kuljettuamme Martin Luther Kingin muistoja sisältävän lentokentän käytäviltä tulliin, tullimies kysyi, että onko matkan tarkoitus pises vai turismi.

Timo sanoi, että pisnes. Kun tullimies kysyi, että mikä pisnes, Timo vastasi philosophy.

Näin pääsimme eteenpäin haistelemaan huumeidentuoksua lentokentän edessä. Eteen ajoi Aku Ankka -lotja, johon sijoituimme. Kuski totesi että hiär juu kän meik lotta manii.

Kokouksessa oli monia erillisesitelmää. Ohjelmasta valitsin African philosophers -istunnon, jonka aiheena oli Crisis of European Man. Saliin mennessä sadat mustat päät tuijottivat minua vihaisesti.

Hisseissä törmäsimme William Alstoniin, yhteen 1900-luvun johtavista tietoteoreetikoista, joka kertoi osaavansa puhuvansa kielillä. Koska hän oli yksi Timon tutkimusaiheista, Timo heti kysyi pari tähdellistä kysymystä tältä. Toisaalla vastaan asteli Jaakko Hintikka, jolle esittäydyimme. Hän kysyi, olemmeko tulossa pisnesneuvotteluun.

Marilyn McCord Adams piti liperi kaulassaan esitelmän, jonka sisältö oli samansuuntainen kuin Tommin väitöskirjan. Vuosia myöhemmin naureskeltiin, olisiko Tommil-lekin riittänyt, että laitetaan sovitusopin ytimeksi, että pitää sanoa at one ment.

Augustinus-keskuksen professorin John D. Caputon esitys oli hyvä. Siinä käsiteltiin Derridan viimeisten vuosien Circumfession kirjaa vertaillen sitä Augustinuksen *Confessiones*-teokseen. Derrida sanoi olevansa äitinsä tuhansien kyöneleiden poika, kuten Augustinus, jonka elämä oli tunnustusten sijasta muodostunut ympärileikkauksiksi. Caputo julisti:

”The passion of the promise resonates in every sentence he writes, yes, and in every fragment of a sentence, yes, every word and shard of a word, every play and yes, every argument. We will read him less and less well unless we hear the yes that punctuates and accents the text, the yes to the promise that resonates throughout all his works, a yes first, a yes last, a constant yes. Oui, oui. The yes comes from him to us,

to "you" (he means us), and to him from a distant time and place, from who knows where. He is "convoking, invoking, provoking," we are responding, yes, language is happening, il y a la langue, the impossible is happening, yes, the tout autre is breaking out (UG, 124/ AL, 296-97). Yes, yes. Oui, Oui. Amen. That is Derrida's prayer, yes, amen, a very old and ancient Hebrew word. Amen to the God of amen (Isaiah 65:16), the God of yes, "Jah"-weh, yes first and last, yes, yes, according to an Irish/German, Catholic/Jewish/Islamic, slightly atheistic prophetic tradition."

Paluumatkalla lentokone pysähtyi Wieniin. Oli uusivuosi. Olen ollut kerran Wienin filharmonikkojen konsertissa. Se näet tuli suorana lähetyksenä Wienin lentokentän monitoreista.

Juu, sitten väitöskirjalla tuli kiire. Eräänä päivänä sain soiton, jonka toisesta päästä oleva soittaja esittäytyi aktiivikaiuttimia valmistavan Genelec Oy:n perustajaksi Ilpo Martikaiseksi. Soittaja kertoi, että on Portaanpään kristillisen opiston johtokunnan puheenjohtaja. Hän on kuullut, että voisin olla sopiva rehtoriksi ja toivoi, että harkitsisin asiaa.

Ilpo oli OP-ryhmän vuoden yritysjohtajaksi valittu, Tasavallan presidentin vientipalkinnolla palkittu Otaniemen tekniikan kunniatohtori. Hänen kaiuttimiaan käyttivät 20th Century Fox ja kaikki alan vähänkään jyvällä olevat. Ilmestyi tarjous, josta oli vaikea kieltäytyä.

Tyttäreni oli juuri syntynyt ja mietin, että pieni maalaisympäristö voisi olla hänelle hyvä kasvuympäristö. Niinpä hain Ilpon osoittamaa tehtävää postikortilla, johon olin laittanut ansiokseni, että neljä vuotta anopin seinänaapurina on tehnyt minusta dynaamisen ihmissuhdejohtajan.

Jouduin sitten johonkin Psykokeskuksen testiin. Vietin siellä päivän erilaisissa kuulusteluissa. En uskonut asiaan. Kun menin haastatteluun Portaanpäähän, Ilpo oli

ennen sitä todennut, että nyt kuultavaksi tulee henkilö, joka sai -1000 pistettä psykologisessa testissä. Tulin kuitenkin valituksi tehtävään.

Mutta Simo, ystäväni. Kerrottuaani valinnasta, hän totesi pettyneesti, että sait sen toimen, koska isäsi on niin lahjakas. Olin tietysti hämmentynyt. Vuosien päästä ymmärsin ajatuksen järkevyyden. Jos aikoo johtaja olla, ei pidä luulla, että kyseessä olisi jonkinlainen oma ansio.

Simo ei ollut pehmeimmästä päästä eteläpohjalaisia. Häntä nauratti suunnattomasti kuva häjystä, jolta oli puukolla veistetty puolet leuasta ja joka sanoi: ”Minen kie-roole, minä tapan.” Mutta hänellä oli myös lämpöä elämän vaikeissa tilanteissa. Kun ensimmäinen lapseni oli kuollut ennen syntymäänsä ja murrui keskeltä halki, ensimmäinen yhteydenottaja oli Simo lohdullisin sanoin.

Simo sitten tuli meille muutama hetki ennen kuolemaansa. Mobiilidata oli kuulemma loppu, koska hän oli tyttärensä lasta paimentaessaan katsellut puhelimesta jalkapallon maailmanmestaruuskisoja.

Sanna oli tympääntynyt Simoon Arto Köykin väitöstilaisuudessa. Kun Sanna oli ker-tonut olevansa klassisen musiikin säveltäjä, Simo oli selostanut, että kannattaisi vaihtaa genreä. Mutta kun Simo tuli meille, hän oli heti Sannan kysyttyä, onko teillä eläimiä, alkanut selostaa, että keskiajalla ei tunnettu allergian teoriaa. Sen jälkeen Sannasta tuli Simo-fani ja meidän Juhani kutsui häntä herra Kaikkietäväksi. Käytiin keskustelua Nietzschen pianosävellyksistä ja Jaakko Hintikan viimeisistä papereista, jotka eivät olleet edenneet innovatiivisuuden aloille.

Aamulla sanoin Simolle, että laita nyt kuitenkin nimikirjoitus vieraskirjaan. Siihen Simo totesi, että pitääkö tähän joku värssy kirjoittaa. Sanoin ei. Simo laittoi nimensä. Ilmeisesti hän oli kuitenkin alkanut miettiä asiaa, koska lähetti lähdettyään viestin: ”Kiitos ja terveisiä perheelle, kuten Jaakko Hintikalla oli tapana sanoa.”

12. Suomalaisamerikkalainen teologi Pentin- kulmalla

Väitöskirja piti kirjoittaa englanniksi, ennen sitä lisensiaatintutkimus.

Lisensiaatintutkimukseni käsitteli kognitiivisia emootioteorioita uusimmassa filosofi-
sessa keskustelussa. Kannatin Ronald de Souses ylivoimaisen vaikeaa teoriaa, jonka
mukaisesti tunteet ovat paradigma-skenaarioita, pieniä lähiympäristön opettamia näy-
telmiä, jotka syntyvät muutaman kuukauden iässä vauvalle niistä eleistä, joiden
myötä tämän lähipiiri elehtii kehtoon.

Ja kannatin Patricia Greenspanin teoriaa, jonka mukaan tunteet ovat propositionaali-
sia tunteita, lieviä kokemuksia, joihin sisältyy kognitiivisia sisältöjä ja joita on syytä
pitää mielessä, ennen kuin on tarkistanut, onko niistä peruste muodostaa uskomuksia.
Simo Knuuttila tietysti piti väitöskirjan tekijää ajan tasalla. Käytössä oli esimerkiksi
Martha Nussbaumin laaja käsikirjoitus, joka sitten myöhemmin ilmestyi otsikolla *Up-
heavals of Thought*.

Nussbaum kannatti teoriaa tunteista arvostelmina. Lisensiaatintutkielmassani hyökkä-
sin, asiasta ymmärtämättä, tätä käsitystä vastaan. Tietenkin tunne on myös arvoarvos-
telma. Ja King Collegen Richard Sorabji kutsuttiin Helsinkiin luennoimaan viikon
mittainen opastus stoalaisesta tunnetoriosta, jonka handoutit hän sitten julkaisi
upeana tutkimuksena aiheesta.

Lisensiaatintutkielmastani professori Heikki Kirjavainen esitti lausunnossaan, että te-
kijä on jonkin verran vallaton.

Koska juttu käsitteli filosofiaa ja oli kuitenkin teologisessa tiedekunnassa laadittu,
ajattelin, että siinä pitää olla jokin uskonnollinenkin mietelmä. Kirjoitin loppuun

parinkymmenen sivun tarinan, joka perustui niin sanotun eliminatiivisen materialismin näkemyksiin.

Tämä kanta tarkoitti sitä, että ei ole vettä, on vain H₂O. Kun käsityksen kannattajat esittivät, että asiaa ei tiedetä vielä, mutta kylläkin tulevaisuudessa, niin on uskottavaa, että tulevaisuudessa tietokoneetkin ajattelevat siinä missä ihmiset.

Tästä esitin sitten, että avautuu valtavat markkinat lähetystyölle. Tulevaisuudessa tietokoneisiin voidaan ladata Raamattu-ohjelmat ja koneet voivat algoritmiensa avuitse evankelioida toisensa.

Niin tai näin, tällainenkin vitsi hyväksyttiin noina aikoina niin sanottuna tieteenä, sikäli kuin lisensiaatintutkimusta voidaan luonnehtia tieteksi.

Mietin kuitenkin, että heikosta kielitaidostani johtuen minun pitäisi opiskella ennen väitöskirjan kirjoittamista jossakin englanninkielisessä maassa. Tästä syystä hain stipendin rapakon taakse, Washingtonin teologiseen konsortumiin, jossa keskeiseksi majapaikaiseksi muodostui Gettysburgin luterilainen seminaari Pennsylvaniassa.

Lensin näin sinne. Ensimmäisenä ehtona Potomac-joen yli Washington DC:n lentokentältä jonkun minut haettua pääsin suojatulle kampukselle. Joitakin tyttöjä oli pihassa ja he veivät minut heti syömään juustokakkua.

Gettysburgin seminaari oli Yhdysvaltain vanhin luterilainen pappiskoulu, joka koulutti myös Yhdysvaltain armeijan sotilaspapit. Tunnelma oli vähän kuin Lapualla. Kaikkiolla oli tykkejä. Ihmiset puhuivat nöyryydestä, olivat hyvällä tuulella ja ajoivat isoilla autoilla.

Gettysburgin pihassa oli käyty Amerikan sisällissodan ratkaisutaistelut. Etelän kenraali Leen päämaja oli vielä jäljellä. Hän oli kuitenkin hävinnyt taistelun, kun Pohjoisen joukot olivat ampuneet Napoleon-tykeillä rinteestä ylöspäin suuntaavat joukot.

Vastakkaisten puolten kenraalit olivat Leen oppilaita sotilasakatemia West Pointista. Michael Shaara on käsitellyt heidän henkilösuhteitaan romaanissaan *The Killer Angels*.

Seminary Ridgen alueella komentajana oli ollut pohjoisen eversti Chamberlain, joka oli toiminut Vanhan testamentin professorina.

Ohjaajakseni oli nimetty apulaisprofessori Eric Crump. Hän istui pienessä mutta korkeassa huoneessaan tuhansien kirjojensa keskellä. Hän oli toiminut 13 vuotta Chicagossa Paul Ricoeurin assistenttina.

Ohjaaja oli omaksunut joitakin Ricoeurin manöövereitä. Hänellä oli kaulahuivi ja aamulla hän tervehti lausumalla heluu.

Hänen kanssaan luimme Amerikan Suuren herätyksen mahtihenkilön, Jonathan Edwardsin teoksia, esimerkiksi teosta *Religious Affections*. Lisäksi lukuohjelmaan kuuluvat moraaliaistikunnan edustajien, jaarli Shaftesburyn ja Francis Hutchesonin teokset.

Ericin väitöskirja Chicagossa oli käsitellyt Kantin *Arvostelman kritiikkiä* ja siinä esitettyä luonnonkauneuden jumalatodistusta, jota ei ole aina ehkä riittävästi huomattu. Kant ei tietenkään redusoinut uskontoa moraaliksi, kuten usein oppikirjoissa sanotaan.

Viehätyin joistakin Ricoeurin teoksista kuten esimerkiksi kirjoista *Fallible Man* ja *Oneself as Another*. Tietysti niissä oli paljon jaaritteluaakin ja sitä, mitä Ricoeur kutsuu nimellä detour, kiertotie.

Mutta niiden kirkas tavoite ja keskustelu ihmisen haavoittuvuudesta hänen persoonansa perusrakenteena oli puhutteleva. Oneself as Anotherin erään luvun nimi on Tragic Action. Ricoeurin poika oli hypännyt parvekkeelta Paulin pitäessä Gifford-

luentoja. Poika oli Ricouerin vastustajan Lacanin oppilas ja kannattaja. Asiasta käytiin perheen ateriahetkinä kovia kiistoja.

Ricoeur oli tullut Chicagon John Nuveen -professoriksi Paul Tillichin jälkeen. Anglo-amerikkalaisessa maailmassa on näitä lahjoitusprofessuureja kuten esimerkiksi Lady Margaret Professor of Metaphysics. Tasavaltaisemmassa ja toisin rahoitetussa maassamme kuulostaisi oudolta, jos olisi Sauli Niinistö kaupunkiteologian professori tai Päivi Räsänen Uuden testamentin professori.

Kohta kuultuaan, että Gettysburgissa on suomalainen opiskelija, Washingtonin katolisen yliopiston professori Roy Enqvist, joka oli ollut Tillichin oppilas, kertoi tahtovansa tavata.

Heti alkuun Enqvist kysyi, keitä ovat körttiläiset. Hän oli kirjoittanut kirjan *Tears and Promises of Namibia* ja saanut käsityksen, että SWAPO:n sissit ovat körttiläisten kouluttamia. Hänen mielestään Namibia oli Suomen siirtomaa.

Roy kertoi, että Tillichin aikana Amerikassa ei ollut vielä oppineita teologeja. Tillich oli puhunut jalkapallostadioneilla huonoa englantia, josta kukaan ei ollut ymmärtänyt mitään, mutta kaikki olivat olleet hurmoksissa. Eräässä Tillichin elämäkerrassa kerrotaankin, että joku tämän oppilas oli vuosien päästä tavannut opettajansa ja todennut ilahtuneena: *congs, professor, you are able to pronounce the words world and word correctly.*

Union Seminaryn lehteen Tillich oli kirjoittanut artikkelin *Why am I an American*. Selitys oli, että *Europe looks backward ja USA forwards.*

Joskus ihmetellään Tillichin kirjojen hyvää englantia. Ainakin *Systemaattinen teologia* on hänen assistenttiansa kielellisesti valmistama.

Näitä juttuja luin myös Gettysburgin kirjaston kellarissa, jossa oli 250 000 teosta. Kuukausikaupalla kahlasin hyllyjä ja luin kaiken mitä kätehen sattuu, runoilija Audenin kokoelmista tunnettujen teologioiden elämäkertoihin saakka.

Ohjaajani perehdytti minua ranskalaisen hugenottifilosofian perusteisiin, jotka olivat huipentuneet Maine de Biranin tahtofilosofiasta.

Lycee Henry IV:n opettajana oli ollut Alain-niminen filosofi, jota hänen oppilaansa kutsuivat lempinimellä Ihminen. Samoilla luokilla olivat Simone Weil, Paul Ricoeur, Jean-Paul Sartre, Simone Beauvoir, Marlay-Ponty, Mikel Dufrenne, ja monet muut. Dufrenne kirjoitti paksun kirjan *Esteettisen kokemuksen fenomenologiasta*. Hän luonnosteli siinä näkemyksen aprioristista tunteista, joilla on metafyyssinen perusta. Hänen mielestään jotkin tietoisuuden emotionaaliset rakenteet perustuvat todellisuuden rakenteeseen.

Kun Ricoeur ja Dufrenne joutuivat sotavangeiksi, leirille perustettiin yliopisto, jonka opinnot Ranskan valtio sitten hyväksyi. He käänsivät ranskaksi Karl Jaspersia ja niin sanoaksemme toivat Freudin teorian Ranskaan.

Myöhemmin Pariisiin mennessä etsin tämän latinalaiskortteleissa sijainneen koulun ja menin sen vieressä sijainneeseen opiskelijoiden suosimaan Bombardier-nimiseen kappakkaan juomaan oluen. Se on siinä aika lähellä Auguste Comten ateismin palatsia, johon on haudattu monta kriittiseksi itseään luonnehtimaa persoonaa.

Opettaja Alain, Emile August Chartier, oli siirtänyt oppilailleen ranskalaisen ”kristillisen filosofian” perinteen. Siinä ajateltiin, että Markuksen evankeliumi on kriittinen nyky-yhteiskuntaa kohtaan. Se kyseenalaistaa tiedon ja asettaa sen paikalle agnostisen toivon. Tästä perinteestä syntynyt ajatuksen liike Ranskassa on kiinnostava. Ricoeur, josta tuli teologian professori Chicagoon Tillichin jälkeen oli häntä vastaan hyökänneen Derridan esimies. Derrida puolestaan oli yksi Jean-Luc Marionin

opettajista. Marion asettautui myöhemmin Tillichin ja Ricoeurin vanhan oppituolin haltijaksi Chicagoon.

Päivisin kävin lounaalla opiskelijaravintolassa. Usein seuranani oli iloinen, vanhempi afrikkalainen herrasmies.

Eräänä iltana meidät kutsuttiin Gettysburgin alakaupunkiin yhdessä. Kutsuja, joka opiskeli seminaarissa, esittäytyi Yhdysvaltain armeijan entiseksi upseeriksi. Ahaa, ajattelin, tämä on jokin turvallisuustarkastus. Illallisen aikana kävi ilmi, että afrikkalainen ystäväni oli maanpaossa oleva Liberian varapresidentti Ronald Diggs joka oli kävellyt ruumiskasojen päältä maanpakoon. Hän oli ryhmää, jonka keskeisin edustaja vuosia myöhemmin sai Nobelin rauhanpalkinnon.

Ronaldin kanssa vierailimme sitten erilaisissa seuroissa. Amerikkalainen tapa on lähettää shekkejä menemättä paikanpäälle. Kerran tällaisessa tilaisuudessa, jossa hyväntekijät kertoivat, miten tärkeää heille on kontekstuaalinen teologia, Ronald suuttui perin juurin. Hän alkoi julistaa, ettei suinkaan edusta mitään afrikkalaista teologiaa. Hän on kristitty ja edustaa kristillistä teologiaa. Ronald oli väitellyt tohtoriksi Aarne Siiralan johdolla Torontossa.

Kontekstuaaliset teologiat herättävät ajoittain kysymyksiä. Pitämäni seminaariin osallistui kerran afrikkalaista ajattelua tutkiva väitöskirjaopiskelija. Hän esitti, että afrikkalaiset teologit eroavat ajattelussaan eurooppalaisista siten, että toisin kuin eurooppalaiset, jotka sanovat, ajattelen, siis olen, he sanovat, että tunnen, siis olen. Ounastelin, että tässä on kyllä jollakin eurooppalaisella lähetysasemalla opittu eurooppalaisen Descartes-kritiikin muoto. Uudempi Descartes-tutkimus on arvostellut tällaista tulkintaa ja tuonut esille sen, että Descartesin afrikkalaisen Augustinuksen ideaan si fallor, sum , erehdyn, siis olen, palautuva idea ei ole loogis-rationalistinen vaan psykologinen.

Pidin esitelmän Suomen talvisodasta paikallisessa Lions Clubissa. Ensin vedettiin Yhdysvaltain lippu salkoon, sitten oli esitykseni, jota tarkattiin silmät pyöreinä ja lopuksi minulle ojennettiin pieni taskulaskin kiitokseksi ja vihjeeksi paikallisen teknologian edistyksestä.

Gettysburgista matkasin myös viikoksi New Yorkiin. Harrisburgin asemalla koetin ostaa junalipun, mutta omaksumallani Pennsylvanian murteella se oli vaivalloista. Pennsylvania oli muodostunut mielessäni Pentinkulmaksi, kuten jo satoja vuosia sitten suomalaisille uudisasukkaille. Vuonna 1637 Kristiinan kauppakomppanian laiva Kalmar Nyckel oli purjehtinut Delawareen matkustajinaan Värmlandin suomalaisia. Näistä Gunnar Rambo, Rambolan maatilän isäntä ja Delawaren kirkkoneuvoston puheenjohtaja, oli toiminut Delawaressa sijainneen Kristiinanlinnan vartiosotilaana.

Varsinaiset suomalaiset olivat edenneet Pennsylvaniaan, minne he olivat perustaneet Sauno-nimisen kaupungin. Sen nimeksi tuli myöhemmin Philadelphia. Siellä oli toiminut myös ensimmäinen luterilainen pappi Yhdysvalloissa, suomalainen Roerus Torkillus. Siirtokunta oli kuulu siitä, että se tuli erinomaisen hyvin toimeen intiaanien kanssa.

New Yorkissa ajelimme öisin paikallisen suomalaispapin autolla ja katselimme yössä pilvenpiirtäjien valoja. Aamulla hänelle tuli soitto. Joku poplaulaja ähkyi, tämän kaikkea kaupan olevan kaupungin kartanoilla, että mistä saisi rauhaa.

Tuohon aikaan New Yorkin Finn Townin asukkailla oli oma luterilainen seurakunta, joka ei kuulunut Amerikan Luterilaiseen Kirkkoon (ELCA). Seurakunnan johtaja oli murtaen puhuva pitkävartinen kainuulaislähtöinen isäntä. Seurakunta oli vuokrannut 88. Streetin ja 5. Avenuen kulmasta mormoneiden tilan hartauteensa. Kysyin, mitä seurakunnan vanhin tekee ja millaisia ovat hartaustilaisuudet. Tyypin mukaan luottamustehtävä oli vartioida kadulle, että tilanteeseen ei saavu juoppoja. Jumalanpalvelukset puolestaan muodostuivat Billy Grahamin saarnakasettien yhteisestä kuuntelemisesta.

Sovimme, että saisin ilmaisen autokyydin Washingtoniin, mikäli pitäisin papin puolesta pääsiäissaaran. Ajelimme Delawaren kautta Pentagon Cityyn, Washingtonin lähiöön, jossa oli suomalaisyhdyskunta, pelasimme biljardia ja pidimme palveluksen.

Noihin aikoihin Pentagon Cityssä, joka on Washington DC:n lähiö, Billy ja Monica tapailivat. Mennessäni maahan ajattelin, että heillä oli sopimaton suhde. Tullessani pois, en enää tiennyt, mitä ajatella. Aamusta iltaan televisiokanavat työnsivät lähetyksiä Billyn lapsuudesta termin sexual harrasment tulkintaan. Sen kuulin Gettysburgissa armeijan kappalaisiksi opiskelevilta Valkoisessa talossa vartiossa olleilta sotilailta, että Hillary oli heiteltyt lautasia seinään.

Kesken palvelusta, juuri kun olin lukemassa Paavalin rakkaudenyllystä, kirkkoon ilmestyi nuoruudenystäväni Teija. Ennen Washingtoniin suuntautuvaa museokierrosta vietin hänen perheensä vieraanvaraisuuden keskellä muistojen aikaa.

Kohtaaminen oli yhtä yllätyksellinen kuin myöhemmin se, joka tapahtui Nevski Prospektilla Pietarissa. Miljoonien ihmisten seassa eteen astui lady, joka kysyi, olenko suomalainen. Sitten jatkoi kysyen, olenko Järveläinen. Kävi ilmi, että kyseessä oli Eira, Eira Mollberg. Olimme olleet tekemisissä vuosikymmeniä sitten silloin, kun Eiran isä teki elokuvaa *Maa on syntinen laulu*. Mutta sitten me huomasimmekin Eiran, isäni Juhan kummitytön kanssa olevamme läheisiä ja aloimme pitää yhteyttä.

Capitol Hillin molemmilla laitamilla on suuri määrä ilmaisia museoita jatkuen Pennsylvania Avenueta pitkin Valkoiselle talolle. Luonnonhistoriallisen museon aulassa Foucaultin heiluri lyö maapallon muuttumatonta aikaa. Sen läheisyydessä on lasivetriinissä, vartioiden kaitsemana, ensimmäinen tunnettu fossiili selkäjännteisten elämästä. Kaikkialla on varoituksia, että elämän ensimmäiseen muistoon ei saa koskea. Vastapäätä on ilmatieteen museo. Sen eräässä keskuksessa on Enola Gay, Hiroshiman pommin pudottanut kone, rautalintu. Sitä kehoitetaan suorastaan syleilemään.

Vihdoin poistuin tältä ensimmäiseltä pidemmältä ololtani Amerikan Yhdysvalloissa. Kone pyöri Washington Dullesin lentokentällä neljä tuntia pääsemättä ilmaan. Mitään ei ilmoitettu. Oliko kone kaapattu? Vieressäni istui ranskankielinen mummeli.

Vihdoin jännityksen tiivistyttyä kone pääsi siihen putkeen, josta koneita lähetetään ilmaan minuutin välein. Aloitettiin tarjoilu. Mummeli ei tainnut kieltä, jolla tilata. Lentoemäntä näytteli ensin kalaa ja sitten lintua. Mummeli sai lintua syödäksensä.

13. Hassisen Kone

Ameriikoista palattua vietin puolisen vuotta Joensuussa. Viranhoitaja Virpi Mäkinen oli tutkimusvapaalla ja hoidin sijaisuutta. Lehtorin virka oli kahden tiedekunnan puolellittama. Opetusta piti antaa humanistisessa tiedekunnassa teologian opiskelijoille ja soveltavan kasvatustieteen laitoksessa opettajille valmistuville.

Oli kehkeytymässä ensimmäinen suomenkielinen teologinen tiedekunta moneen saataan vuoteen. Tietenkin teologikoulutusta oli annettu Joensuussa jo aikaisemminkin Kuopiossa sijainneen ortodoksisen pappisseminaarin siirryttyä sinne maisteritasoiseksi koulutukseksi.

Kuvio innosti katsomaan, mitä oli tapahtumassa. Parin seminaarin ja luentosarjan sekä opetusharjoittelun lisäksi tehtävään sisältyi suunnitelmassa olevan teologisen tutkinnon sisältöjen luonnostelu ja siihen liittyviin toimikuntiin osallistuminen. Niistä osa oli yliopiston sisäisiä, osa yhteistoiminnallisia Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kanssa. Jälkimmäisiä johti tuossa vaiheessa piispa Riekkinen.

Kuopion piispan osuus Joensuun tiedekunnan synnyttämisessä oli perusteltua alueellisten seikkojen lisäksi siksi, että idean historia oli vanha ja lähtöisin Kuopion hiippakunnan piispanistuimelta. Eino Sormunen oli ajanut hanketta ratkaisuna Itä-Suomen pappispulaan. Sormusen näkemys oli, että synnytettävän tiedekunnan opetuksellisen ja tutkimuksellisen profiilin tulisi keskittyä sielunhoidon kysymyksiin.

Tiedekunnan rakentamista varten oli rahoitettu yleisen teologian professorin virka sekä tämä puolikas lehtoraatti. Edellisen haltija oli Reijo Heinonen. Meitä yhdisti se, että olimme molemmat kuvataiteilijoiden lapsia. Reijon isä oli Ateneumin rehtori vanhempieni siellä opiskellessa. Äitini muistikuvan mukaan vuodelta 1949 rehtori Heinonen oli kulkenut kaduilla arvokkaasti siten, että kainalossa ollut taulu osoitti katsojaan päin.

Joskus yliopiston vahtimestari nosti hälyn Reijon yöpyessä työhuoneessaan. Itse yövyin usein junissa, matkalaukkulehtorina.

Kohtasin esimerkiksi kerran julmetun luokanopettajan, joka kertoi, että on opiskelijan oikeus saada ohjausta perjantaiamuna klo. 8. Ajoin yöjunassa Helsingistä Joensuuun. Menin alaluokan tunnille.

Jo ihan 7-vuotias viittasi ja kysyi tunninpitäjältä, että saako hän velvollisuuden. Saatuaan sen oppilas antoi jonkun vastauksen kysymykseen, kuinka monta jänistä piirroksessa on. Tunnin jälkeen ylistin sen pitänyttä harjoittelijaa, menin takaisin rautatieasemalle ja ajoin takaisin Helsinkiin. Asemabaarissa oli tuolloin karaoke. Aamusta alkaen jotkut karvalakkityypit hoilasivat siellä.

Reijo oli aika paljon matkoilla ja monet suunnittelutehtävät tuona pikaisena aikana jäivät minulle. Kun Reijo sai kutsun Bagdadiin luennoimaan Saddam Husseinille globaalietiikkaa, jouduin muistuttamaan, että pitäisi ottaa rokotukset.

Globaalietiikka oli Hans Künigin hanke. Sen ympärille oli saatu koottua valtionjohtajia, Jordanian Hussein ja Saksasta Weizsäcker. Martti Ahtisaari liittyi hankkeeseen löyhästi. Hänen kanssaan Reijo juoni jotakin rauhanneuvottelukoulutusta Joensuun teologikoulutukseksi. Olin nihkeä.

Ymmärtääkseni myöhemmin professori Sabour yhteiskuntatieteen alalta niveltä tähän projektiin.

Globaalietiikka ei ollut varsinaisesti etiikkaa vaan pikemminkin asenne. Siinä vaadittiin tietoisuuden muutosta globaalin yhteisöllisyyden rakentamiseksi.

Myöhemmin Juha Sihvola kirjoitti teoksen *Maailmankansalaisen etiikka*, joka hieman liittyi tähän asiaan. Kirja oli Ulkoministeriön hankkeisiin linkitetty. Tärkeä oli

stoalaisten kehittänyt maailmankansalaisuuden ajatus, jonka esimerkiksi Marcus Aurelius esittää näin: ”Kaupunkini ja isänmaani on Rooma, sikäli kuin olen Antonius, mutta sikäli kuin olen ihminen, se on maailma.”

Pian Joensuun vaiheen jälkeen jatkoin väitöskirjan kirjoittamista. Siltä aikaa vei jonkin verran ympäristöopetus Helsingin yliopistossa yhdessä Virpin, jonka sijaisena olin Joensuussa ollut, kanssa.

Ympäristöteema oli vanha. Yle teeman sivuilla on pieni pätkä Helsingin lumitilanteesta 1950-luvulla. Selostaja arvelee sen syyksi joko atomit tai hallituksen toiminnan.

Aloittaessani teologian opinnot, opinto-ohjelmaan oli kuulunut opintojakso Ihminen yksilönä. Sitä suorittaessani päätin, että jos olen joskus tämän yliopiston opettaja, järjestän opintojakson Ihminen eläimenä. Tähän tarjoutui tilaisuus ekologisen tietoisuuden lisääntyneenä yliopiston piirissä.

Teologiseen tiedekuntaan perustettiin professori Timo Veijolan vetämä ympäristöopetuksen työryhmä ja tulin siihen systemaattisen teologian edustajana. Sain opetustilaa suunnitelmille.

Näin syntyi Ihminen eläimenä koulutus, jonka osalta luin paljon simpanssien elämästä. Oli ihana havaita, että apinat oppivat viittomakieltä ja kykenevät ilmaisemaan sillä lausein ajatuksia läheisilleen. Apinat myös opettavat viittomakieltä toisilleen. Eino Kailan ajatus symbolifunktiosta ihmisen ja eläimen erona näytti olevan ongelmallinen. Ja kuten tunnettua, simpanssin ja ihmisen perimästä 98 % on samanlaista.

Kun katselemme eläintarhassa apinoita, meissä herää outous ja hellyys. Jos katsoisimme toisiamme, ihmisiä, samoin katsein, olisimmeko lämminsydämisempiä? Käytiin opiskelijoiden kanssa Loviisan ydinvoimalassa. Luettiin tekstejä Aristoteleesta Descartesiin eläinten kognitiivisista ominaisuuksista.

Virpi luki oikeusfilosofisia tutkimuksia, joista hän kaivoi esille eläinten oikeudenkäynnit. Keskiajalla kaupungin rotat haastettiin oikeuteen niiden tuhottua viljelaarit. Rotat eivät saapuneet paikalle, mutta heillä oli niin taitava asianajaja, että he voittivat keissin. *Hyttysten oikeuksista* kirjaa myytiin suureen tarpeeseen kaksikin painosta. Vielä 1800-luvulla sika tuomittiin Venäjällä Siperiaan isäntäänsä purtuaan.

Joseph Jordania on kirjoittanut laajan tutkimukseen *Who asked the first question*. Siinä esitetään, että kysymyslauseiden esittäminen on syntynyt jossakin Afrikassa laulamisen ohessa. Eläimet eivät Jordanian mukaan esitä sellaisia.

Teema on mielenkiintoinen. Wittgenstein viittasi siihen, että puheella on sävelmällisen perusta.

Antiikissa useat ajattelevat, että eläimillä esiintyy rationaalisuutta ja kognitiivisia, kielellisiäkin kykyjä, mutta eläimet eivät muodosta intellektuaalisia teorioita maailmasta.

Näin ihmisestä tuli eräänlainen puuttuva linkki eläimen ja enkelin välissä. Ihmisen erottaa enkelistä se, että toisin kuin enkeli ihminen ei ole intellektuaalinen vaan rationaalinen olento.

Vaikka eläinten ylemmät rationaaliset kyvyt yltyvät varsin korkealle, ihmisillä on jonkinlainen yhteys intellektuaalisuuteen, mitä ei ole eläimillä.

Koiralla on tietoisuus. Kun se painaa silmänsä kiinni, se huomaa sen. Augustinus esitti tämän huomautuksen suhteuttaen sen tietoisuuden käsitteeseensä. Koira yltää logiikassa tasolle, jolle valtaosa väestöstä. Se taitaa *modus tollens ponensin*: joko tai. Kun se tulee tienhaaraan, se valitsee jomman kumman suunnan. Valtaosa ihmisiskunnan jäsenistä ei yllä logiikassaan peremmälle. Tämän tiesivät keskiajan skolastikot.

Joissakin eläinten kognitiivisia kykyjä selostavissa tutkimuksissa väitetään, että puhuvien lintujen viestit olivat semanttisia. En ole varma, eikö eläin osaisi esittää kysymyksiä. Ainakin se osaa vastata kysymyksiin. Kun puolisonsa menettäneeltä gorillalta kysyttiin, millaisia tunteita hänellä on, hän viittoi kuolleen puolisonsa nimen ja merkin, joka predikoi surun subjektille.

Mutta niin tai näin. Musiikin ja lintujenlaulun yhteisyys ihmisen ja muiden eläinten – niin, nykyisissä biologissa luokituksissa ihminen kuuluu heimoon homidae yhdessä orankien ja simpanssien kanssa – välillä on kiinnostava.

Howard Goodallin kirjassa *The Story of Music* esitetään, että musiikki on varhaisempi ilmaisumuoto kuin kuvataide, joka tavataan luolamaalauksissa. Paleoliittisen kauden maalaukset ovat noin 35 tuhatta vuotta vanhoja, mutta vanhin löydetty huilu yli 40 tuhatta vuotta vanha.

Lisäksi Goodall väittää, että ensimmäiset tunnetut luolamaalaukset oli asetettu paikkoihin, joihin löysi vain laulamalla. Luolaverkostot sijaitsivat siten, että niiden pyhiin paikkoihin löysi, mikäli keskukselta kantautui ääntä. Luolaverkosto oli valittu sopivaiseksi äänenkuljetuksen kannalta.

Lontoon eläintarhassa tutustuin laulaviin apinoihin. Onko ihmisen kielenmuodostus ja kommunikaatio syntynyt laulamisesta, kuten Goodallin esittämä väite voisi vihjata? Ja pitääkö paikkansa, että maailmankaikkeuden rakenne on särkynyt enkeli-kuoro, kuten antiikin teologit esittivät?

Mitä vastaamme laulun kysymykseen ”Jos vain voisin laulaa niin kuin lintu voi?”. Vastaus on tietenkin myönteinen. Mozartilla oli kuulemma harakka, joka vihelsi hänen sävellyksiään. Kerran Mozartin viidettä viulukonserttoa soittaessani hämmästyin siitä, että se kuulostaa linnunlaululta. Myöhemmin vaimoni löysi jonkun variksen laulun nuotinnoksen. Se oli ehkä sävelaskelta alempana kuin Mossen viulusävellys.

Mutta Mossen aikanaan A oli alempana kuin Wienin kongressissa, joka säätö sille hertsiluvun, joka on 440. A saattoi Mozartin aikana vaihdella maakunnittain.

Tämä on tietysti vähän hankalaa niiden osalta, jotka uskovat absoluuttiseen sävelkorvaan. Ei ole absoluuttisesti määrättyä A:ta. Kyseessä on enemmistö päätös. Ehkä absoluuttinen sävelkorva merkitsee jotakin sellaista, että muistaa mielessään A:n aina johonkin ja virittää muut sävelet sen mukaiseen asteikkoon. Mutta siitähän on oikeastaan pelkkää harmia, koska musiikki ei toimi näin. On kuin elävän musiikin virrassa ja muutoksissa alkaisi laskea tahtimerkintää.

Kymmenkunta vuotta myöhemmin, jo työelämään siirryttyäni menin hoitamaan systemaattisen teologian professorin virkaa Joensuun yliopistoon.

Tiedekunnan ahkerin ja koossapitävin voima oli tuolloinen lehtori Ilkka Huhta, nykyinen johtaja ja professori. Vain Ilkka oli riittävän elämää ymmärtävä ihminen nau-raakseen vitsilleni hänen kurkatessaan huoneeseeni. Kysyin, että arvaa Ilkka, miksi susta ei tule koskaan professoria. Syy on se, että olet niin tyhmä.

Tuossa vaiheessa ohjattavia väitöskirjoja oli 6 ja graduja 8. Ne olivat tietysti viranhaltijan, Eeva Martikaisen peruja. Aika monta niistä saatiin valmiiksi. Väitöskirjaseminaarissa istui esimerkiksi Raimo Mäkelä. Joku voisi ajatella, että minun körttitaustani ja Raimon viitoslaistausta olisivat törmänneet. Puppua. Tulimme erinomaisen hyvin toimeen.

Lehtorina oppiaineessa oli Jari Jolkkonen. Jari oli ahkera ja taitava opettaja, joka jaksoi rymytä opiskelijoiden kanssa yökaudet. Minun ei tarvinnut kuin vilkutella parvekkeelta.

Jarin siirtyessä piispainkokouksen sihteeriksi olikin perusteltua todeta, uskonopin kongregaation johtajaan Ratzingeriin, myöhempään paaviin viitaten, että Jari on

Jartzinger. Minulle tuli luontevasti nimi Ubi, sillä parvekkeelta vilkuttelijasta voidaan todeta myös, että ubi Pepe, ibi Roma.

Ehdotin Jarille hänen kirkkokullervoksi siirtyessään, että lopettakaa ne menetelmämieltimiset sun muut kommunikaatiot ja näiden rahoittaminen. Aloittakaa monivuotinen kirkolliskokous vanhan ajan merkityksessä. Piispat puheenjohtajiksi työryhmiin, joissa on kymmenkunta henkeä, näin kokonaismäärä olisi noin 80 henkilöä, jotka koontuisivat kahdeksi vuodessa. Arkkipiispalle ei omaa ryhmää vaan yleinen puheenjohtajuus.

Ryhmille kullekin yksi aihe. Aiheet voisivat olla vaikkapa seuraavat: Arki ja pyhä, Totuus ja elämän selittäminen. Kärsimys ja nautinto, Uskonnollinen kieli, Globaalit kysymykset, Yksilö ja yhteisö.

Professorin tehtävä muodostui opettamisesta ja hallinnosta. Titteli on komea, mutta tehtävä arkipäiväinen. Sen suurin ongelma on oman tutkimustyöajan puute. Rehtorina saa keskittyä hallintoon.

Henkisille harrasteille jää enemmän tilaa kuin professorina.

Esitettiin kysymys, jatkaisinko patristiikan professorina Gunnar af Hällströmin siirtyttyä Åbo Akademiin. Mietin asiaa vakavasti ja kirjoitin äkkiä 50 liuskaa kreikkalaisista apologeetoista. Minulla oli kuitenkin kouluun menossa oleva tytär ja asuimme toisaalla, Ohtalansalmen ja Pähkinäsaaren rauhan rajan takaisessa Siperian esikartanossa. Näin päädyin, myös osittain tehtävän luonteesta johtuen ajatukseen, että en jatka tällä uralla.

Soitin siksi vanhempieni kuvataiteilijaystävälle apulaispiispa Arsenille ja kerroin, että tuolloinen virka olisi auki ja koska Valamon munkki Serafim on tehnyt hyvän väitöskirjan Gregorios Nyssalaisesta Helsingin filosofisessa tiedekunnassa, pitäisin hyvänä, että hänet suostuteltaisiin tehtävään.

Sen verran Joensuun yliopiston teologisen tiedekunnan perustamiseen panostaneena keitin hermoni, että ilmoitin Itä-Suomen yliopiston syntyvaiheessa tiedekunnan muutetuessa osastoksi, silloiselle yliopiston rehtorille, että irtisanoudun uskonnonfilosofian ja teologisen etiikan dosentin virasta. Se oli tuolloin virka, joka sitten muutettiin arvonimeksi. Säilytin Jyväskylän yliopiston filosofian dosentin arvonimen muistona akateemisista seikkailuistani.

Ehkä se oli ele, josta olin kirjoittanut teologian opiskelijoille suunnattuun oppialan opintomonisteeseen. Teologiien ilona ovat tunteet, joita on vain teologeilla. Esimerkiksi oikeassaolemisen ilo. Ammattitautina on puolestaan teologiien raivotauti (*rabies theologorum*). Hyvinhän tuolla yksiköllä on sitten mennyt. Kävi kai niin kuin lopetettuani Helsingin Sanomien tilaamisen vuonna 2000. Ei ole tarvinnut minua, edelleen on pystyssä ja vallassa.

Joensuun jatkosta luovuttuani mietin, että mitä tässä alkaisi tekemään. Huomasin, että Jorma Panula pitää kansainvälistä orkesterinjohdon kurssia Kuopiossa. Soitin, saanko tulla. Panula kantoi eteeni partituureja, neuvoi ja keskusteli, viikon verran. Vähän opeteltiin vispaamaan, sillä käytössä oli Kuopion kaupunginorkesteri.

Opiskelijajärjestö Fideksen lehteen pyydettiin jo lehtoriaikana juttu. Siteerasin Nadedza Mandelstamin muistelmateoksen *Ihmisen toivo* pätkää.

Osip Mandelstam joutui Stalinin kuulustelujen jälkeen sairaalaan mielikuvien houreista johtuen. Sairaalassa oli pitkä käytävä. Osip juoksi sitä pitkin ja vihdoin ikkunan läpi hyppyyn. Monen kerroksen jälkeen alla oli kuitenkin armollinen lumipenkka. Osip säilyi hengissä, mutta hänen harhansa olivat poissa.

Hyppy vain ja olen järjissäni, kirjoitti Osip Mandelstam runoonsa.

Opin Panulalta, että Sibeliuksen kolmannen sinfonian toinen osa, jossa on spiccato, pitää soittaa niin kuin rotta jauholaaris juoksis. Aloin ajatella, että voisi tässä viulua uudestaan opetella soittamaan edes sen verran, että voisi kotonansa partituurista stemmat käydä lävitse. Aloin treenata näitä ja opiskelin äkisti Sibelius Akatemian avoimessa korkeakoulussa unohtuneet teoriat.

Opin tietysti senkin, että vaikka kapellimestarin ammatti on maailmanluokan merkityksessä kenties ainoa muusikkotyö, jonka voi opiskella aikuisiällä, siihen liittyy poikkeuksellisia vaatimuksia. Ensimmäinen on partituurien, Panulan paffeiksi kutsu- mien, kirjoitusten lukutaito. Tämä edellyttää musiikinteorian hallintaa mutta myös kokonaisuuksien hallintaa, kykyä nähdä parisenkymmentä riviä kerralla. Lisäksi tarvitaan ennakoimisen kykyä. Orkesterille näyttäminen perustuu ennaltakuulemiseen, on tultava sekunnin tuhannesosa edellä.

Mutta mikä vaativampaa, on seuraava kuvio: säveltäjän käsitys sävellyksestä – sävel- teos – kapellimestarin käsitys siitä – tämän välittäminen orkesterille – orkesterin kyky vastaanottaa välitetty informaatio – orkesterin välittämä teos kuulijalle – kuulijan vastaanottokyky.

Koko kaavaan liittyy niin monta haurasta kohtaa, että on kyse melkein mahdotto- masta. Jokaisen kohdan alle voi lisäksi kirjoittaa kasoittain kirjoja, joissa tavoitellaan sen selittämistä, mistä on kysymys. Yksi tällaisista kirjoista hyvä on Atso Almilan ja Jorma Panulan *Vaistoa on vaikia opettaa*.

Soitin sittemmin monen hyvän kapellimestarin johdolla. Heistä iskevin lienee Leif Segerstam, jonka sävellyksen kantaesitystä ja Schubertin Keskeneräistä oli soitta- massa viulupultissa. Leif raivosi ja oli tarkka. Ykkönen tipahti kohdalleen. Soittakaa, saatana, hän karjui. Viulujen joukossa oli nuoria tyttöjä, joista ajattelin, että nyt meni pissi housuun. Vaan ennen konserttia nuo visersivät lämpiössä: ”Hyvä että se Lefa sa- noi, miten tätä pitää soittaa.”

14. Venäläinen teologian professori

Väitöskirjan kanssa tuli kiire. Ilpo Martikaisen kutsuttua minut Portaanpään kristillisen opiston rehtoriksi aikaa oli enää muutama kuukausi. Simo Knuuttila toi huoneeseeni päivittäin lyijykynällä kirjoitettuja esimerkkilauseita. Työ oli saatava valmiiksi, olihan siihen paljon Suomen Akatemian rahaakin osoitettu.

Kirjoitin hikipäin ja lyhensin alun monisanaisen käsikirjoituksen 140 sivuun. Ensimmäinen luku on englanninkielinen tiivistelmä 160-sivuisesta liseniaatintutkielmasta. Toinen luku on luullakseni objektiivisesti arvioiden paras. Siinä on kappadokialaisten isien teorioista ja aleksandrialaista teologien tunneteorioiden tiivistelmiä. Jonkun tekstin käänsin englanniksi alkuperäisestä kreikan käännöksestä sittemmän latinankäännöksen kautta. Enkö olekin viisas mies, olisi Lauri Haikola voinut kysyä.

Lähes vuoden jo uudessa tehtävässäni toimittuani kävin Helsingissä väittelemässä. Väitöstilaisuuden alussa pitää lukea niin sanottu lectio precursoria. Omakätinen luento oli mielestäni niin tylsä, että lopetin sen lukemisen kesken kaiken.

Sitten vastaväittäjä, hillitty Tampereen yliopiston filosofian professori Leila Haaparanta esitti parin tunnin ajan erilaisia kysymyksiä, joihin piti vastata.

Ennen väitöstilaisuutta Simo oli käynyt selostamassa, miten homma menee. Tuli ajatella siten, että on kysymyksiä ja vastauksia. Jos jotain kysytään, pitää sanoa vastaus. Haaparanta kysyi, miksi kirjassa ei ole käsitelty Husserlin teoriaa, joka voisi olla kiinnostava. Vastasin, että olin ajatellut, että tämä riittää. Leila hyväksyi vastauksen. Lopuksi Leila nousi seisomaan ja esitti loppulausuntonsa. Olin iloinen siitä, että hän sanoi kirjan ansioksi teorialuonnoksen ja lisäksi, että tekijä on asiantuntija.

Kustoksena oli Topeliuksen näköinen Heikki Kirjavainen. Heikin 60-vuotispäivillä olin pitänyt juhlapuheen, jossa olin viitannut Heikin formaalilogiikan harrastukseen

sanoen, että Heikki on tiedekunnan p. Heikki vastasi tähän puheessaan, että jos p niin q.

Tutkimusryhmästämme Timo ja Tommi väittelivät myös noina aikoina. Pakollisen karonkan, jossa ollaan frakit päällä, jälkeen menimme ensin Helsingin rautatieasemalle ostamaan kioskista hampurilaiset ja tämän jälkeen Kaisaniemessä sijaitsevaan karaokebaariin.

Väitöstilaisuutta seuraavana aamuna ajoin Ford Orionilla Pohjois-Savoon, takaisin Siperian esikartanoon. Alkoi tulla lunta. Minulla oli kesärenkaat. Vaarallinen ajo venyi aamuyöhön. Pöydällä oli nukkumaan menneen perheen lappu: doctor Järveläinen, we presume. Helmi-tyttäreni oli alle vuoden vanha.

Helmi syntyi helmikuussa. Hänen syntymänsä koin Tuomas Akvinolaisen sanoin: Kaikki mitä olen kirjoittanut, voidaan polttaa.

Synnytyslaitokselta kävelin kielentarkastajan luo ja jätin käsikirjoituksen. Kun Helmi tuli kotiin, kirjoittelin vasemmalla kädellä kielentarkastajan korjauksia käsikirjoitukseen ja heiluttelin oikealla Helmin kehtoa. Helmin nimi on Helmi Sofia. Jos hän olisi ollut poika, nimi olisi ollut Philo Sofia. Olen onnellinen, että hän on tytär.

Helmi ryhtyi jo pienenä leikkimään lääkäriä. Kutsuin häntä tohtori Mengeliniksi. Hänellä oli suuri injektioruisku, jota osoittaen hän lausui, että pikkasen sattuu. Hän käski työntää pääni pesukoneeseen, joka markkeerasi röntgenlaitetta. Pääni ulos ottaessa hän totesi, että kuvasta näkyy päätä leikatun. Sitten tämä 2-vuotias antoi ohjeita: ”Teidän pitäisi hieman hellittää.”

Kaksi viikkoa Helmin kotiintulon jälkeen lähdin Lapinlahdelle. Niin sanoakseni astuin virkaan samana päivänä kuin Tarja Halonen Suomen tasavallan presidentiksi. Halosesta en ole piitannut, tehtävästä kovinkin. Kun ihminen tekee

neljännesvuosisadan tehtävää, joka ei ehkä johda maailman näyttämöille, etuna on kuitenkin se, että saa elämäntehtävän.

Ilman Ilpo Martikaisen noin 15 vuotta kestänyttä koutsausta en tosin ehkä olisi selvinnyt.

Heti ensimmäiseksi paikalle saapui körttivästisiä patriarkkoja, jotka eivät edes kysyneet nimeä, mutta kertoivat rinta rottingilla, että sinä se olet pilannut kaiken. Esiintyi painetta, että pitäisi olla pappi. En ymmärtänyt niin. Opetusalan lainsäädännössä sanotaan, että oppilaitoksessa tulee olla toiminnasta vastaava rehtori ja riittävä määrä opettajia.

Jouduin myös piispakuvioihin ja kuvani oli Savon Sanomien etusivulla. Wille Riekinen oli kertonut, että jää eläkkeelle ja maininnut yksityisesti, että voisin kenties asettua ehdokkaaksi.

Ongelmaksi muodostui kuitenkin se, että olin suorittanut teologiharjoittelut ja niin sanotut käyttärit mutta tultuani assistentiksi jättänyt sielunhoidon kurssin suorittamatta. Tästä syystä maisterintodistukseeni merkittiin kelpoisuudeksi niin sanottu yhteiskunnallinen harjoittelu, joka ei kelpoista pappisvirkaan.

Puuttui pätevyys Irja Kilpeläisen spiraalimenetelmästä. Ei ollut yliopistotasosta osamista sanoa ”ahdistus”, kun joku sanoo olevansa ahdistunut.

Willen kehotuksesta soittelin pariinkin tiedekuntaan. Helsinki sanoi, että kaikki muut opinnot on suoritettu, mutta pitää käydä sielunhoidon kurssi. Joensuu sanoi, että kaikki opetuskurssit on suoritettu, mutta pitää suorittaa seurakuntaharjoittelu, joita minulla oli Puolangalta, Suomussalmelta, Tampereelta ja Sallasta. Joensuu myös ilmoitti aikamoisen summan hinnaksi ja sen perään, että teemme juuri sinulle räätälöidyn koulutuksen, siis henkilölle, joka oli vastuutehtävässä ja ei noin vain voinut jäädä kuukausien mittaiselle omakustanteiselle opintovapaalle.

Vihdoin sitten eräänä pääsiäisviikon keskiviikkona piispan sihteeri soitti, että sinulta puuttuu kelpoisuus papiksi. Asia oli otettu tuomiokapitulin kokouksessa esille. Jotkut kullervot olivat sen sitten tyrmänneet ja sain soiton, jossa kerrottiin, että hakemusta lähettämättäni Kuopion hiippakunnan tuomiokapituli kokouksessaan katsoo, ettei minulla ole pappisvirkaan edellytettäviä teologisia tietoja ja taitoja ja hyvää pääsiäistä vaan.

Mietin, että onkos teillä tapana muillekin kadunkulkijoille soitella moisia mietteitä. Kirjoitin tuomiokapitulille selvityspyynnön, miksi tämmöistä perskutarallaa, tervehyssiä tuomijokapiteellista ja hyvvee piäsiäistä nuan ikkäästi palan paenikkeeksi vuan. Enhän itse ollut ottanut yhteyttä. Miksi ilmoittaa jollekin, että hänellä ei ole pappisvirkaan edellytettäviä tietoja ja taitoja? Sain asessorin ja piispan allekirjoittaman selonteon, jonka mukaan tuomiokapitulilla on oikeus ottaa käsittelyynsä erilaisia asioita asianomaisilta kysymättä.

Kysyttyäni selvityspyynnössä, mihin *Kirkkolain* kohtiin esitetty näkemys perustui, huomasin, että sovellettuna oli Kirkkolaki, joka ei piispainkokouksen päätösten mukaisesti kohdallani päde. Olin suorittanut teologian kandidaatin tutkintoni aikana, johon sovellettiin vuoden 1968 Kirkkolakia.

Alkoi vaali. Jartzinger kysäisi, olisiko järkevää asettua ehdolle. Sanoin, että on. Järjestin sitten muutamalle paikalliselle vaikuttajalle tapaamisen Jarin kanssa. Jari onkin sitten tämän tehtävän hoitanut oikein mallikkaasti.

Jari sai hetikohta arvostelua osaksensa vanhoillisuuteen liittyen. Hänen ehtoollisteologiansa oli aika tiukka. Kysäisin, että jos ehtoollisaineisiin suhtautumiseen on tällainen, niin mitä mieltä olisitte, että ryhdytte jakamaan alttarilta verilettuja?

Liikuttava tilanne oli Matti Sihvosen esiintyminen iltana, jolloin Jarista oli tullut piispa electus. Hän sanoi, ettei sano mitään, mutta tahtoo veisata täten: O! armo ja

rakkaus suur', Joll' Jesus meit' johdattaa juur', Hän neuvollans' taluttaa uskovitans'
Täss' muukalaisuuden maass', Hän lyöpi ja tukee, Hän riisuu ja pukee, Hän lymyy ja
ilmestyy, Hän tyhjentää tyhjäksi' Ja alentaa köyhäksi'.

Lukutraivi jäi päälle. Kun tulin kotiin ja menin sohvalle, jokin pikku-ukko sisimmistä
huusi, että nouse jo. Luin etupäässä esisokraattista filosofiaa.

Hetken päästä uudessa tehtävässäni oltuani kuulin, että olisi talkoot Aholansaarella.
Hätkähdin, tekevätkö savolaisetkin talkoita. Ajoin, juuri ajokortin suoritettuani, laitu-
rille. Sen päässä seisoivat kaksi vanhentuva mieshenkilöä. He esittelivät itsensä: Kujan-
pää ja Isosaari.

Opetusneuvos Isosaari vei minut sitten Venäjälle. Hänen vaimonsa Lempi oli Skuorit-
sasta kotoisin ja tästä syystä Juhani ajeli matka-autollaan seudulle usein.

Keskellä Pietaria hajotimme jonkun Mersun peilin sitä ohittaessamme. Mersusta
nousi nahkatakkinen kaljupää. Ruuvasin ikkunan alas, työnsin siitä satasen ja Juhani
kaasun pohjaan.

Tätä kautta tulin rekrytoitukseksi opettajaksi Skoltusin kylään Inkerin teologiseen kou-
luun. Aloin kulkea siellä neljän vuoden ajan nelisen viikkoa vuodessa.

Vierellä oli Pavlovin Insituutti, joka on vieläkin Venäjän suurin hermofysiologisen
tutkimuksen keskus, 800 tutkijaa. Kävin siellä useammankin kerran ja istuin alkupe-
räisissä Pavlovin koiratutkimushuoneissa, joissa soi summeri ja joiden seinästä ilmes-
tyi ruokakuppeja.

Inkerin kirkon pappiskoulutus oli alkanut jostakin kellarista joitakin vuosikymmeniä
varhaisemmin. Jossain vaiheessa opiskelijoita oli tuotu Karhunmäen opistoon. Mu-
kana oli myös myöhempi piispa Aarre Kuukauppi, joka asui Koltusissa eli Keltossa.
Väinö Maunumaa oli ostanut hänelle puvun.

Meneillään oli rakennusvaihe. Jos oikein muistan, pelkät käännökset piirroksista maksoivat 700 000 silloista markkaa. Keltossa oli hieno omakotitalo. Paikallinen poliisi oli ratkaissut sen rakennuskustannukset sakottamalla kylän liikenneympyrässä. Koulun toimisto oli täynnä sihteereitä, venäläisestä byrokratiasta johtuen.

Oppilaitoksen opettajakunta muodostui paikallisista tietäjistä, Pietarin valtionyliopiston opettajista sekä tunnustuksellisten luterilaisten pienkirkkojen tohtorintutkinnon suorittaneista henkilöstä. Suomessa huonossa maineessa ollut Fort Waynen seminaari Yhdysvalloista lähetti rahaa, opettajia ja opiskelijavaihtomahdollisuuksia seminaariin. Oli käsitys, että seminaari on CIA:n kanava Venäjälle, mutta sitä ei tietenkään ollut suotavaa sanoa.

Noina aikoina Inkerin kirkossa kohtaamani ajattelu oli samansuuntainen kuin 1800-luvun lopulla vaikuttaneet niin sanotun Erlangenin koulukunnan. Tähdellisiä olivat Raamattu, myöhemmät luterilaiset Tunnustuskirjat ja uskovaisten välinen keskinäinen kokemuksellinen samansuuntaisuus.

Vaikutelma on oireellinen, sillä venäläinen tunnelma humanistisilla aloilla vastasi noin 100 vuotta vanhempaa kuin niin sanotussa lännessä. Joka viitsii katsoa Venäjän aatehistoriaa humanistisesta näkökulmasta, huomaa, että maan edistys tällä alalla ei ole ollut erityisen omaperäinen. Ehkä se on yksi syy, kriittisen humanistisen koulutuksen puute, joka selittää Venäjän historiaa.

Jo vuosisatoja sitten Venäjän pappisseminaarien opetusohjelma muodostui läntisestä skolastiikasta ja opetuskieli oli latina. Kun 1800-luvun lopulla maahan syntyi niin sanottu sofiologinen koulukunta, se oli lähinnä saksalaista tuontitavaraa yhdistettynä paikalliseen tunnevellontaan. Suuntauksen merkittävin edustaja on Solovjev, joka on kaikkien Dostojevskin *Karamazovin veljeksissä* esiintyvien hahmojen yhdistelmällinen esikuva.

Pavel Florensky oli tämän aatesuuntauksen oppinein ja länsimaisittain käsitettävä edustaja, mutta pian hänen jälkeensä esimerkiksi Sergei Bulgakovin vaikutuksesta niin sanottu sofiologia painui syvyyksiin, joita on ollut vaikea käsittää. Ensisijaisesti aatevirtaus on ollut länsimaisen feministiteologian keskeinen vaikutin. Sen piirissä on ajateltu, että persoona ei ole itseys vaan suuremman kokonaisuuden, sobornostin, osa. Sobornostin ilmaisu on feminiininen Jumalan neljäs persoona, sofia. Vaikka venäläinen humanistinen ajattelu on ollut vuosisatojen mittaan ensisijaisesti länsimaista tuontitavaraa, sen piirissä on Florenskyn lisäksi esiintynyt myös vaikutteita läntiseen ajatteluun. Näistä eräs oli Tolstoin evankeliumilyhennykset.

Ensimmäisessä maailmansodassa Ludwig Wittgenstein tunnettiin joukko-osastossaan nimellä Profeetta. Hän saarnasi Tolstoin teosta joukkueelleen. Sen numerointi ja ilmaisut vaikuttivat Wittgensteinin teokseen *Tractatus*, jota hän tuona aikana kirjoitti. Tolstoin keskeisiä lauseita ja numerointeja, joille löytyy paralleleja *Tractatuksesta*, ovat esimerkiksi, vapaasti käännettyinä, seuraavat:

1. Kaikkien asioiden alku ja perusta on elämän ymmärtäminen.
2. Elämän ymmärtämisen peruste on Jumala.
3. Kaikki muodostuu elämän ymmärtämisestä, mitä ilman ei ole elämää.
4. Tässä on koko elämä.
5. Tämän ymmärtäminen on totuuden valo
6. Käsillä oleva elämä on todellisen elämän leipä.
7. Tästä syystä todellinen elämä on ajan ulkopuolella, se on läsnäoleva.
8. Aika on elämän illuusio; elämän menneisyys ja tulevaisuus luo pilven todelliselle elämälle.

Venäjällä ollessa panin merkille humanistisen tutkimuksen alhaisen tason yhteiskunnallisena ongelmana. Mutta samalla tuomasin, että sen oli korvannut kirjallisuus. Hyvä esimerkki on Tsehovin novelli *Tarpeettomia ihmisiä* vuodelta 1886.

Novelli kertoo piirioikeudentuomari Pavel Zaikinista, joka on kesäisenä iltana saapunut huvilalleen. Perhe viettää siellä kesää, mutta Zaikinilla on varaa matkustaa sinne vain toisinaan. Kaupungissa on tylsää eikä palkkakaan suo mahdollisuutta perustavat tarpeet ylittäviin huvituksiin.

Huvilalle saapuessa hän riitelee poikansa kanssa ja vastaanottaa sitten näytelmäharjoituksista saapuvan muun perheensä. Hänelle ei suoda yösjaa puolison vieressä, koska tämän väsynyt ystävätär on sen tarpeessa. Mutta kun hän etsii leposijaa sohvalta, sekin on varattu.

Zaikin menee katselemaan kesäyötä. Siellä hän tapaa puolitutun ja pohtii tämän kanssa, olisiko jossakin kapakka.

Tarpeettoman ihmisen kuvausta pidetään yhtenä 1800-luvun venäläisen kirjallisuuden keskeisenä teemana. Omalla tavallaan jo Pushkinin Jevjeni Onegin, mutta tietysti Oblomov on perustyyppejä.

Tarpeettomat ihmiset ovat usein koroilla eläviä aatelisia tai kohtuupalkkaisia virkamiehiä. He muistuttavat yhä useampaa aikalaistamme, yli mediaanipalkan ansaitsevaa henkilöä, joka ei kuitenkaan palkkatyöllään rikastu.

Tarpeeton ihminen on tarpeellinen yhteiskunnan vakauden ylläpitämisen näkökulmasta. Hänen tehtävänsä ja olemisensä on sinänsä sejasama, mutta jos häntä ei olisi, tapahtuisi muutosta.

Tarpeettoman ihmisen teema on yhtä ajankohtainen kuin Gogolin *Kuolleissa sieluissa* kuvattu johdannaistalous.

Mutta kuta enemmän on tarpeettomia ihmisiä, sitä haavoittuvammaksi yhteiskunta käy. Ehkä Venäjän vallankumouksen yksi syy oli se, että tarpeettomien ihmisten luku oli käynyt liian suureksi.

Opiskelijat olivat ympäri Venäjää, kaukaisimmat Siperiasta. Usein opetusmatkani osui syntymäpäiväkseni ja onnittelulaulu esitettiin seitsemällä kielellä. Aarre Kuu-kauppi sanoi, että Inkerin kirkko elää missionäärisessä ahdistuksessa.

Opetin ensin kirkko-oppia. Luennot käännettiin venäjäksi ja monistettiin. Koska käytössä oli tulkki, luento kesti viitisenkymmentä tuntia. Luentojen osuus opetuksessa oli mittava, sillä tuohon aikaan venäjänkielistä kurssikirjallisuutta oli vaikea saada.

Luennoille osallistuvien opiskelijoiden joukossa oli avoimesti taustastaan kertovia. Osa oli alun perin ortodokseja, jotka olivat olleet Neuvostoliiton armeijan propagan-
daosaston palveluksessa, mutta jotka aikojen vaihtuessa olivat vaihtaneet puolta. Hei-
dän kanssaan oli mukava keskustella toisen maailmansodan aikaisista sattumuksista. Se, että Mannerheim ei ollut katkaissut Muurmannin rataa tai murtanut Pietarin piiri-
tystä, oli synnyttänyt Suomi-myönteisen katsomuksen heidän keskuudessaan.

Vähitellen aloin ajatella, että uudelleen rakennettavan venäläisen yhteiskunnan kes-
kuudessa olisi hyvä opettaa etiikkaa. Kun tunneilla käsiteltiin Hollannin eutanasia-
kia ja sitä, kannattaisiko muuttaa Hollantiin ja joku totesi, että turha vaiva, koska täy-
den palvelun yhteiskunnassa, Venäjällä, eutanasian saa tuhannella dollarilla, tulini tu-
lemaan, että turha vaiva opettaa täällä etiikkaa.

Suomalaisten opettajien joukossa oli myös Olavi Rimpiläinen ja Jouko Sihvo. Sau-
nassa Jouko kertoi olevansa alueelta kotoisin. Hänen lapsuudenmuistoihinsa kuului
muun muassa se, että hän oli vartioinut itseään korkeamman kiväärin kanssa venä-
läistä sotavankia kotitalonsa töissä. Olavi oli aivan toista maata kuin julkikuvansa,
mukava siilinjärveläisperäinen körttiukko.

Iltaisin pukeuduin nahkatakkiin ja karvahattuun kulki Pietarissa. Povitaskussani oli
lappu, jonka mukaisesti olen venäläinen työntekijä. Se oli kiva siksi, että kaikkialle

pääsi paikallisin hinnoin. Mariinskin baletti maksoi paikalliselle tuolloin noin 20 ruplaa, kun eurooppalaiselle 100 euroa.

Nevan varrella mietin, onko Venäjä totuus Amerikasta. Kaikki on suurta, autotkin, jotka ovat kauniita mutta surkeita. Väestöerot ovat mittavat. Nakkipaketti oli kalliimpi kuin Suomessa ja eläke 100 euroa.

Myös akateemiset piirit Suomesta alkoivat kiinnostua mahdollisesta yhteistyöstä. Teologisen tiedekunnan suomalainen valtuusto vieraili Aleksanteri Nevskin luostarissa, jossa sijaitsee Leningradin Hengellinen Akatemia, Venäjän patriarkaatin hengellinen koulutuskeskus. Suomalainen dekaani kysyi, mikä saa venäläisen nuoren opiskelemaan teologiaa. Paikallinen rehtori vastasi syvällä äänellä, että BOG, eli siis Jumala.

Eino Murtorinteen kansainvälisesti menestynyt oppilas Itä-Euroopan tutkimuksen alalla oli Arto Luukkanen. Hän oli päässyt Neuvostoliiton romahduksen jälkeen käsiksi hetken aikaa avoinna olleisiin Moskovan arkistoihin ja julkaisi kaksikin Stalinin uskontopolitiikkaa käsittelevää tarkkaan lähdetutkimukseen perustuvaa teosta, jotka johtivat hänen tiensä Oxfordin fellowksi. Kerran olin menossa Pietariin ja laitoin tekstiviestin Artolle jostakin Kouvolan suunnalta. Arto vastasi olevansa samassa junnassa. Sovittiin, että nähdään pektopahissa. Siellä Arto tilaili sujuvalla venäjällään kaviaaria.

Tapanamme oli soitella toisillemme venäläisellä aksentilla: Tjäälä pjhujuu akadtjeemikko Pjotr, yztävyyden, yhhteistyön ja rauhan nimezää. Arto saattoi vastata: Viekää heti faszistiset lippunee poish. Toteldkaa!

Jo tuolloin Aarre Kuukauppi vieraili Moskovan patriarkan syntymäpäivillä. Kuulemani kertomuksen mukaan Putinin edustaja oli pitänyt tälle puheen, jonka sisältö oli, että te olette Venäjä.

Pietarin valtionyliopiston kanssa harjoitetun yhteistyön seurauksena pidettiin yhteisiä seminaareja myös sen tiloissa. Ne sijaitsivat Pietarin keskustassa sijaitsevassa Smolnassa. Se oli entinen aatelistyttöjen koulu, jossa oli sijainnut myös Leninin päämaja vallankumouksen aikana. Suomen valtuusto oli hakenut sieltä itsenäisyyden suvaitsemisen, niin sanotun luottamuksen. Nyt se oli yhteiskuntatieteen laitos.

Erään seminaarin aiheena oli uskontotilanne Baltiassa. Paikalla oli 100 Moskovan ja Pietarin yliopiston tutkijaa sekä Jouko Sihvo, Kimmo Kääriäinen ja minä. Tarinaa tuli aamusta iltaan. Kaikki tutkijoiden esitelmät olivat raportteja vailla analyysiä. Lopuksi joku alkoi lukea julistusta edestä. Siinä vaadittiin, että Venäjälle perustetaan yksi yliopistollinen teologian professorin virka ja kouluihin uskonnonopetus suomalaiseen malliin. Meiltä suomalaisilta ei kysytty mitään. Mutta keskeisissä lehdissä julkaistiin tämä julistus ja sen allekirjoittajina olimme myös me.

Sitten menimme etsimään Sihvon vaimolle joululahjaa. Ehdotin Viagraa, jota huviksemme nuuskimmekin Kimmon tulkkauksella apteekissa. Seuraava ehdotus oli ostaa halpa koru ja Helsingistä Aseman Kellon rasia siihen. Kun kumpikaan ehdotus ei ottanut tulta menimme Kazanin tuomiokirkon edessä sijaitsevaan pizzeriaan syömään. Oli perjantai. Puoli tuntia ennen ajankohtaa huomasimme, että viimeinen juna Suomeen on lähdössä. Oli pahin ruuhka. Huomasimme vastakkaisella kadulla auton, jonka katolla luki taksi. Riensimme sinne hippulat vinkuen. Kysyimme, mitä maksaa, jos tällä aikataululla viet meidät Suomen asemalle. Hinta oli venäläisen professorin kuukausipalkka.

Istuimme mustaan lotjaan, joka ryntäsi vauhtiin. Vauhti kiihtyi sinne, mitä moottorista lähti. Ajoneuvo ajoi punaisia päin, raivosi jalkakäytävillä ja rataakiskoilla. Suomen aseman porttikongista se lensi junan eteen. Konduktööri saapui paikalle ja onnitelti, että teille jäi puoli minuuttia. Hengästyksemme laantui kohti Vaalimaan asemaa.

Vuosien myötä tunnelma alkoi kiristyä. Televisiota katsellessa lähetys saatettiin keskeyttää. Ruutuun ilmestyi Putinin naama, joka kertoi, että hän on juuri hajottanut

Venäjän hallituksen. Ympäristöstä alkoi tulla vihjeitä, että suomalaiset tsuhnat voisivat jo poistua. Oli vuosi 2006. Vihan ja omanarvontunnon tunteet olivat ympäristössä koettavia.

Niistä herkistyen ilmaisin, että on muita töitä ja en nyt oikein ehdi. Viikko maasta poistumiseni jälkeen ulkomaisten opettajien asunto koululla olikin tuhopoltettu.

15. Jesuiittaprofessori

Tietysti muut niin sanottuun esimiehenä olemiseen liittyvät työt valtasivat päivän rytmin.

Mutta entisistä akateemisista tehtävistäni johtuen viestit sieltäpäin jatkuivat. Oli tietysti opinnäytteiden ja väitöskirjojen tarkastamisia. Mutta sitten tärähti.

Desiree Berendsen kirjoitti viestin, jossa toivoi tuloa Antwerpeniin, jonne oli perustettu uskonnollisten tunteiden tutkimisen uskonnonfilosofisen ryhmä.

Olin käynyt Antwerpenissa 90-luvun alussa ystäväni Timo Lappalaisen ja Iris Kivimäen kodissa osoitteessa Italielai. Se oli Timon lapsuudenkoti, johon hän merimiespapiksi tultuaan oli hommannut maailman eteläisimmän pajatson. Timon kanssa kuljimme Antwerpenin satamassa punaisten lyhtyjen kaduilla ja söimme ostereita sellaisten katujen varrella, joilla Rubens oli maalannut taulujaan.

Mutta kutsu jesuiittayliopistosta oli innostava. Varsinkin, kun sen esittäjän nimi oli Desiree.

Niinpä matkustin Brysselin kautta paikkaseudulle. Kuljin pienestä portista sisään kampukselle. Edellisenä iltana hotellin kahviossa tapaamani Desiree oli antanut kulkuohjeet ja myös kortin, jolla sain erilaisten alkoholituotteiden varjostamaan opiskelijaravintolaan kassalle tunnusluvun 002, melkein kuin James Bondissa.

Tehtävänä oli pitää tutkijaseminaari ja yleisöluento. Molemmat menivät ihan mukiin. Vuotta kahta myöhemmin kohtasin toisen kutsun. Oli kansainvälinen seminaari ja tutkijaryhmä esitti, että olisin niin sanottu keynote speaker.

Tuohon aikaan tunteita tutkivia filosofeja angloamerikkalaisessa tiedeyhteisössä oli kymmenkunta. Olimme sitten useat paikalla. John Corrigan, Robert Roberts, Robert Solomon, Peter Goldie, eräät muut ja minä.

Antwerpenin Lions Clubilla pidettyyn iltatilaisuuteen syntyi jono. Sanoin, että tämähän on kuin Venäjällä. Se tuntui herättävän huvitusta. Sisälle päästyä istuimme pöytiin, ja väitöskirjan tekijät tuntuivat saavan jotakin voimaa, jos saivat koskettaa asiasta monografian kirjoittaneita. Pidätkö Martha Nussbaumista, minulta kysyttiin. Peter Goldie, nyttemmin vainaa, oli kiintoisa hahmo. Hän oli entinen pankinjohtaja Lontoosta. Mustan tiistain jälkeen hän oli menettänyt virkansa ja autokuskinsa. Hän oli kuitenkin noussut jaloilleen ja väitellyt tunteista. Ajan mittaan hänestä oli tullut Manchesterin yliopiston filosofian laitoksen johtaja. Tilaisuudessa hän piti esitelmän valtamerellisyyden tunteesta.

Robert Solomon oli aloittanut koko emootioita koskevan keskustelun uudemmassa englanninkielisessä analyttisessä filosofiassa kirjallaan *The Passions*. Hän oli persoonaltaan illalla ravintolassa Antwerpenin kaduilla istuessani saamani vaikutelman perusteella vallan pehmeä henkilö, vaikka hänen kirjansa henki on ajoittain hyökkäävä.

Robert kirjoitti näkemyksestäni Cambridge Scholar Publisher-sarjaan kirjoitettuun kirjaan, jossa sitä kommentoitiin, kaiketi Desireen hankkeesta, että Järveläisen näkemys on liian esteettinen eikä siksi aivan asetu uskonnollisten tunteiden analysoimisen välineeksi.

Robert sitten menehtyi pian eräällä lentoasemalla sydänkohtaukseen. Viittaamani kirja *Religious Emotions* on omistettu hänen muistolleen.

Eipä aikaakaan, kun kävi ilmi, että Tübingenissä on samanlainen tapahtuma. Eva-Maria Dörner, Peter Goldien väitöskirjaohjattava, kirjoitti kutsun sinne.

Ne olivat niitä aikoja, kun huomasin, että maailmassa on noin 10 asiaan perehtynyttä ja noin 500 kiinnostunutta henkilöä siltä osin, mitä liittyy tunteisiin.

Menin myös Namibiaan. Windhoekin pappisseminaarissa kuuntelin yksityisluentoa psalmeista ja Lutherin suurista synneistä. Swakopmundessa ihmettelin sitä, että olin saapunut baijerilaiseen kylään, jonka lipputangoissa vielä 1990-luvulla oli liehunut natsilippu.

Suuri elämys Afrikassa oli hiekkadyynit, niiden valossa vaihtuvat värit mustasta liilaan. Elämys oli nähdä, miten hiekkamerämaa on täynnä elämää kuin New Yorkin metro. Kun tuulet tuovat siemeniä, ne putoavat dyynien katveeseen ja käynnistyy ihmeellinen ekosysteemi. Väikkyi mielessä ajatus, että siellä missä ei ole mitään, on erittäin paljon.

Ja koskettava tapaaminen oli Lisan luona. Lisa oli tyttäreni kummisedän, Namibiassa konsulina toimineen Antti Piispasen taloudenhoitaja. Hänellä oli ollut talo Windhoekissa, mutta mies oli tutustunut toiseen. Tämä ei ollut ongelma, sillä kulttuuri on moniavioinen. Ongelma oli AIDS, jota sairastaa joka viidennes. Näin Lisa oli muuttanut lapsineen kaupungin keskustassa sijaitsevaan aaltopelleistä rakennettuun köyhälistön asumukseen, jossa asuu 100 000 ihmistä, suihku joka tuhannetta varten. Lisa esitteli pientä majaansa ylpeydellä. En ole nähnyt moista selkärankaista ihmistä maailmassa.

Tyttäreni Helmi oli asiasta ensin järkyttynyt, koska oli tullut katsomaan norsuja, kirahveja ja muita söpöjä eläimiä. Mutta jo muutaman vuoden kuluttua, 16-vuotiaana, hän lensi takaisin, yksin, vaihto-oppilaaksi Botswanaan.

Uutisia luki Martti. Nimi periytyy Martti Rautasesta. Mutta Mozartstrassen varrella aamulla huomasin myös lapiokavereiden nimenhuudon, jossa yhden tunnistettava etunimi oli Ahtisaari.

Sanottiin, että SWAPO oli vallannut maan timanttivarat ja kalastusoikeudet. Maassa vallitsi yksi maailman suurimmista tuloeroista. Lehdistö oli vapaa, mutta sillä ei ollut väliä. Jokainen vallanpitäjä oli lahjonut toisen siten, että elo oli kuin Nilsissä, missä jokainen varastettu tavara on entinen oma.

Yleensä lehdissä on semmoinen juttu, kun joku kirkollinen lähetystö on käynyt Afrikassa, että nyt pitää ottaa oppia afrikkalaisten iloisesta jumalanpalveluselämästä. Windhoekissa korviin kantautui seitsenääninen surumielinen virsilaulu. Kun katsoin Namibian virsikirjaa, tekijänoikeusluettelossa luki silmiinpistävästi Jukka Malmivaara, Kuopio. Walvis Bayssa matkasin merelle. Jollakin dyynillä hylkeet ja merileijonat makailivat lastensa leikkiessä meressä. Olentojen huokaus oli kuin pässin mäkätystä ja kuulosti lähinnä herättäjäjuhlien veisuulta.

Matkustelin sitten myös Kiinaan, mutta huomaahan sen siinä muurahaispesässä jo Beijingin lentokentällä, että jos tänne markkeeraa kristinuskoa ja länsimaista individualismia, on joko mielenvikainen tai sitten tosi hurskas. Matkailun yhteydessä Kiinan lähetystösihteeri kävi kurkkaamassa työpaikalla, että mikä mies ja mikä valuutta. Tarjosin lounaan ja erehdyin kysymään, millaista huumepolitiikkaa mahtaa Kiinan valtio harjoittaa. Lähetystösihteerin kerrottua, että kuolemantuomiota, jatkoimme ateriala yhtä hilpeissä merkeissä kuin länsimaalainen, joka on syönyt viikkokaudet hapanimelää.

Noihin aikoihin olimme tutustuneet Sannan kanssa. Se tapahtui niin, että halusin oman orkesterin. Laitoin lehteen ilmoituksen, että perustetaan Lapinlahden Vesilinnut niille musikaalisille ihmeaikuisille, jotka ovat opiskelleet soittamista, mutta heittäneet soittimellaan vesilintua. Myöhemmin perustimme porukan, jonka nimi on Musiikin Todistajat. Se on soittanut vuosikaupalla keskiviikkoisin kotonamme. Pihaan tuli reilut 10 tyyppiä. Otettiin soittimet esiin ja alettiin soittaa Händelin Vesimusiikkia.

Sanna ei ollut ensimmäisellä kerralla mukana, koska hän oli todennut, että ei soita missään semmoisissa orkesterissa, joissa on kirkkoherra ja rehtori. Koska hänen tähtinsä Marja, joka oli taitava huilisti, oli saapunut paikalle, tämä sai kuitenkin Sannan mukaan seuraavaan harjoitukseen alttoviuluineen ja nahkatakkeineen.

Seuraavan puolen vuoden aikana tuijottelimme ja naureskelimme toisillemme, koska minä olin ykkösviulussa ja Sanna vastapäätä altossa. Kävimme tauoilla tupakalla yhteisissä atmosfääreissä.

Sitten Sanna sanoi, että voisimmeko soittaa myös jotakin yhdessä, hän pianolla ja minä viululla. Kerran viikossa etsiydyimme näihin harjoituksiin. Ensin soitimme jotakin Mozartin pikkukappaleita, mutta sitten Sanna sanoi, että soitetaanko jotakin oikeakin, kuten vaikkapa Corellia.

Corellin Follian melodia on vanhin tunnettu eurooppalainen, muistiinkirjoitettu sävelmä. Sitä ovat varioineet kaikki Vivaldista Toivo Kuulaan. Jumalanpalveluksen vuorotervehdys oli follia. Mutta uudistuksen yhteydessä se muutettiin muka keskiaikaisemmaksi eli hieman myöhäisemmän sävelmähistorian muotoon sillä perusteella, että se oli muka liian kansallishenkinen.

Voi olla kiinnostavaa mainita, että sävelmähistorian tutkimuksen mukaisesti valtaosa suomalaisista kansankoraaleista palautuu ranskalaiseen, varhaiskeskiajan chansoniin. Ortodoksisen kirkon bysanttiseksi mainittu sävelmistö on kotoisin Pietarin hovikapellasta 1800-luvulta, mutta sen tekijät tukeutuivat keskiaikaiseen ukrainalaiseen sävelmäperinteeseen. Asiaa ovat tutkineet Toivo Ilmari Haapalainen ja Jopi Harri.

Soitimme usein myös Pärtin teosta *Spiegel im Spiegel*, joka vei huumaviin ulottuvuuksiin. Ihmettelimme teoksen rakennetta ja vaikutusta. Sanna teki siitä analyysin. Kaikki perustui kolmioihin ja teos oli tarkasti laskettu maailmankaikkeuden kuvaus, jonka keskellä on kultainen leikkaus siten, että aiemmat ja tulevat tahdit muodostavat täydellisen peilin.

Sanna sitten opetti partituurin lukemisen taitoa. Luimme Beethovenin 9. sinfonian partituuria ja huomattiin, että heti ensimmäisten parinkymmenen tahdin sisällä on viittaus pythagoralaisiin intervalleihin. Teos kasvaa maailmanselitykseksi lainaten koko sävel- ja kulttuurihistorian ja yltyen lähes brutaaliin veljeyden ja sisaruuden ylistykseen.

Ja luimme Bachia, kuinka erilaiset eri aikoina itsenäiset sävelkulut vastaavat toisiaan ja miten Bachin omaksuma affektioppi oli niin tarkka, että jokin fraasi saattoi merkitä esimerkiksi enkeleiden laulua ja toinen toista merkityso pillisesti tärkeää teologista oppia.

Matkasimme myös Eisenachiin Bachin kotiin ja luimme tarkasti hänen merkintöjään Lutherin Postilloihin. Majapaikkamme oli Eislebenissä, Lutherin synnyinkaupungissa. Sen kirkkoon hän oli viimeisinä päivinään matkustanut ja pitänyt jälkeensä kohua herättäneet saarnansa juutalaisista. Nämä kuulemma pitäisi laittaa kaupungin ulkopuoliseen työleiriin. Bachin merkinnöissä oli hätkähdyttävää, että hän oli kirjoittanut näiden Lutherin saarnojen vierellä, että oikein hyvä.

Eksyttiin Leipzigin Tuomaskirkkoon, jonka urkujensoitto oli valtamerellistä. Ääni tulvi joka puolelta samanlaisena. Kun Bachilla Tuomaskoulun opettajana oli käytössä tällainen instrumentti, ei hänen töidensä taso ihmetytä. Tuomaskirkon alttarin edessä aloin pohtia, missä on Bachin hauta. Katsoin alas ja näin sen edessäni. Toisen maailmansodan jälkeen Bach oli siirretty toisaalta sinne.

No niin, sain siis kutsun Tübingeniin, prosessin, kuten nykyisin sanotaan, ollessa vaiheessa. Sanna lähti mukaan. Helsinki-Vantaan lentoasemalla eksyimme oluelle tehdän matkaamme ingocnito. Kesken kaiken tuutista tuli kuulutus: Passengers Järveläinen and Pietikäinen, last call.

Ryntäsimme koneeseen.

Tübingenissa oli julisteita, joiden mukaisesti pidän esityksen kaupungissa. Mutta kun menimme kirjakauppaan, kaikki nostivat hattua Sannalle. Hän ei tullut esitykseni aikana yliopistolle vaan eksyi kirkkoon, jossa oli meneillään Berliozin kuoroteoksen harjoitus. Sen päätyttyä kaikki sanoivat hänelle päivää. Kun menimme linja-autoon, joku siihen tuleva totesi Sannalle, että ai tekin matkustatte tällä.

Olin vähän että, koska yleensä tällaisiin seminaareihin pyritään ja haetaan. Kutsuja keynote speakereiksi tulee harvemmin, varsinkin kaltaisilleni jo akateemisen uran päättäneille tyypeille.

Tübingenissä pidin esityksen, jossa viittasin Beethovenin kuolemattomaan rakastettuun sen alussa. Olin sitä mieltä, että kyseessä on Antonie Brentano, modernin psykologian isän Brentanon lähisukulainen.

Jos joku tahtoo katsoa perusteet tälle tulkinnalle, se on painettu *European Journal of Philosophy* -lehden numeroon joskus vuonna 2014. Jossakin nootissa pitäisi olla seikkaperäiset dokumentaatiot lähdeviittauksineen.

Samassa seminaarissa Birgit Recci piti esitelmän, jossa hän tarkasteli Kantin uskonto-käsitystä teoksessa *Arvostelman kritiikki*. Recci esitti, että Kantin näkemys voidaan ehkä tulkita omassa kategoriassaan eläväksi tunteeksi.

On totta, että *Puhtaan järjen kritiikissä* Kant arvostelee perinnäisiä jumalatodistuksia. Hänen ajatuksensa pelkistyy näkemykseen, jonka mukaisesti järki ei voi todistaa Jumalan ideaalia, joka olisi jonkinlainen teismän muunnelma, mutta sillä on kyllä Jumalan idea.

Arvostelman kritiikin ponnahduslautana on mielihyvän ja mielihänen tunteet.

Arvostelukyky liittyy erityisesti makuun ja kauneuteen, mutta se liittyy myös elämänkatsomuksellisiin kokemuksiin. Sen yksi muoto on niin sanottu refleктоiva arvostelma, jossa on kyse siitä, että mieli tarkastelee erityistä yleisenä.

Uskonnollinen kokemus on luonnon teleologisuuteen eli tarkoituksenmukaisuuteen ja päämäärähakuisuuteen liittyvä asia. Mieli ei todista tai päättelee luonnon koetusta säännönmukaisuudesta mitään, mutta sillä on refleктоivan arvostelukyvyn alueella mielihyvän kokemus Jumalan ideasta mainitun kokemuksen selityseriaatteena. Transsendentaalinen järki korjaa kauneuden kokemukseen liittyviä oletuksia, ja käytännöllinen järki puolestaan antaa kokemukselle velvoittavuuden muodon.

Jumala ei ole erityinen käytännöllisen järjen postulaatti vaan pikemminkin kaikkien kolmen tietoisuuden muotojen yhteispelissä syntyvä idea, joka koskettaa tietoisuutta erittäin voimakkaalla tavalla.

Kokemuksen ydinaluetta on refleктоiva arvostelukyky, mutta se kommunikoi kahden muun tietoisuuden kategorian alueella.

Kant oli filosofianhistoriallisesti tunnekäsityksensä osalta rajoittunut. Hän kirjoitti usein tunteista enemmänkin aistisina ilmiöinä, vaikka vanhempi filosofianhistoria ei palauta niitä vain aisteihin.

Asiallisesti Kantia voi tulkita siten, että hän kuvaa refleктоivan arvostelukyvyn alueella uskonnollista asennetta intentionaalisenä emotiona, jonka kognitiivista sisältöä voi tulkita ja lausua julki.

Myöhemmin uuskantilainen Rudolf Otto kirjoitti juuri Arvostelman kritiikkiin viitaten, että kokemus pyhästä kauhistuttavana ja ihastuttavana on oma mielen kategoriansa, joka muistuttaa lähinnä sitä, mitä keskiajan mystikot olivat tarkoittaneet, kun he puhuivat sielunpohjasta. Tämä oli niin sanottua ”uuskantilaisuutta”.

Siihen päättyi teologinen vaellukseni akateemisessa merkityksessä, joitakin opinnäytteiden arviointeja lukuunottamatta. Olin jo tuossa vaiheessa sikäli musiikin pauloissa, että se ei tuntunut kovin tärkeältä, vaikka olin sitä kohti nuoruudesta asti pyrkinyt.

Sanna ja minut vihittiin Kaikkien Pyhien pienessä ja kotoisassa kirkossa avioliiton mysteeriin. Toisin kuin luterilaisessa vihkimyksessä, kyse on sakramentista eli mysteeriä. Sormus kihlauksessa ennen vihkimistä asetetaan oikean nimettömään. En ollut halukas saamaan siunausta luterilaisessa kirkossa, koska arvostan sen avioliiton siunausta siten, etten tahtonut enää toista kertaa. Kuuntelin askel askeleelta kohoavassa mysteeriä erityisesti sanoja, joiden mukaan tämä on se liitto, jonka sinä teit Aabrahamille Kaldeassa.

Avioliiton mysteeri täydellistyy eukaristiassa. Seka-avioliitot ovat ongelma. Olisi hyvä, että edes niiden piirissä saataisiin aikaiseksi eukaristinen yhteys. Vaihtoehdoiksi jää puolittie tai liittymisen ortodoksisen kirkon jäseneksi.

Augsburgin tunnustuksen loppupuheenvuorossa sanotaan, että tämä on uskomme, jonka olemme omaksuneet Kirjoituksista ja isiltämme ja siinä ei katsoaksemme oli mitään ristiriitaista vanhan kirkon opetuksen kanssa. Näin luterilaisen siirtymä ortodoksisen kirkkoon ei merkitse luterilaisen tunnustuksen mukaan perusteellista vakaumuksellista muutosta. Körttiläinen voi olla edelleenkin ja ponnistella niiltä pohjin. Usein alkuperäisin protestantit, jotka ovat liittyneet ortodoksisen kirkon jäseniksi luonnehtivat muutosta kotiinpaluiksi. Ortodoksisessa liturgiassa kohtasin Paavo Ruotsalaisen savutuvassa kokemani yhteisen rukouksen veisuun muodossa. Ja tietenkin opintoni teologian aloilla olivat tehneet asiasta kodikkaan. Yksilön osalta koko touhu palautuu niin sanottuun Jeesuksen rukoukseen, jonka sisältö on yksinkertainen. Hengitettäessä sisään, lausutaan Herra Jeesus Kristus ja hengitettäessä ulos armahda minua syntistä. Eihän se, mikä menee sisälle, ihmistä tuhoa, vaan se, mikä tulee suusta ulos.

Touhuun ei liity katsomuksellisia väitteitä. Se on epäfilosofista. Kun rationaalisten perusteluiden taso on laskettu näin alas ja siirrytty hengellisen elämän alueelle, tyhmäkin voi asettautua joukkoon. Käsien asettaminen ristiin vaihtuu ristinmerkiksi ja osallistuminen seisomiseksi, kumartamiseksi ja maahanlankeamiseksi.

Niiden läntisten teologiien luku, jotka ovat siirtyneet ortodoksisuuteen on mittava: David Bentley Hart, Andrew Louth, Richard Swinburne, Jaroslav Pelikan, Kallistos Ware...

Joskus luterilaisia ortodoksisen kirkon piiriin siirtyneitä luonnehditaan termillä käännyttäminen. Viittaus kääntymykseen (conversio) on kuitenkin ylimitoitettu. Kyse on siirtymisestä, transitio. Se ei merkitse lapsuudenkotinsa hylkäämistä tai arvostelua vaan muuttoa mummolaan, evakuoitumista. Mummolassa on omat ongelmansa, lähimuisti on kenties heikentynyt verrattuna menneiden asioiden muistamiseen, oikeiden lääkkeiden määrääminen ei aina osu lääkäriltä kohdilleen ja pitkän elämän myötä hermosto on jo hieman herpaantuneempaa – mutta siellä on turvallisempaa kuin lapsuudenkodissa, jonka muisto ja arvostus säilyy.

Joskus onkin todettu, että lapsenlapset kannattaisi tehdä suoraan, koska he ovat helpompia kuin omat lapset. Onhan asiasta sekin hyöty, ettei noin ammattimielessä tarvitse muodostaa mielipiteitä protestanttisesta menosta. Siihen saattaa suhtautua kuin Koskelan Akseli: Minä oon kapinani kapinoittenu.

Asia on kuitenkin perustavampi kuin urasuunnitelmat. Kanonisen säännön mukaisesti kaksi kertaa kasteen jälkeen avioliittoon mennyttä ei tule ottaa kleeerukseen, ei edes kirkkokuoroon. Nykyisin tätä ei sellaisenaan noudateta, mutta vanha näkemys ei ole edes erityisen ristiriitainen alkuperäisen luterilaisuuden asenteiden kanssa. Martin Luther esitti, että minimirangaistus papille, joka pudottaa ehtoollisviiniä lattialle, on maastakarkotus. Jotakin rotia sentään!

Liturgiaan tutustuakseni kävin ”käyttäreitä” eli liturgian toimittamisen harjoituksia suitsutusreitteineen Valamossa. Opettajana oli isä Mikko Sidoroff, asiantunteva ja hauska opettaja. Hän kertoi, miten pääsiäiskirkossa vähintään yhdet hiukset palavat ja kuinka Alapitkän tsasounassa ei ole viisautta suitsuttaa siten, ettei näe alttaria. Osallistuin lukijakurssille, eritoten perehtyen prokimenin salaisuuksiin ja hospotipomiloin maailmaan sekä siihen, miten mieli laskee 40 kertaa resitoidun herra-armahdan.

Kastettu kristitty liittyy ortodoksiseen kirkkoon mirhavoitelun myötä. Hänelle annetaan kummi. Lisäksi hän saa taivaallisen esirukoilijan, jonka mukaisesti hänet nimeää.

Taivaallinen esirukoilijani on Johannes Damaskolainen. Tuomas Akvinolaisen Summassa on yli tuhat viittausta hänen kirjoituksiinsa. Kuvien puolustaja Johannes sai myös arabiankielisen pilkkanimen ”paskiainen”, joka sopii oikein hyvin niin sanotusta kehollisesta ja perskohtaisesta näkökulmasta katsoen.

Hänen kätensä leikattiin noissa taisteluissa irti. Johannes käveli kirkkoon ja rukoili Jumalanäidin ikonin edessä parannusta. Hän kiinnitti rukouksen jälkeen kätensä uudelleen kiinni. Tuosta rukouksesta muistuttaa kolmikätinen Jumalanäidin ikoni. Sekin puhuttelee minua siksi, että jousikäteni on hankala. Ajoittain en kykene nostamaan edes kahvikuppia vapisematta viulunsoiton aiheuttamista jousikäden traumaista joutu.

Lyhyen ajanjakson päästä täytän 60 vuotta. Koen itsessäni vanhenemisen ensioireita. Nimimuistin menetin jo kauan sitten. Muistihoidtajalta tarkistamani tiedon valossa se ei ole kuitenkaan dementian oire. Mutta nämähän ovat vain vaatimattomia maallikkomieliäni, kuten Simo Knuutilalla oli tapana sanoa.

Joskus kysytään, mitä Jumala kysyisi henkilöltä taivaan portilla. Mitähän Hän sanoisi tässä kertomilleni persoonille? Veikkaan: hienoa nähdä sinut livenä.

Kirjallisuutta

Almila, Atso ja Panula, Jorma: Vaistoa on vaikia opettaa, Helsinki 2010.

Annala, Pauli: Antiikin teologinen perintö, Helsinki 1992.

Balthasar, Hans Urs von: Herrlichkeit. Eine theologische Ästhetik, 3 Bände, Einsiedeln 1961–69.

Barth, Karl: Die Kirchliche Dogmatik 1-13, eri painoksia.

Braaten & Jenson: Union with Christ, the New Finnish Interpretation of Luther, Grand Rapids 1998.

Caputo, John D.: The Prayers and Tears of Jacques Derrida, Indiana 1997.

Dufrenne, Mikel: Phenomenologie de l'expérience esthétique, Pariisi 1953.

Enqvist, Roy: Land of Tears Land of Promises Namibia, Lontoo 1990.

Florensky, Pavel: The Pillar and Ground of the Truth, Princeton 2018.

Gauthier, David: Morals by Agreement, New York 1986.

Goodall, Howard: The Story of Music, Lontoo 2013.

Gogol, Nikolai: Kuolleet sielut, useita suomennoksia.

Gould, Stephen Jay: Ihmeellinen elämä: Burgessin esiintymä ja historian kulku, Helsinki 1991.

Greenspan, Patricia: Emotions & Reasons, New York 1988

Gilson, Etienne: The Christian Philosophy in the Middle Ages, eri painoksia.

Cantell, Risto: Ekumenian ABC, Helsinki 1981.

Lottin Odon, Psychologie et morale aux Xlle et XIIe siècles, Louvain 1948.

Harri, Jopi: St. Petersburg Choir Chant and the Tradition of Eastern Slavic Church Singing, Turku 2012.

Heinimäki, Jaakko: Pieni mies jalustalla, Helsinki 1994.

Haikola Lauri: Gesetz und Evangelium bei Mathias Illyricus Flacius, Lund 1952.

– Usus legis, Helsinki 1981.

– Teologisia tutkimuksia, Helsinki 1997.

Järveläinen, Petri: Rukouksen elämänmuoto, Vaasa 1992.

- artikkeli Emotions, Music And Logos aikakausjulkaisussa *The European Journal for Philosophy of Religion*, 4/2014.
- Jylhä, Yrjö: *Kiirastuli*, Helsinki 1941.
- Jordania, Joseph: *Who asked the first question*, Tbilisi 2006.
- Kalmari, Laina: *Kohti päämäärää*, Helsinki 1974.
- Kant, Immanuel: *Arvostelukyvyn kritiikki*, Helsinki 2018.
- Kaplinski, Jaan: *Rajalla, jota ei ole*, Helsinki 1992.
- *Sama joki*, Helsinki 2010.
- Kansanaho, Erkki: *Wegeliuksen postillan lähteet ja teologia*, Helsinki 1950.
- Kirchbaum, Charlotte von: *The Question of Woman*, 1996.
- Knuuttila, Seppo: *Tyhmän kansan teoria*, Helsinki 1994.
- Knuuttila, Simo: *Jumalan mahdollisuuksien lisääntyminen keskiajalla*, Helsinki 1975.
- Koivukari, Tapio: *Odinnin korppi*, Helsinki 1990.
- Kormilainen, Risto: *Sormustimellinen tomua*, Lapua 1985.
- Laestadius, Lars Levi: *Hullujenhuonelainen*, 1968.
- Lemmens, van Herck et alii: *Religious Emotions*, Cambridge 2008.
- Lemnius, Levinius: *Herbarum atque arborum quae in Biblis passim obviae sunt et ex quibus sacri vates similitudines desumunt*, Antwerpen 1579.
- Lemnius, Philostratus, *Eikones*.
- Luukkanen, Tarja-Liisa: *Kolmesti murhattu Johan Samuel Pajula*, Järvenpää 2017.
- Mandelstam, Nadezda: *Ihmisen toivo*, Helsinki 1972.
- Mannermaa, Tuomo: *Lumen fidei et obiectum fidei adventicum: Uskontiedon spontaanisuus ja reseptiivisyys Karl Rahnerin varhaisessa ajattelussa*, Helsinki 1971.
- *Kontrapunkteja*, Helsinki 1990.
- *Kaksi rakkautta*, Helsinki 1983.
- *Pieni kirja Jumalasta*, Helsinki 1996.
- Manns, Peter: *Höchst persönliche Erinnerungen an einen grossen Franzosen und die bewegten Jahre der Wiederbegründung einer alten Universität*, Mainz 1977.
- *Martti Luther*, Helsinki 1992.
- Masson, Jeffrey: *Kun norsut itkevät*, Helsinki 1986.

Marion, Jean-Luc: *Le phenomene erotique*, Pariisi 2003.

Myllykoski, Matti: *Die Letzten Tage Jesu: Markus und Johannes, ihre Traditionen und die historische Frage*, Helsinki 1991.

Nussbaum, Martha: *Upheavals of Thought*, Cambridge 2001.

Nyberg, Matti Asseri: *Palokärjen huuto*, Hämeenlinna 1982.

Nygren, Anders: *Eros och Agapee*, Lund 1930.

Nyman, Helge: *Den bidande tron hos Paavo Ruotsalainen*, Turku 1949.

Otto, Rudolf: *Pyhä*, 1917.

Pauck Wilhelm: *Paul Tillich*, Michigan 1976.

Palho, Pekka & Eskola, Katariina: *Demokraattisuus seurakunnassa*, Helsinki 1972.

Paulsen, Friedrich: *System der Ethik*, Berliini 1891.

Peltonen, August: *Sarks käsité apostoli Paavalin teologiassa*, Helsinki 1906.

Porkola, Viljo: *Mitä se on: luterilaisen uskon perusteita*, Vaasa 1984.

Pursiainen, Terho: *Uusin testamentti*, Helsinki 1969.

– *Sokea äiti*, Helsinki 1984.

Pöhlmann, Horst Georg: *Dogmatiikan pääkohdat*, Helsinki 1974.

Raittila, Hannu: *Ei minulta mitään puutu*, Helsinki 1998.

Rajala, Panu: *Yrjö Jylhä, talvisodan runoilija*, Helsinki 2009.

Rawls, John: *Theory of Justice*, London 1970.

Ricoeur, Paul: *Fallible man*, Chicago 1986.

– *Oneself as Another*, Chicago 1992.

Ruotsalainen, Paavo: *Sisällisen tykökäyminen neuvot*, Lapua 1978.

Räisänen, Heikki: *Mitä varhaiset kristityt uskoivat*, Helsinki 2011.

Ruokanen, Miikka: *Hermeneutics as an ecumenical method in the theology of Gerhard Ebeling*, Helsinki 1982.

Salminen, Seppo J: *Enevaldus Svenonius*, Helsinki 1978.

Shaara, Michael: *Killer Angels*, 1974.

Shaftesbury, Anthony Earl of: *Characteristics, useita painoksia*.

Sihvola, Juha: *Maailmankansalaisen etiikka*, Helsinki 2004.

Simojoki, Martti: *Luterilaisen uskon tienviittoa: Augsburgin tunnustuksen opetus*, Helsinki 1983.

Sipilä, Seppo, Haikarainen Raine ja Wahl, Hannu-Matti: Malmi – Helsingin lento-
 asema, Helsinki 2018.

Solomon, Robert: The Passions, 1976.

Sorabji, Richard: Emotion and Peace of Mind: From Stoic Agitation to Christian
 Temptation, Lontoo 2000.

Setälä, Salme: Epäasiallinen kronikka, Helsinki 1973.

Sousa, Ronald de: The Rationality of Emotions, New York 1987.

Taanila, Katri: Piinaviikko, Lapua 1981.

Taylor, Mark C.: Erring, Chicago 1984.
 – On Religion, Chicago 1999.

Teinonen, Seppo A: Kriisin kirkko, Helsinki 1964.
 – Silakka, Helsinki 1977.
 – Keskusteluja mystiikasta, Helsinki 1990.
 – Concordancias de los Ejercicios espirituales de San Ignatio de Loyola, 1981.

Tenkku, Jussi: Vanhan ja keskiajan moraalifilosofian historia, Helsinki 1981.

Teresa Avilalainen: Sisäinen Linna, Helsinki 1984.

Tsehov, Anton: Tarpeettomia ihmisiä (novelli), useita suomennoksia.

Tiililä, Osmo: Systemaattinen Teologia 1-2, Helsinki 1951-54.
 – Oma pääsiäiseni, Helsinki 1967.
 – Teinien teologia, Helsinki 1964.

Tolstoi, Leo: Evankeliumi, lyhyt esitys evankeliumien sisällyksestä, Helsinki 1906.

Työrinoja, Reijo: Uskon kielioppi, Helsinki 1982.

Waltari, Mika: Yksinäisen miehen juna, Porvoo 1929.

Wittgenstein, Ludwig: Huomautuksia psykologian filosofiasta 1 & 2, Helsinki 1988-
 89.

Viherjuuri, Irmeli: Anna Virubova – keisarin hovineiti, Helsinki 1987.

Ylikangas, Heikki: Tie Tampereelle, Helsinki 1993.

Sisällysluettelo

1. August-sedän eltaantunut liha 4
 2. Palhon sonninäyttely ja Savon Pariisi 11
 3. Laina-täti 15
 4. Hirveä puhelinsoitto 19
 5. Kolari 20
 6. Kodin poikia 31
 7. Peter 42
 8. SAT 47
 9. Tuksa 55
 10. Admiraal on dokis 67
 11. Simo 74
 12. Suomalaisamerikkalainen teologi Pentinkulmalla 84
 13. Hassisen Kone 93
 14. Venäläinen teologian professori 103
 15. Jesuiittaprofessori 115
- Kirjallisuutta 126